

159660

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI

EKBER ŞAH DÖNEMİNDE HİNDİSTAN

(1542- 1605)

Yüksek Lisans Tezi

H. Hilal Çağlayan

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Abdullah DÜNDÖĞDÜ

Ankara-2005

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI

EKBER ŞAH DÖNEMİNDE HİNDİSTAN
(1542- 1605)

Yüksek Lisans Tezi

H. Hilal Çağlayan

Ankara- 2005

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI

EKBER ŞAH DÖNEMİNDE HİNDİSTAN
(1542- 1605)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :

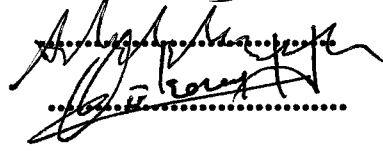
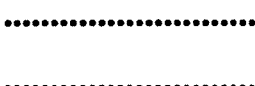
Doç .Dr.Abdullah GÜNDOĞDU

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof.Dr.Saadettin GÖMEÇ
Doç.Dr.Abdullah GÜNDOĞDU
Doç.Dr.Gülseren HALICI

Tez Sınavı Tarihi.29.12.2005

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	X
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	
A. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	XV
B. BABÜRLÜLER ÖNCESİ HİNDİSTAN TARİHİ	XX

I. BÖLÜM

EKBER ŞAH ÖNCESİ DÖNEM

EKBER ŞAH ÖNCESİ BABÜRLÜLER	1
A. BABÜR	5
B. HÜMAYUN	11

II. BÖLÜM

EKBER ŞAH DÖNEMİ

A. EKBER ŞAH VE TAHTA ÇIKTIĞI SIRADA HİNDİSTAN'IN GENEL DURUMU

a.Doğumu	15
b.Tahta Çıkışı	16
c. Hindistan'ın Genel Durumu	17

B. EKBER ŞAH'IN HÜKÜMDARLIĞININ BİRİNCİ DEVRESİ (1542-1556)

a. Bayram Han İktidarı	19
b.Maham Anaga ve Etekeler İktidarı	22
c. Askerî Faaliyetler ve Etekeler İktidarının Sonu	23
d. Ekber'in Siyasetinin İlk Belirtileri	25

C. EKBER ŞAH'IN HÜKÜMDARLIĞININ İKİNCİ DEVRESİ (1562-1602)

a.Bazı Elçilerin Gelmesi ve Ekber 'in Komşu Hükümdarlarla Münasebetleri27

b. Hindistan'a Göçler 28

c. Fetihler ve İlhaklar 29

1. Gandava'nın Fethi 29

2. Çittor'un Düşüşü ve Mevar 29

3. Gucerat'ın Fethi 31

4. Bengal'in Fethi 32

a. Bengal İsyanı 34

5. Kabil'in Fethi 35

6. Sind, Belucistan ve Kandhar'ın Fethi (1586) 36

d. Ekber'in Sınır Politikası 36

1. Aşağı Sind 37

2. Belucistan ve Kandhar 38

3. Sınır Kabileleri 38

4. Rauşaniyeler 39

5. Nizamşahi Devletinin Durumu 40

6. Gurkanlı, Özbek, Osmanlı, İran ve Türkmen Münasebetleri 41

7. Dekkan Seferleri 43

8. Asirgarh'ın Fethi 45

9. Ekber ve Portekizliler 46

e. Ekber'in Ölümü 47

f. Ekber'in İnsaniyeti 48

g. Ekber'in Fatihliği 49

h. Ekber'in Yöneticiliği 50

ı. Ekber'in Özel Siyaseti 51

i. Ekber'in Genel Siyaseti	51
k. Ekber'in Dini Siyaseti	53
l. Ekber'in Sporculuğu	55
m. Ekber 'in Fiziksel Özellikleri	55
n. Ekber 'in Başaramadığı İşler	56
o. Ekber 'in Eşleri ve Çocukları	57

III. BÖLÜM

EKBER ŞAH DÖNEMİ SİYASİ, İKTİSADİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL

HAYAT

A. İDARİ YAPI	59
I. Padişah	60
1. Padişahlık Alametleri	60
2. Padişahın Günlük Yaşam ve Çalışma Tarzı	61
II. Mühürler	64
III. Ekber Devrindeki Makamlar	65
a. Nuinan-ı Devlet	65
b. Evliya'yı Nusret	66
c. Eshab-ı Sohbet	67
d. Erbab-ı hizmet	67
IV. Devlet Nizamı	68
V. Merkezi Yönetim	71
VI. Eyalet Hükümeti	73
VII. Ordu Teşkilatı	76
1. Ünvanlar	77

2. Rütbeler	77
3. Ordu Hayvanları	79
Atların Damgalanması	80
4. Ordunun Bölümleri	81
1. Mansabdari Ordu	81
2. Ahadi ordu (Özel Ordu)	83
3. Dahli Ordu	83
4. Müstakil Ordu	83
5. Vergiye Bağlı Racaların Ordusu	83
B. İKTİSADİ YAPI	84
a. Ekber 'in Maliye Sistemi	84
b. Devlet Hazinesi	85
c. Gelir Kaynakları	86
d. Arazi Vergisi Reformları	87
e. Cizye'nin Kaldırılması	90
f. Bacı Damga Vergisi	91
g. Para Birimi	91
h. Fiyatlar	93
1. Ağırlık ve Uzunluk Ölçüleri	95
C. SOSYAL HAYAT	96
a. Sosyal Tabaka	96
b. Sosyal Alanda Yapılan Reformlar	98
c. Dil	102
d. Giyim Tarzı	102
D. DİNİ HAYAT	103

a. Sulh-ü K�l Siyaseti	104
b. Hindu - Müslüman Eşitliğinin Sağlanması	107
c. Din Bilginleriyle Temaslar	107
d. Ekber'in Bazı Dinler ve Mezhepler Hakkındaki Görüşleri	108
e. İbadethane Toplantıları	111
f. Ekber 'in Hutbesi	114
g. Mahzar (Resmi Genel Bildiri)	115
h. Ekber 'in Dini Reformu	118
1.Din-i İlahi'nin Doğuşu	118
2. Din-i İlahi'nin Kuralları	120
3. Ekber'e Biat �ekli	122
4. Din-i İlahi'nin Biti�i ve Din-i İlahi Hakkında Genel Bir Değerlendirme	122
E. KÜLTÜREL HAYAT	126
A. Bilim ve Edebiyat	126
1. Ekber'in Yeni �Ğretim Sistemi	127
2. Ekber 'in Kütüphanesi	130
3. Ekber Devrinin Alim, Tarihçi ve �airleri	132
Şeyh Mubarak Nagur� (Nagavî)	133
Ebul-Fazl	133
Şeyh Selim �i�ti	135
Fezi	135
Abd-ur-rahim Han-e Hanan	136
Mir Fath-ul-lah Şirazi	137
Molla Abd-ul-kadir Badayuni	137
�iri Siyalkuti (Sialkuti)	138

Naziri	138
Orfi Şirazi	138
Hakim Abd-ul-fath Gelani	138
Molla Kasım Kaşı	138
Meşhetli Hoca Hüseyin Senai	140
Kasım-ı Kâhi	140
Meşhetli Gazali	140
4. Ekber Döneminde Edebi Ürünler	141
a- Çeviri Eserler	142
1. Tuzuk-e Baburi	142
2. Mahabharata	142
3. Atharvaveda	142
4. Lilavati	142
5. Keşmir Tarihi	143
6. Tacek	143
7. Mo'cam-ul-Buldan (Şehirler Ansiklopedisi)	143
8. Hari Bas	143
9. Nal-o-Daman	143
10. Maasir-ül-ümara ve Müntahab-ut-Tevarih	144
b. Tarihi Eserler	144
1. Müntahab-ut-Tevarih	144
2. Tabakat-i Ekberi.	144
3. Ayin-i Ekberi, Ekbername	144
4. Ekbername	144
5. Maasir-e Rahimi	145

6. Hümayunname	145
5. Ekber Döneminde Yaşamış Olan Hattatlar	145
Molla Abd-ur-rahim Anbarin Rakam	146
Behdud Mirza.	146
Mirza Feth-ul-lah Şirazi	146
Zen Kokah	146
Mir Masum Bhakkari Kandhari	146
Hv. Abd-us-samed Şirin Kalam	147
Mir Muhammed Asgar	147
Molla Abd-ul-ladir Ahund	147
Molla Hüsayin Kaşmiri	148
Mir Abd-ul-lah	148
Molla Ali Ahmed Mohrkan	148
Hv.Hüsayin Ahmed Çiştî	148
Raca Todar Mal Khatri	149
Rae Manohar Launi Kiran Tausini Kaçhvahah	149
B. Resim	150
a. Duvar Resimleri	153
b. Ressamlar	155
Mir Seyyid Ali Tabrizi	155
Hv.Abd-us-samad Şirazi Kalam	155
Dasunat	155
Basavan	155
C. Minyatür	156
a.Minyatür Eserler	156

Dastan-e Emir Hamza	156
Ekbername	157
Ayin-i Ekberi	158
Ramayana	160
Babürname	160
Hafız Divanı	160
Tarihler Koleksiyonu	160
Diğer Minyatür Kitapları	160
D. Müzik	161
Ekber Dönemi Enstrümanları	162
E. Mimari	164
1. Mimari Eserlerin Özellikleri	166
a. Kubbelere	166
b. Anıtların Dış Cepheleeri	167
c. İnşaat Malzemeleri	167
d. Tezyinat	167
2. Mimari Eserler	170
Hümayun Türbesi	170
Adnan Han ve Ataka Han Türbesi	171
Agra Kalesi	172
Cihangiri Mahal	173
Divan-ı Âm	174
Lahor Kalesi	175
Fetihpur Sirki	175
Panç Mahal	177

Divan-1 Has	178
Ekber'in Anıt Mezarı	179
Muhammed Gavs Türbesi	180
Ekber 'in Emirlerinin Yaptırmış Oldukları Binalar	180
Hindu Emir'in Camii	181
F. Kitabecilik	181
G. Bağ ve Bahçeler	182
Nasim Bağ (Nesim Bahçesi)	183
Nagin Bağ (Nagin Bahçesi)	183
H. Kervansaraylar	184
I. Göletler ve Kanallar	185
K. Hamamlar	185
L. Kuyular	186
M. Köprüler	186
Cevnpur Köprüsü	186
SONUÇ	187
ÖZET	195
SUMMARY	198
EKLER	201
I. SOY KÜTÜĞÜ (SECERE)	
II. RESİMLER (FOTOĞRAFLAR)	
III. HARİTALAR	
BİBLİYOGRAFYA	202

ÖNSÖZ

Geniş Türk Tarihinin çok önemli bir bölümünü teşkil eden Hint-Türk İmparatorluğu Türk tarihine adını altın harflerle yazdırmıştır. Türk-Hint İmparatorluğu Müslüman Hindistan kültürünün oluşumunda birinci derecede rol oynamıştır. Bilindiği üzere dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Hindistan’da da Türk izlerini çok net olarak görebiliriz. İslamiyet’in Hindistan bölgesinde gelişmesini sağlayan Türk imparatorları aynı zamanda “Türk Töresini, Türk Adaletini, Türk Mimarisi ve Sanatını” da bu bölgelere de yayarak günümüze kadar yok olmadan gelmişlerdir. Ne yazık ki, coğrafi şartların değişikliği, yönettikleri halkın kendilerinden sayıca çok olması gibi etkenler, Türklerin yerli halk arasında erimesine neden olmuştur. Ancak “Türk İzi” hiçbir zaman silinmemiştir.

Türk kültürünün ana kaynağının Orta Asya olduğu bilinmektedir. Orta Asya’da oluşturulan bu öz İslamiyet’le birlikte yeni bir görünüm almıştır. Komşu ülkelerle olan ilişkilerin (Çin, Hindistan gibi) karşılıklı etkileşimi de kaçınılmaz olmuştur. Müslüman Hindistan kültürünü oluşturan Türk-Hint imparatorluğu “Genel Türk Tarihinin” de ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Türklerin Hindistan ile ilgilerinin çok eskilere dayanmasına rağmen yazılı belgelerde Gazneliler dönemiyle başladığı görülür (977 – 997).

Babür ile başlayan Türk-Hint İmparatorluğu dönemi Hindistan’da başlatılan bu kültürel faaliyetlerin bir devamı, neticesi ise; zirvesini oluşturmuştur. Türk – Hint İmparatorluğu güneşin son ışıkları gibi Delhi Sultanlığı’nın üzerinde parlayarak Türk

tarihine damgasını vurmuşlardır. Delhi sultanları kültür ve sanatın gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlar; birçok şair, yazar ve sanatkârı himaye etmişlerdir. Ayrıca gerçekleştirdikleri imar faaliyetleri sonucunda bugün dahi varlıklarını koruyan abidevi eserler ortaya koymuşlar, kurdukları birçok şehirlerin kalıntıları ve yapıtların çoğu Delhi şehrinde görülmektedir. Onların döneminde bilimsel, edebi, sanatsal çalışmalar ve imar faaliyetleri tüm hızıyla devam etmiştir. O günleri günümüze taşıyan kaynak eserler, bizzat hükümdarların direktifleriyle oluşturulmuş; kendileri de kaleme aldıkları oto biyografileriyle tarihe geçmişlerdir. Mimari alanda yaptıkları eserler ise hala ilgi çekmeye devam etmektedir. Hindistan'a getirdikleri medeniyet Arap-İran üslubu Hint mimarisiyle birleşerek daha muhteşem bir seviyeye ulaşmıştır. Mimari eserlerde görülen zenginlik, ihtişam ve ahenk Türklerin bu alanda da başarılı olduğunu gözler önüne sermektedir.

Tarih, toplumsal yaşamın zaman dilimi içindeki türlü yönlerden değişim ve gelişimini ortaya koyan bir alan olduğundan, Türk kültürünün yukarıda kısaca değindiğimiz bu kesitini tarihsel gelişimi yönünden ele almış bulunuyoruz.

Neden Ekber Şah? 16.yy.da Osmanlı İmparatorluğunda Kanuni Sultan Süleyman, İran'da Şah Abbas, Özbekistan'da II. Abdullah Han ve Hindistan'da Ekber Şah dünya çapında o döneme damgasını vuran hükümdarlardır. Yaptıkları sosyal ve ekonomik reformlarla bir devrim yapmışlardır. Yarım asırdan çok devam eden Ekber Şah devri Hindistan'ın göremediği fütuhât, cihangirlik, saltanat

müddeti, Hindistan'ın hiçbir zaman sahip olamadığı refah ve saadet devridir. Hint-Türk İmparatorları arasında tarihçiler ve bilim adamlarının en çok ilgisini çeken hükümdarlardan biridir. İktidarı süresince ülkesinin sınırlarını genişletmiş ve değişik ırk ve din mensuplarını içinde barındıran devletinde halkının barış ve refah içinde yaşamasını sağlamıştır. Ekber devri, Osmanlı'daki Kanuni Sultan Süleyman devri gibi her alanda yetirmiş olduğu değerli bilim adamları, alimler, sanatkarlar ve tarihçilerle de ünlüdür.

Hindistan halkına altın çağını yaşatan bu hükümdar hakkında yeteri kadar Türkçe bir kaynak oluşturulmamıştır. Hint-Türk İmparatorları arasında tarihçiler ve bilim adamlarının en çok ilgisini çeken hükümdarlardan biri Ekber Şah'tır. O, Hindistan'da yeni bir devir açmış ve yeni bir ülkü uyandırmıştır. O devrin silinmez eserleri Hinduların kalbinde yer ettiği gibi, onun siyasi ilkelerinin Hindistan işlerinin yürütülmesi için en elverişli şey olduğunu idrak eden İngiliz hâkimiyeti dahi değiştirmemiştir ve bunları devamlı siyasetinde uygulamıştır. Ekber Şah'ın bir önemi de Müslümanlar ve Hindular arasında eşitliği sağlamasıdır. Ekber Şah'ın döneminde gerçekleştirilen imar faaliyetleri, iç ve dış düzeni sağlayan muhteşem fikirleri ve dini- sosyal alanda yaptığı reformları dikkatimi bu alana yöneltmemi sağladı.

Tezimiz; Türklerin Babür ile başlayan Hindistan hakimiyetleri süresince Hindistan'da bıraktıkları izlerden özetler ve özellikle Ekber Şah (1542–1605) dönemini kapsamaktadır. Devrin yönetim durumu, bilimsel, edebi ve sanatsal

faaliyetleri ile verilen ürünler çalışmamızı oluşturmaktadır. Tezde Ekber Şah dönemini ikiye ayırdık. Birinci devir Ekber Şah'ın tam olarak yönetimde söz sahibi olmadığı, idarenin başka akrabaları ve atalığının elinde olduğu devir; ikinci devir ise artık Ekber 'in iktidarı eline aldığı devir. Siyasi, ekonomik ve kültürel alanda en önemli gelişmeler Hindistan'da Ekber Şah döneminde olmuş, bu önemli hükümdar yaptığı reformlarla o döneme damgasını vurarak “Devrin Fatihi” unvanını almıştır. Ekber Şah'ın gerçekleştirdiği bir takım önemli icraatlar günümüzde de Hindistan'da etkisini sürdürmektedir.

Hint-Türk imparatorluğuyla ilgili çok sayıda kaynak ve araştırma bulunmaktadır. Ancak bunların çoğu yabancı dillerden özellikle Farsça ve Urduca'dan oluşmaktadır. Günümüzde ne yazık ki bu dönemi anlatan Türkçe kaynaklar oldukça sınırlıdır. Tez konum olan “Ekber Şah Döneminde Hindistan”ı araştırırken Türkçe kaynak sıkıntısı çekmekle birlikte, yabancı dillerdeki kaynaklardan da mümkün olduğunca faydalanmaya çalıştım. Tezi hazırlamam yaklaşık 2 yıl gibi uzun bir süremi aldı. Bu zaman çerçevesinde konumla ilgili olarak mevcut olan kaynakların çoğuna ulaşmaya çalıştım. Bu eserlerden yola çıkarak hazırladığımız “Ekber Şah Döneminde Hindistan” bir kültür zincirini oluşturmaktadır. Bu zincir nasıl oluşmuş, Ekber Şah Dönemine gelene kadar ne tür önemli gelişmeler olmuş, Türklerin Hindistan'la ilişkileri ne zaman başlamış, işte bu sorulara bir cevap olması için öncelikle Hindistan'la diğer ülkeler arasındaki kültür

etkileşimini bilmek gerekmektedir. Bir milletin kültürü, geçmişinden süzülüp gelen maddi manevi değerlerin tümüdür ve zaman içinde kendisine has, duyuş, düşünüş, ifade ediş tarzı ile ortaya çıkmaktadır. Ülkeler arası ilişkiler ise bir kültür zincirini oluşturmaktadır.

Türklerin Hindistan'da iktidara gelmesiyle (1526) Türk-Hind İmparatorları devrin en önemli padişahları gibi döneme damgasını vuran reformlar yapmışlar, önemli eserler ortaya çıkarmışlardır. Türklerin yaptırmış oldukları o muhteşem eserler tüm güzelliğiyle günümüzde de ayakta kalmayı başarmıştır. İşte bunlara en güzel örnek Babürlüler zamanında yaptırılan dünyanın yedi harikasından biri olan Tac Mahal'i gösterebiliriz (Res.1).

“Ekber Şah Döneminde Hindistan” konulu çalışmayı Yüksek Lisans tezi olarak öneren, araştırmamı yönlendiren, planlama ve uygulama aşamalarında yol gösteren yardımlarını ve desteğini esirgemeyen çok değerli hocam Doç. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU' ya; ayrıca Urduca metinlerin çevirisinde, kaynak araştırmamda hiç bir yardımını esirgemeyen sayın hocam Urdu Dili Edebiyatı Yrd. Doç. Dr. Gülseren HALICI ABAY'a, araştırmam esnasında bana özverili bir şekilde yardım eden Türk Tarih Kurumu çalışanlarına ve bana manevi destek olan sevgili eşime de teşekkürlerimi bir borç bilirim.

H.Hilal ÇAĞLAYAN

KISALTMALAR

a. g. e. : Adı geçen eser.

a. g. m. : Adı geçen makale.

Bas. : Basımevi.

bas. : Baskı.

Bkz.: Bakınız.

Çev: Çeviren.

Haz.: Hazırlayan.

C. : Cilt.

C. H. I. :Cambridge History of India.

H. : Hicri.

Hv. : Hvacah.

İ. A. : İslam Ansiklopedisi.

T. A.: Türkler Ansiklopedisi.

Km.: Kilometre.

M. : Miladi.

m.: metre.

Mh. : Muhammed.

s. : Sayfa.

S.: Sayı.

Yay. : Yayınları.

Res.: Resim.

Har.: Harita.

GİRİŞ

A. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Hindistan tarihiyle ilgili en kapsamlı araştırma Y.Hikmet Bayur'un 3 ciltlik "Hindistan Tarihi" adlı eserde verilmiştir. Ancak biz Babürlüler ve Ekber Şah dönemine ancak birinci¹ ve ikinci² ciltlerde ulaştık. Şunu belirtmemiz gerekmektedir ki Y.Hikmet Bayur Babürlüler Devletine "Gurkanlılar" demektedir.

Ekber Şah'ın yaptığı bazı reformlar (özellikle dini reformu) hakkında geniş bilgiler için yine Y.Hikmet Bayur'un Belleten Dergisinde yazmış olduğu makalesinden faydalandım³.

Erdoğan Merçil, "Müslüman Türk Devletleri"⁴ adlı eserde Hindistan'da hüküm süren devletler hakkında oldukça aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Babürlülerin kuruluşu ve bu dönemde hüküm süren hükümdarlar hakkında açıklayıcı bilgiler mevcuttur.

¹ Y.Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi , İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar, T.T.K.Bas., C. I, Ankara 1946.

² Y.Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi , Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri, T.T.K.Bas., C.II, Ankara 1947.

³ Y.Hikmet Bayur, "16.Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü" Belleten Dergisi, S. 5-6. T.T.K.Yay., Ankara 1938.

⁴ Erdoğan Merçil, Müslüman-Türk Devletleri Tarihi, T.T.K.Bas., Ankara 1991.

Araştırmamda Hint-Türk İmparatorluğuyla ilgili olarak Gülseren Halıcı Abay tarafından hazırlanmış olan “Hindistan’da Kalıcı Türk İzleri”⁵ isimli doktora tezi bulunmaktadır. Tez Babürlülerle başlayan Hint-Türk İmparatorluğu devrini ayrıntılarıyla ele almaktadır.

Hüseyin Yurtaydın “İslam Tarihi Dersleri”⁶ adlı eserde dönemin önemli Türk devletleri, mimari eserleri hakkında bilgi vermiştir.

İnci Macun “Hindistan’da Türk-Müslüman Mimari ve Resim Sanatı”⁷ adlı makalesinde dönemin önemli mimari yapıtlarını ele almaktadır.

Reşit Rahmeti Arat “Baburname”⁸ adlı biyografik eserle Babür’ün hayatını ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır.

Fernand Grenard “Babur”⁹ adlı eserle Babür dönemine ışık tutmaktadır.

Kamuran Gürün “Türkler ve Türk Devletleri Tarihi”¹⁰ adlı eserde Hindistan’da hüküm sürmüş Türk devletleri hakkında bilgi verir.

Mubarek Galip “Hindistan’da Türk Hükümdarları”¹¹ Hazırlayan: Saadettin Gömeç.

Bu eser Hindistan’ın Araplar tarafından İstilasıyla başlayan Delhi-Türk Sultanlığının bir özetidir.

⁵ Gülseren Halıcı, **Hindistan’da Kalıcı Türk İzleri (1542-1666)** A.Ü., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

⁶ G. Hüseyin Yurtaydın, **İslam Tarihi Dersleri**, A.Ü., İlahiyat Fak.Yay., Ankara 1982.

⁷ İnci Macun, “Hindistan’da Türk-Müslüman Mimari ve Resim Sanatı” **Türkler Ansiklopedisi**, C.8, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

⁸ Reşit Rahmeti Arat, **Baburname**, M.E.Bas., İstanbul 1970.

⁹ Fernand Grenard, **Babur**, M.E.Bas., Çev: Orhan Yüksel, İstanbul 1971.

¹⁰ Kamuran Gürün, **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1981–1984.

Halis Bıyıktay “Timurlular Zamanında Hint-Türk İmparatorluğu”¹² adlı eserinde Babürlüler dönemini ayrıntılarıyla ele almaktadır.

Hint-Türk İmparatorluğu Dönemimi anlatan fazla Türkçe kaynak bulunmamaktadır. Hint-Türk imparatorluğuyla ilgili en önemli kaynaklar kuşkusuz Farsça ve Urduca’dır¹³.

Şevket Bulu’nun basılmamış çevirileri: Hindustan ke Musalman Hukumranan ke Ahd ke Tamaduni Calve¹⁴, Hindustan ke Musalman Hukumranan ke Ahd ke Tamaduni Karname¹⁵(Çeviriler basılmamıştır).

Haşmi Anvar’ın Tarih-e Pak-o-Hind¹⁶, Sıbt-e Hasan Pakistan Men ka İrtika adlı eserlerin Türkçe çevirisini Gülseren Halıcı Abay yapmıştır.

V. A. Smith: Akbar The Great Mogul. Ekber hakkında yazılmış en esaslı incelemedir¹⁷. Yazar eserde bazen Ekber’i küçültücü tenkitlere de yer vermiştir. Ekber dönemindeki mimari eserlerden de bahsetmektedir.

Sayyid Fayyaz Mahmud: A History of Indo-Pakistan¹⁸ adlı kaynakta Ekber’in tahta çıkışı, Bayram Han devri ve önemli olaylar hakkında bilgiler içermektedir.

¹¹ Mubarek Galip Hindistan’da Türk Hükümdarları Çev: Saadettin Gömeç, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

¹² Halis Bıyıktay, Timurlular Zamanında Hint-Türk İmparatorluğu, T.T.K.Yay., İstanbul Maarif Mat., İstanbul 1941.

¹³ Urduca metinlerin çevirisine ulaşmamı Urdu Dili Bölümünden sayın hocam Gülseren Halıcı sağlamıştır.

¹⁴ Şevket Bulu, Hindustan ke Musalman Hukumranon ke Ahd ke Tamadduni Calve, (Çevirisi basılmamıştır, 1993).

¹⁵ Şevket Bulu, Hindustan ke Musalman Hukumranon ke Ahd ke Tamadduni Karname (Çevirisi basılmamıştır, 1994).

¹⁶ Haşmi Anvar, Tarih-e Pak-o Hind, Karaçi 1974.

¹⁷ V.A.Smith, Oxford History of India, Oxford 1919.

W.H.Moreland: India At The Death of Akbar¹⁹ . Ekber'in son dönemlerini ve ölümünden sonra Hindistan'ın durumunu anlatır.

“The Cambridge History of India” Hindistan Tarihi²⁰, C. III-IV Hint-Türk İmparatorluğu dönemini ayrıntılarıyla anlatan ve bu dönemi özellikle ekonomik açıdan ele alan bir eserdir²¹.

Haig, T.W: The Cambridge History of India²² Dönem hakkında ekonomik-sosyal bilgilerin yanı sıra mimari hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

Roy C. Craven: A Concise History of Indian Art²³.Bu eser bize Ekber hakkında kişisel bilgiler vermenin yanı sıra, o dönemin mimarisi konusunda aydınlatıcı bilgiler vermektedir.Ayrıca tezimizde Ekber dönemindeki muhteşem mimari eserlerin resimlerinden de faydalandık²⁴.

I.H.Qureshi:A Short History of Pakistan²⁵. Ekber Şah'ın doğumundan ölümüne kadar gelişen olaylar; fetihleri, siyasi ilişkileri, reformları gibi konularda bilgi vermektedir.

I.H.Qureshi:India Under the Mughals²⁶

K.Ali: A New History of Indo- Pakistan since 1526²⁷.1526 tarihinden itibaren döneme damgasını vuran olaylar konusunda açıklayıcı bilgiler sunmaktadır.

¹⁸ Sayyid Fayyaz Mahmud, **A History of Indo-Pakistan**, Oxford Uni.Press, Karaçi 1961-1972.

¹⁹ W.H., Moreland, **India at the death of Akbar**, London 1920.

²⁰ **The Cambridge History of India**, Mughal Period C. III-IV London 1937.

²¹ Burada Hindistan Türk İmparatorluğuna “Mughal” denmektedir.

²² T.W., Haig, **The Cambridge History of India** London 1928.

²³ C.,Roy Craven, **A Concise History of Indian Art**, Thames and Hudson Ltd., London 1976.

²⁴ Mimari eserlerin resimlerini ekler bölümünde bulabilirsiniz.

²⁵ I.H.,Qureshi, **A Short History of Pakistan**, Karaçi 1967.

²⁶ I.H.Qureshi, **India Under the Mughals**, London 1970.

Şeyh Ebul-Fadl Allami: Ekbername (Farsça).Yazar,Ekber'in en yakın adamı ve devrim işlerinde yardımcısıdır.Ekber'in düşünce ve amaçlarını eserinde açıklamaktadır.Eser 3 cilt olup, Babür devrinden başlar ve Ekber devrinin 46.ncı yılının sonuna kadar gider.Ekbername bu padişah devrinin en ayrıntılı tarihidir. Farsça metni Asiatic Society of Bengal tarafından yayınlanmıştır. H.Beveridge tarafından İngilizceye çevrilmiş ve aynı kurul yayınlamıştır²⁸.

Şeyh Ebul-Fadl Allami: Ayin-i Ekberi (Farsça).Ekber devrinin teşkilatı, devletin genel durumu, gelir-giderleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ayrıca kitapta Ekber'in 200 kadar vecize sözleri bulunmaktadır. Yine bu eser de Asiatic Society of Bengal tarafından yayınlanmıştır (Kalküta 1872). H. Blochmann tarafından Farsçadan İngilizceye çevrilmiştir. Yazar eserde daha çok o dönemde yaşayan beyler hakkında bilgilere yer vermiştir²⁹.

²⁷ K.Ali, **A New History of Indo- Pakistan since 1526**, Dacca 1968.

²⁸ H. Beveridge, **Ekbername**,1 Asiatic Society of Bengal, Bengal 1897.

²⁹ H.Blochmann, **Ekber** Asiatic Society of Bengal, Bengal 1939.

B. BABÜRLÜLER ÖNCESİ HİNDİSTAN TARİHİ

Hindistan'da Türk hâkimiyeti tam anlamıyla sağlanmadan önce bu bölge farklı ülkelerin mücadelelerine sahne olmuştur. 7.yy. dan 10.yy. başlarına kadar Hindistan'ı idare eden hükümdarlar çeşitli Türk ve Afgan kabilelerine mensup ileri gelenlerden oluşmaktaydı. Orduyu idare eden kişilerin çoğu Türklerden oluştuğu halde, orduyu teşkil edenlerin önemli kısmının Afganistanlı olması, hâkimiyetin onların elinde olmasını sağlamıştır. Bu nedenlerden dolayı bazı kaynaklarda Delhi'de hüküm sürmüş olan hükümdarlara 'Pathan Sultanları' dendiği gibi, kimi Avrupalı tarihçiler tarafından da 'Memluklar Hâkimiyeti' diye isimlendirilmişlerdir. Delhi Sultanlığının kurulmasıyla Hindistan'a göç eden Türk kabilelerinin sayısı da artmıştır. Daha öncede belirttiğimiz gibi Afganistanlıların Hindistan'a yerleşip, hâkimiyet kurmaları Türklerin göçünden önceki tarihlerde gerçekleşmiştir³⁰.

Hint Yarımadasıyla Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin tarih öncesine kadar gittiği mitolojik bilgilerden de anlaşılmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda Hz. Adem'in cennetten çıktıktan sonra Seylanda'ki bir dağın tepesine indiğini gösteren bir efsaneye birçok hadislerde işaret vardır. Allah O'nun tövbesini kabul edince O, Mekke yakınlarındaki Arafat'a indiğinde daha önce Cidde'ye inen karısı Havva'yı Arafat'ta karşıladı. Bu efsane sadece dini literatürde mevcut olmayıp tarihi ve coğrafi

³⁰ Mübarek Galip, *Hindistan'da Türk Hükümdarları* Hazırlayan: Saadettin Gömeç, Ankara 1990, s. 3-4.

eserlerde de geçmektedir. Bu olaylar İbn Kuteybe (H.267-M.889), Maksidi (375–985) ve Yakub-ul Hamavi (626–1228)’de de geçmektedir³¹. Bu bilgiler doğrultusunda şunu söylemek mümkündür. İslamiyet’e ilk önce açılan Cemne ve Ganj nehirlerinin bulunduğu topraklara Araplar “Hindistan” ismini vermişlerdir. Delhi ise Hindistan’daki İslamiyet’in merkezi konumundaydı.

Hindistan ve Arap ülkeleri arasında ırk ve dil fark olmasına rağmen ticari alandaki ilişkileri de çok eskilere dayanmaktadır³². Arap ticaret gemilerin Arap denizini geçerek Çin’e kadar gitmiş olması İslam’ın doğuşundan çok önceki zamanlarda gerçekleşmiştir. Bir bölgede ticaret yapmak beraberinde ihtiyaçlar doğrultusunda yerli dilleri öğrenmeyi, bu bölgeye ikameti gerektirir. Bundan dolayı bazı tüccarlar evlenerek bu bölgeye yerleşmişlerdir. Konkan, Malabar ve Gucerat şehirlerinde eski Arap köylerinin bulunmuş olması bunu ispatlar. Böylece Müslüman nüfus giderek çoğalmıştır. Bu nüfusun bir kısmını da Arap aileleri oluşturmaktadır.

977 yıllarında artık Hindistan’a Müslüman askeri kuvvetlerini getirerek burada bir Türk Devleti kurma fikri oluşmuştur. İşte bu yıllardan itibaren Türk Devletleri Hindistan’a akın etmeye başlamışlardır. İşte bunlardan ilki Gazneliler Devletidir³³. Gazneliler isimlerini başkentleri olan Gazne’den almışlardır. Ancak bu devlet tarihi

³¹ Gülseren Halıcı, *Hindistan’da Türklerin Bıraktıkları İzler* (1542–1666), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s.XVII.

³² Galip, a. g. e., s. 4.

³³ Salim Cöhçe, “Gaznelilerin Hindistan Hâkimiyetleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.8, Ankara 2002, s.522.

kaynaklarda ‘Yeminiler ve Sevükteginiler’ olarak da geçmektedir³⁴. Gaznelilerin Hindistan’a yönelmeleri Sevüktekin zamanında başlamıştır. Sevüktekin Hindistan’a ilk akını 986-987’de yapmıştır. O sırada Pencap’ın bir kısmı ile Sind Irmağı’nın yukarı bölgelerine hâkim olan Hindistan Hükümdarı Caypal, Sevüktekin’in akınlarına engel olmak istemiş fakat kış mevsimi şartlarına alışık olmayan Hintliler bu durum karşısında anlaşmak zorunda kalmışlardır³⁵. Utbi’nin ifadesine göre Caypal, Sevüktekin’e elçiler göndererek, barış istemiştir. Sevüktekin büyük oğlu, Mahmud’un itirazlarına rağmen barışa razı olmuştur. Bu barışa göre Caypal, 50 fil ile para ödemeyi (1 milyon lira) ve birkaç şehri Sevüktekin’e bırakmayı kabul etmiş ancak Caypal’ın sözünde durmaması sonucu Sevüktekin Caypal’a tekrar savaş açar ve Kabil’in 100 km. doğusunda bulunan Lamgan’a kadar ilerler. Caypal, birçok Hindu Racası ile anlaşarak büyük bir ordu ile Sevüktekin’e karşı yürür. Gazne’nin güneyinde savaşta Sevüktekin, düşmanlarını yenilgiye uğratarak Kabil, Lamgan, Celalabad’ı almasıyla bu bölgeler Müslüman Türklerin eline geçmiş olur (911)³⁶.

Daha sonraki zamanlarda Hindu-Kuş dağlarının güneyinde yaşayan Kalaç Türkleri ile Afganlar da Sevüktekin’in idaresi altına girerler, Bamyân, Toharistan ve Gur bölgeleri de ele geçirilir. Sevüktekin zamanında bugünkü Afganistan ve

³⁴ Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1991, s. 34.

³⁵ G.Hüseyin Yurtaydın, **İslam Tarihi**, A.Ü., İlahiyat Fakültesi, Ankara 1982, s. 265-282; Merçil, a. g. e., s. 322-335.

³⁶ Y.Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, C.1, Ankara 1987, s. 472-477.

Belucistan'ın önemli yerleri ele geçirilmiştir. Hindulardan bazı yerlerin alınmasıyla da, Gazneli Devleti oldukça büyümüştür³⁷.

997 yılında Sevüktekinin ölmesiyle Gaznelilerin en önemli hükümdarı olan oğlu Mahmud³⁸ idareyi ele almıştır. Gazneli Mahmud'un Hindistan'a yaptığı ilk sefer 1001 yılındadır. XI. yy. da Pencap bölgesinin idaresini Gazneliler'in eline geçmiş bulunmaktadır. Gazneli Mahmud'un saltanatı süresince birçok fetihler yapmış, her yönden devleti genişletmiştir. Türkmenler, Karahanlılar, Büveyhler, Gurlular³⁹ gibi milletlerle de mücadele ederek Hindistan'da İslam dinini yayılmasını sağlamıştır. Sultan Mahmud'un ölümüyle (1413) Gazneliler Devleti'nde tekrar taht mücadeleleri başlamıştır. Gazneli Mahmud'un saltanatı zamanındaki muhteşem Gazne çoktan harap olmuştur. Bu hükümdarın Gazne devrini anlatan hiçbir eser kalmamıştı. Sadece Sultan Mahmud'un türbesi eski ihtişamına şahit olarak durmaktadır⁴⁰. Gaznelilerin Türk ve İslam tarihindeki başlıca rolü, kuzey Hindistan fethine yol açarak İslam dinine Pencab'da kuvvetli bir dayanak noktası elde etmiş olması ve daha sonraki Hindistan fetihlerine bu suretle sağlam bir zemin

³⁷ S. G. Dunbar, **A History of India from Earliest Times to the Present Day**, London 1943, s.92.

³⁸ Gazneli Mahmud: Sultan ünvanını ilk alan Türk hükümdardır. Sultan Mahmud Hindistan'a 17 sefer yapmıştır. Bu seferler onun saltanat devrinin büyük kısmını doldurmuştur. Hindistan seferlerinin en önemlisi 1025–1026 tarihindeki Samnat Seferidir. Bu sefer sonunda kazandığı zaferin yankıları bütün İslam dünyasında yayıldı ve Mahmud'un Sünni İslam dünyasının önde gelen kahramanlarından biri olmasına yardım etti.

³⁹ Gur adı Herat'ın doğu ve güneydoğusunda ve Garcistanla Cüzca'nın güneyindeki dağlık bölgeye verilmiştir.10.yy. kadar Gur sakinlerinin çoğu Müslüman değildiler. Hanedanın eski tarihçesi efsaneler içine karışıp kaybolmaktadır. Gur hanedanı, doğu hanedanları arasında aile bağları en kuvvetli olanıdır.

⁴⁰ Galip, a. g. e., s. 7.

sağlamasıdır. Gazneliler ayrıca Hint dünyası kültürü ile doğrudan doğruya temas kuranlar olarak da tarihe geçmişlerdir⁴¹.

Gur sultanları Harzemşahlar gibi, Selçuklu ve Gazneli devletlerinin çöküşlerinden faydalanırlar⁴².

Gazneliler Devletine son veren Gurlular'dan XIII. yy. ilk yarılarında Gurlu Muhammed ve askerleri Ganj Ovasını ele geçirerek, Delhi'de bütün Hindistan'a hükmedecek kuvvetli bir sultanlık kurmuşlardır⁴³.

Gaznelilerin yerini alan Gurlular⁴⁴ için Pencap Hindistan fetihleri yönünden faydalı bir atlama noktası olmuştur. Bu hanedandan 1173'ten itibaren Gazne'de hükümdar olan Muizzeddin Mh. Ganj ovasında iktidarını genişletmiştir. Sultan Muizzeddin Horasan'da bulunmak zorunda olduğunda Türk kumandanlarından Kutud-din Aybag (Aybeg) bütün Hindistan fetihlerini idareyle görevlendirilmişti. Hindistan'da İslam hâkimiyetinin genişlemesinde önemli rolü olan Muizzeddin 602/1206'da öldü. Aybeg bu haberi duyarak Lahor'a doğru yürüyerek iktidarı ele geçirmiştir (26 Haziran 1206). Böylece Delhi Türk Memlukluları Devletinin temellerini atarak Kuzey Hindistan'a hâkim oldu. Gur sultanı Gıyas-ud-din Mahmud

⁴¹ Erdoğan Merçil, *Gazneliler*, Büyük İslam Tarihi, Ankara 1991, s. 223–224.

⁴² Barhold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1981, 421.

⁴³ Cöhçe, a. g. m., s. 523.

⁴⁴ Bazı kaynaklarda Guriler diye de geçmektedir.

bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu sırada Hindistan'daki Müslüman hâkimiyeti birbirine rakip hükümdarlar arasında dağılmıştı. Delhi bölgesinde İltutmuş, Multan'da Nasir-ud-din Kabaca, Lahnavati'de Halac (Kalac) emirleri hâkimdiler. İltutmuş Kuzey Hindistan'daki Türk-İslam hâkimiyetini yeniden birleştirmiş ve sağlamlaştırmıştı. Daha sonraları ise başarılı seferler sonucu hâkimiyet bölgesini genişletti ve sonunda Vindhya dağlarının kuzeyindeki bütün Hindistan'ı ele geçirdi. İltutmuş ölmeden önce, oğullarının beceriksizliğini anlayarak, son derece yetenekli kızı Raziye'yi veliaht tayin etti. Ancak o öldükten sonra devlet büyükleri, bu vasiyete rağmen oğullarından Rukn-uddin Firuz'u tahta geçirmişlerdi. İdarede çıkan olumsuzluklar sonucu Raziyye, Delhi halkı ve ordunun bir kısmı tarafınsan sultan ilan edildi. İslam dünyasında hükümdarlık etmiş ender kadınlardan biri olan Raziyye birçok güçlüklerle karşılaştı. Fakat bu devirde İltutmuş Türk kölelerden kırk tanesi devlet işlerine hâkim duruma geçmişti. Bu sırada yönetim tehlikeye düşmüştü. Daha sonraları Delhi Müslüman Türk devletinin başına önemli şahsiyetler geçti⁴⁵.

1526 Lodhi⁴⁶ devleti yani I. Delhi Afgan Sultanlığı sona ermiş ve Hindistan'da Hint-Türk İmparatorluğu yani II. Türk Delhi Padişahlığı kurulmuş

⁴⁵ Halıcı, a. g. e., s. XXVI.

⁴⁶ Bu hanedan için *The Cambridge History of India*, C. III, s. 224'te şöyle deniyor: "*Lodiler neslen Kalaç veya Gilcai Türkleridir, fakat o kadar zamandan beri Afganistan'da oturuyorlardı ki 15. asırda onlara Afganlı demek doğru olur.*" Bu hanedanın o sırada tahta bulunan üyesi Sultan İbrahim Lodi Panipat meydan muharebesinde Babür tarafından kati surette yenilir, kendisi ölür ve memleketi Babür'ün eline geçer. Bu suretle Hindistan'da Timur Gurkan'ın adına atfen Gurkani denilen Türk Devleti kurulmuş olur.

olur⁴⁷. 1540'da Kuzey Hindistan egemenliğini yeniden ele almış olan Afganlar 1555'e hâkimiyetlerini sürdürmüşler ve sonra birkaç yüzyıl için egemenlik yine Türklere geçmiştir. Türk ve Afgan hükümdarları, Hindistan'da pek çok eserler meydana getirerek, silinmez izler bırakmışlardır. Saltanat merkezi olarak kabul ettikleri Delhi, onların zamanında doğunun en mamur ve zengin şehirlerinden birisi olmuştur. O dönemde padişahın ihtişam ve kudreti, sarayının ziynet ve zenginliği Hindistan'ı temsil etmiş oluyordu⁴⁸. İşte bu harikalara tanıklık etmiş Hindistan'daki Türk devletleri şunlardır: Hindistan'da hüküm süren diğer Türk devletlerinin isimleri ise şöyle: Delhi Sultanları: Muizziler (Memlükler), Halaciler, Tuğluklular, Adilşahlar, Kutupşahiler, Beridşahiler, Malva Halaci Sultanları⁴⁹. Babürlüler öncesi Hindistan'da işte bu devletler sırasıyla hâkimiyet kurmuşlardır.

XIII. yy.da, Moğollar Asya'nın siyasi görünüşünü tamamen değiştirdiler. Türk kabileleri Moğolların önünden Hindistan ve Anadolu'ya çekilmişlerdir. Afganistan, Hindistan'a göç eden kabilelerle doldu taşı. Hindistan, stratejik konumu, ticari önemi nedeniyle de Avrupalıların da ilgi alanı içine girmiştir. Birçok gezgin ve misyoner Hindistan'a gitmişler ve Babürlüleri tanımışlardır. Hindistan'da ilk siyasi değişiklikleri Babürlüler yapmıştır⁵⁰.

⁴⁷ The Cambridge History of India, s. 235.

⁴⁸ Galip a. g. e., s. 14.

⁴⁹ Erdoğan Merçil, Müslüman-Türk Devletleri Tarihi, Ankara 1991, s. 322-323.

⁵⁰ Enver Konukçu, "Babürlüler, Hindistan'daki Temürlüler" Türkler Ansiklopedisi, s. 744.

Babürlüler devletini Babür kurmuş, fakat devletin adı belli değildir. Babürlülere verilen isimler şunlardır: Bazı tarihçiler “Devlet-i Küreganiye”, “Devlet-i Aliye-i Küreganiye” şeklini benimsemişlerdir. Fakat ne Babür’ün ne de haleflerinde Küreganiyeliğin olmadığı kaynaklarda geçmektedir. Yusuf Hikmet Bayur, “Küregen” hanedanı adını “Gurkanlı” diye okumuş ve eserlerinde bu ismi kullanmıştır. Haydar Mirza Düğlhat Babür’ün yakın akrabasıdır. O ise Babürlüleri “Çağatai- Çağataylı” diye yazmıştır. Avrupalı tarihçiler, Bernier, Guerreriro, Manucci, T. Roe ve Thevenot ise “Mogor”, “Mughal”, “Mani Mogolis” adını kullanmışlardır. F. Köprülü tercüme yolu ile “Büyük Moğollar, Timurlular, Babürlüler, Türk-Moğol İmparatorluğu, Hind-Türk İmparatorluğu” isimlerini kullanmıştır. Zamanımızda ise Hindistan ve Pakistan’da yazılan eserlerde “Büyük Moğollar”, “Muğal” daha çok hükümdar isimleri ile “Babürlü”, “Hümayun Padişah”, “Ekber Padişah” şeklinde kullanmışlardır. Şu an en yaygını “Babürlüler ve Türk-Hint İmparatorluğu”dur⁵¹. Biz bu açıklamalar doğrultusunda kaynaklarda geçen isimleri araştırmamızda aynen kullandık.

Hindistan’a gelen Türk ve Afganlılar nüfus açısından oldukça fazla olsalar bile daima Hindulara göre azınlıkta kalmışlardır. Eğer kuzeyden devamlı Türk göçleri gelmemiş, Hindistan’da yerleşik Türk ve Afganlılar gelen kuvvetlerle takviye edilmemiş ve daha sonra Timurlular ortaya çıkmamış olsalardı, hiç şüphe yok ki kısa

⁵¹ Konukçu, a. g. m ., s. 745.

bir zamanda Türkler Hindular arasında eriyip gideceklerdi. Timurlular devri bu hadiseye engel oldu. Özellikle Ekber Şah Hindistan’da yeni bir devir açmış ve yeni bir ülkü uyandırmıştı⁵².

⁵² Galip, a. g. e., s.7.

I. BÖLÜM

EKBER ŞAH ÖNCESİ DÖNEM

EKBER ŞAH ÖNCESİ BABÜRLÜLER

16. yy.ın başlarından itibaren Müslüman Hindistan bir devletler topluluğu idi. Firuz Tuğluk'un ölümüyle Delhi Sultanlığının çözülmesi başlamış,ve bu bölgelere çok sayıda egemen devletler kurulmuştur.

Bu sırada Hindistan'da hakim vaziyette görünen iki önemli şahsiyet var. Biri Hindistan'a yabancı sayılan ancak fetih maksadıyla Hindistan'a ayak basan Babür Şah, diğeri ise Hintli bir hükümdar olup, büyük bir milli devlet kurma ideallerini besleyen Ratansing⁵² idi. İkisinin de ortak amaçları, topraklarını genişletmek ve Delhi'yi alarak Hindistan'dan üzerinde mutlak hakimiyet sağlamak. Aralarına daha sonra İbrahim Şah girmiştir. Babürlüler Devleti bu üç hükümdar arasında geçecek mücadeleden sonra Babür Şah tarafından kurulacaktır⁵³

Babürlü hanedanının aynı zamanda Hint imparatorluğunun kurucusu Zahir-ed-din Muhammed Babür bir Çağatay Türk'ü idi. Babası Ömer Şeyh Mirza b. Ebi Sa'id Fergana bölgesinde küçük bir Timurlu Prenslğini idare etmekteydi. Ömer Şeyh Mirza 1494'de öldüğü zaman, Babür 11 yaşında tahta çıktı. Babür Asya

⁵² Rastansing: Önceleri basit bir Çitor Mühracesiydi. Eşine az rastlanacak değerde bir insandı. Bu sayede bütün Racputlara üstünlüğünü kabul ettirdi. Sefere çıktığı zaman arkasından 80 bin süvari, yedi mihrace, yüzdört asilzade ve beşyüz fil geldiği söylenir. Bkz. Galip, a. g. e., s.45.

⁵³ Galip,a. g. e., s.45.

tarihinde birinci derece rol oynamış olmasına rağmen nispeten atası Timur'dan daha az tanınır⁵⁴.

Hindistan'da kurulan Müslüman Türk Devleti olan Babürlüler Devletine Timur Gurkan'nın soyundan geldikleri için Gurkani (Gurkanlı Devleti) veya Timur oğulları devleti de denmektedir (Secere I). Bazı tarihçiler tarafından bu devlete Moğol veya Büyük Moğol Devleti diye de isim verilmiştir⁵⁵. Babürlü Devleti Seyhunla Hindu-Kuş arasındaki ülkelerin genel olarak Türkistan adı verilen en büyük kısmının Özbeklerin eline geçmesi sonucu kurulmuş olacaktır. Özbeklere yenilen bu devlet Türkistan ve Horasandaki topraklarını da kaybeder⁵⁶. Diğer bölgelerin durumları ise şöyledir:

Gucerat: Babür buranın ikinci Müslüman devlet olduğunu söylemiştir. O dönemlerde Guccerat hükümdarı II. Sultan Mh. Şah sınırlarını genişletmiş, fakat Rana Sanga'nın Sind'e girmesiyle planlarını tam olarak gerçekleştirememiştir. 1526'da ölen Sultan Mh. Şah'ın yerine Hümayun döneminde önemli yere sahip olacak olan oğlu Bahadır Şah geçmiştir.

⁵⁴ Fernand Grenard, **Babur**, Çev: Orhan Yüksel, İstanbul 1971, s.3.

⁵⁵ Bu hanedan Türk olduğu halde onların kurdukları devlet Batılı tarihçiler tarafından yanlış bir şekilde, Mugal (Moğol) olarak adlandırılmaktadır. Hindistan'ı fethetmek isteyen Müslüman olmayan Moğolların ve diğer milletlerin düşman ilan edilmesidir. Bundan dolayı Kuzeyden gelenlere zamanla Moğol denmeye başlamıştır Moğol adı Babürlülere düşmanları tarafından verilmiştir. Bazı tarihçiler ise Moğol için Mongol, Gurkanlı için Mughal demişlerdir. Ancak Türklerde özellikle İslam'dan sonra devlete kurucusunun adını vermek bir adet olmuştur. Osmanlılar, Selçuklular gibi. Bu yüzden Babürlüler diye geçmektedir

⁵⁶ Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1991, s. 353; J. Serkar **Studies in Mughal India**, s. 6.

Malva⁵⁷: Kuzey Hindistan'da önemli devletlerden birisidir. Malva hükümdarı II. Sultan Mahmud'tur.

Bengal: Kuzey Hindsitan'daki önemli Müslüman devletlerinden birisidir. O dönemlerde Hüseyin Şahi hanedanlığı tarafından yönetilmektedir. Onun ölümüyle oğlu Nusret Şah Bengalın hükümdarı olmuştur.

Mevar: Kuzey Hindistan'da en önemli Hindu devleti Mevar idi. Rana Sanga ⁵⁸ devletin yöneticisidir⁵⁹.

Pencap: Delhi Sultanlığı'nın bir parçası olan Pencap 16. yy. ın başlarında bağımsız olmuştur. Pencap'ın valisi İbrahim Ladi'nin bir akrabası olan Daulat Han Lodi adında bir kişidir. Onun da en önemli siyasi amacı; Hindistan'ı fethetmektir.

Handeş: Delhi sultanlığı'nın önceki tarihlerde bir eyaleti konumundaydı. 1457- 1503 yılları arası Adil Han Faruki' nin hâkimiyetinde kalmıştır.

Bahmani Sultanlığı: Hindistan'ın güney bölgesinde Dekkan'da bulunan bu bölge de Babür'ün Hindistan'ı fethi sırasında kargaşa içerisinde⁶⁰. Babürün hatıratında önemli güney devletleri olan Bahmani ve Vijanagar Krallığının da bahsi geçmektedir⁶¹.

⁵⁷ Malva: Hindistan'da bir tarihi bölge. Madhya Paradeş ve Racistan'dır. Güneyden ve doğudan Vindhya dağları, kuzeybatıdan Aravalli dağlarıyla sınırlıdır.

⁵⁸ Bu kişi 100 savaşın kahramanı olarak adlandırılır.

⁵⁹ Y.Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi , **Gurkanlı Devrinin Büyüklük Devri**, C.II, Ankara 1947, s. 7.

⁶⁰ K.Ali, **A New History of Indo- Pakistan since 1526**, Dacca 1968, s. 1-3.

⁶¹ Reşit Rahmeti Arat, **Baburname**, İstanbul 1970, s. 524.

Vijanagar Krallığı ise Hindistan'ın güneyinde bulunmaktadır. Krishna Deva'nın himayesi altındadır.

Bazı tarihçilere göre Hindistan siyasi anlamda bölünmüş durumdadır, ancak kültür bakımından da bütünleşmiş konumdadır. Diğer yandan Bhakti hareketinin yayılması da Müslümanlarla Hindular arasındaki ilişkilerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Tarihçiler bu ilişkilerin aradaki fikri uçurumun böylece daraldığını, Müslüman-Hindular arasında kültür alış verişinin başladığını da belirtmişlerdir⁶².

⁶² K.Ali, a. g. e, s. 4.

A. ZAHİR-UD-DİN MUHAMMED BABÜR⁶³ (1483–1530)

Babür (Res.2), Timur Gurkan'ın beşinci göbekten torunudur; annesi Cengiz soyunun Çağatay kolundandır⁶⁴. 14 Şubat 1483'de Türkistan'da Ferganada'ki⁶⁵ Endincanda'da, Çihar Bağ'da dünyaya gelmiştir⁶⁶. Babür siyasi alandaki ilk çalışmalarını Orta Asya'da gerçekleştirmiştir. Babür Ferganada tahta çıkmadan önce ülke şu durumdaydı:

Semerkant'ta Sultan Ahmed Mirza, Hisar ve Badahşan'da Sultan Mahmut Mirza, Fergana'da Babür'ün babası Ömer Şeyh Mirza, Kabil'de Uluğ Bey Mirza, Herat'ta Sultan Hüseyin Baykara bulunmaktadır⁶⁷.

1494 yılında Babür Fergana'da tahta çıkmıştır. 1496 yılında 14 yaşında olan Padişah Babür o sırada egemen güç durumunda olan Buhara padişahı Sultan Ali ve Hisar Şadıman padişahı Mesut Mirza ile mücadelelere başlamıştır. Bu mücadelelerin ardında 1497'de ilk olarak Semerkand'ı alır. Kısa bir zaman sonra Semerkad'ı kaybeden Babür (1500) 1501'de tekrar faaliyetlere başlayarak bölgeyi kuşatmıştır fakat başarı sağlayamamıştır. Bu arada 1504 yılında Kabil ve Gazne'yi ele geçirmiştir. 1507'de Özbek ve Safevilere bağlı Timur prensliklerinin liderliğini

⁶³ Asıl adı Zahirüddin Muhammeddir. Ancak bu isim uzun olduğu için sonraları Hint kaplanı adı verilen Babür takma adı verilmiştir.

⁶⁴ Fuad Köprülü, "Babür" *İslam Ansiklopedisi*, C. II, s.185.

⁶⁵ Fergana: Ancak 9. yy. da Müslümanlar tarafından kesin olarak fethedileceği halde Ortaçağ'da bile İslam ziyaretgâhları Endincan civarında gösteriliyordu. Hz. Eyyub Peygamber'i burada bulunmaktadır. (Bkz: Barthold, a. g. e., s. 206)

⁶⁶ Enver Konukçu, "Babürlüler, Hindistan'daki Temürlüler" *Türkler Ansiklopedisi*, s. 745.

⁶⁷ Bayur, a. g. e., s. 7.

üstlenir ve “Padişah” ünvanını alır⁶⁸. Sh. Rashid kitabında Babürün o güne kadar halkın Timur Bey’in soyundan gelenleri mirza diye adlandırdığını, kendi isteği doğrultusunda herkesin padişah ünvanını kullanmasını istediğini belirtmiştir. Bu olay Babür’ün saltanatında bir dönüm noktası olmuştur⁶⁹. 1507’de güçlerini artıran Özbeklere karşı destek sağlamak Herat’ta akrabalarından yardım ister, çok fazla sıkıntılarla karşılaşır. 1511’de İran Şahı’nın desteğiyle Semerkant’ı 3. kez kuşatır fakat yine başarısız olur. Bu dönemde Babür’ün Kuzey Hindistan’ı fethi düşüncesi şekillenmiştir. 1517’de Kuzey Hindistan’da Afgan Sultanı İbrahim Lodi ile karşılaşır. 1520 yılında üçüncü kez Hindistan seferine çıkmış bulunmaktadır. Babür için yine o dönemde fetihler için en uygun yer konumunda bulunan Kandahar’dır. 1517’de Kandahar’a yürüyen (Res. 3–4) Babür bu kaleyi fethedememiştir ancak 1522 yılında Kandahar fethedilmiştir. Bu sırada Lahor’u da ele geçirir⁷⁰. Bu dönemde Babür Afganistan’ın en büyük kısmını ve Pencab’a kadar kuzey Hindistan bölgesini ele geçirmiş bulunmaktadır. Bu arada devlet ekonomik ve idari açıdan güçlü konumdadır. Yine o dönemlerde Afgan beyleri arasında karışıklıklar başlamıştır. Babür 17 Kasım 1525 Cuma günü kendi tabiriyle beşinci ve sonuncu Hindistan seferine çıkmıştır⁷¹. 1525’te Afganlarla Türkler arasında Panipat savaşı

⁶⁸ Halis Bıyıktaş, *Timurlular Zamanında Hint-Türk İmparatorluğu*, İstanbul 194, s. 9–10.

⁶⁹ Sh. Rashid, *A Short History of Pakistan (Book Three, The Mughul Empire)* Karaçi 1967, s. 18.

⁷⁰ Bıyıktaş, a. g. e., s. 27-28.

⁷¹ Mübarek Galip, *Hindistan’da Türk Hükümdarları*, Hazırlayan: Saadettin Gömeç, Ankara 1990, s. 40.

olur. 7–8 gün süren mücadelenin ardından Delhi ve Agra alınmıştır. Panipat Meydan Savaşıyla Afgan Devleti yıkılmış, Hindistan’da Türk Devleti kurulmuş olur. Artık Kuzey Hindistan hâkimiyeti Türklere geçmiştir (**Har. I**). Panipat yenilgisi Afgan ordusunu bitirmiş olsa da halk ve beyler farklı topraklarda isyanlar⁷² çıkarmışlardır⁷³.

1525–1527 tarihleri Babür’ün siyasi başarılarından dolayı önemlidir. Babür bu dönemler de “Gazi” ünvanını almıştır. 1528 yılında Babür tekrar Türkistan’ı ele geçirmek için seferler yapsa da başarı sağlayamaz. 1529 yıllarında önemli siyasi olaylar olmamıştır. 1530 yılında vefat eden Babür’ün hükümdarlığı 5 yıldan az sürmüştür. Bu zaman çerçevesinde siyasi başarılarının yanı sıra, halkın da güvenini kazanmak için bir takım yenilikler yapmış, bayındırlık işlerinde de önemli gelişmeler sağlamıştı⁷⁴. O, Müslüman-Hindular arasında her bakımdan bir eşitlik sağlamak siyasetini gütmüştür.

Babür iyi bir devlet adamı, usta bir diplomat ve komutan, zamanının dünyevi ve ruhani önderi olduğu kadar, kültürü ve edebi kabiliyeti, yazarlığı ve şairliği ile de ün kazanmıştır. R. Rahmeti Arat Babürname’de bu güzel şiirler, gazeller, rubailere yer vermiştir⁷⁵. Babür’ün şairlik yönünün mükemmelliğini anlamamız açısından aşağıdaki gazel yeterli olacaktır:

⁷² Babür bu isyanları bastırmaya çalışırken, Hindistan’ın iklimini sevmeyen Türk askerlerinin çoğu hastalanıp ölmüştür.

⁷³ Bayur, a. g. e., s. 29.

⁷⁴ Köprülü, a. g. m., s. 185.

⁷⁵ Gülseren Halıcı Abay, *Hindistan’da Kalıcı Türk İzleri (1542–1666)* A.Ü.Basılmamış doktora Tezi, Ankara 1995, s. 16.

“Canımdan başka, vefakâr bir yar bulamadım

Gönlümden başka, sırlarıma mahrem bulamadım”⁷⁶.

Hatıratını kapsayan “Vekayi”i de çok güzel ve açık bir dille yazılmıştır.

Bu eser başlıca büyük kültür dillerine çevrilmiştir⁷⁷. Genellikle atalarının kahramanlığını ilim ve zarafetle süslemiş bir şahsiyet olarak tanınmaktadır. Babür’ün en önemli yanlarından biri de iyi yürekli olması, zamanın gereklerinin müsaade ettiği ölçüde merhametli bulunması, kendini sevdirmeyi ve gönülleri kazanmayı bilmesi gelir. Önemli bir konuda karara varmadan beylerine danışması onların düşüncelerine önem vermesi de kişiliğini öğrenmek açısından önemlidir.

Aynı zamanda Babür Türklüğüyle övünür, kendisiyle, ordusuna ve devletine Türk demiştir. Babür hatıratında Hindistan’a yaptığı seferleri anlatarak bu durumu ispatlayacak sözlere yer vermiştir. Hikmet Bayur’un eserinde verdiği aşağıdaki beyitle Babür’ün Türklüğü ne kadar önemsedığını ispatlamıştır. O, Biyana’da kendisine kafa tutan Afgan beyine verilmesi için fermanlar göndermişti, ona bir de Farsça şu beyiti yollar:

“Ey Biyana Miri Türk’le kavgaya girme

Türk’ün çevikliği ve kahramanlığı bilinir”⁷⁸.

⁷⁶ Arat, a. g. e., s. 151.

⁷⁷ Merçil, a. g. e., s. 29.

⁷⁸ Bayur, a. g. e., s. 3.

Babür'ün annesi Moğol olduğu halde o hiç Moğolları sevmemiştir ve hatıratının bazı yerlerinde onlara çok karşı olduğunu yazmıştır. Bir örnek verecek olursak:

*“Kötülük bozgunluk benimle beş defa düşman oldular. Düşman olmalarının nedeni benimle anlaşamadıklarından dolayı değildir. Kendi hanlarına karşı da birkaç defa bu biçimde hareket ettiler”*⁷⁹.

Babür'ün Hindistan'da her alanda başlatmış olduğu yenilik hareketlerinin kendisi hayatayken büyük bir titizlikle takipçisi olmuş, ölümünden sonra da mirasçıları Türk-İslam sanatının günümüze kadar ulaşmış emsalsiz eserlerinin vücuda gelmesini sağlamışlar. “Hatt-ı Baburi” adıyla yeni bir yazı icat eden Babür Çağatay edebiyatının en güzel ve en orijinal eserlerini vermiştir. Çağatay Türkçe'siyle yazdığı eserleri ise: Baburname, Aruz Risalesi, Mübeyyen, Risale-i Validiyye Tercümesi ve Divan'dır⁸⁰.

Bazı doğulu ve batılı tarihçiler Çağatay Türkçe'siyle yazılmış olan Babür'ün yaşamını, gezip gördüğü ülkeleri anlatan, dönemin çeşitli hayvan ve bitkilerini tanıtan, çağın sosyal ve politik yapısını inceleyen; yazarın kullandığı açık üslup, cümlelerin zarafeti ve ahenginden dolayı “Baburname” için övgülerini gizleyememişlerdir. Doğal anlatım tarzı Baburname'nin önemini artırmıştır⁸¹. Babür

⁷⁹ Arat, a. g. e., s. 45-47.

⁸⁰ Merçil, a. g. e., s.354.

⁸¹ Ayrıntı için bkz.: K. Ali, a. g. e., s.17.

saltanatı tarihinde tek bir otorite olarak ve tüm zamanlarda yaşayacak hatıratında yaşamının her anını anlatmaya çalışmıştır. Ne gördüyse, ne hissettiyse, ne gibi deneyimler kazandıysa hepsini doğru bir biçimde kaleme alması eserinin en güzel yanlarından biridir. Kendi insanlarını ve çağdaşlarını giysileriyle, görünüşleriyle, arayışlarıyla, davranış biçimleriyle sanki aynada görülüyormuşçasına net bir şekilde ortaya koymuştur⁸².

Daha öncede belirttiğimiz gibi Babür'un padişahlığı beş yıldan az sürmüştür. Hümayun'un hükümdarlığını kabul ettikten kısa bir süre sonra 25 Aralık 1530 yılında Agra'da vefat etmiştir. Cenazesi toprağa verildikten 3 gün sonra Hümayun Babürlü tahtında oturdu. Kendi adına hutbe okuttu ve sikke kestirdi. Hümayun Babürlülerin ikinci padişahıdır⁸³.

⁸² Rashid, a. g. e., s. 33.

⁸³ Konukçu, a. g. m., s. 750.

B. NASİR-UD-DİN MUHAMMED HÜMAYUN (1508-1556)

Hümayun (Res. 5) babasının ölümüyle 30 Aralık 1530'da Delhi'de Kuzey Hindistan padişahı olarak 23 yaşında tahta çıkmıştır (Res.6). Babür halefleri için muhteşem bir imparatorluğun temellerini atmıştır⁸⁴. Babür'den geride dört çocuk kalmıştı; Hümayun⁸⁵, Kamran, Hindal ve Askeri. Hümayun kardeşler arasında en büyük ve en akıllı olanıdır⁸⁶. Hümayun tahta geçmeden ülkede karışıklıklar başlamıştı. Afganlar Hindistan'a yerleşmiş durumdaydı. Babür sadece Afganları yenmiş ve geçici olarak Racputlar'ı boyun eğdirmişti. Hümayun tahta çıktıktan sonra büyük güçlüklerle karşılaşmıştır⁸⁷. İlk olarak karşısına Babür'e yenildikten sonra Bengal'e kaçan taht değişikliğinden yararlanmaya çalışarak, Babürlüler idaresindeki topraklara giren ve Cavnpur'u fetheden Mahmud Lodi çıkmıştır. Hümayun Mahmud Lodi'yi mağlup ederek bu bölgeyi geri almıştır (1531). Daha sonra Şir Han idaresindeki Çunar kalesini kuşatmış fakat başarılı olamamıştır. Ama Şir Han Hümayun'un hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır.

1535 yılında Hümayun Gucerat'ı fethetmiş, idareyi kardeşi Askeri'ye bırakmıştır. Kendisi de Malva'nın durumunu düzeltmek için Mandu bölgesine çekilmiştir. Aynı yıl içinde Askeri'nin Bahadur Şah'a yenilmesiyle Gucerat tekrar

⁸⁴ Mirza Bala, "Hümayun", İ. A., C. V, s. 628.

⁸⁵ Hümayun'un kelime anlamı "şanslı, kismetli"dir.

⁸⁶ Bayur, a. g. e., s. 62.

⁸⁷ Konukçu, a. g. m., s. 750.

Bahadır Şah'ın idaresine geçmiştir. Askeri, bu arada sultanlığını ilan ederek, Hümayun'a zorluklar çıkarmıştır. İki kardeş Çitor'da karşılaşmış, savaş olmadan karşılıklı anlaşmışlardır⁸⁸. Hümayun'un saltanatı süresince kardeşleri sırayla hükümdarlıklarını ilan etmişlerdir. Askeri'den sonra Hindal da Agra'da hükümdarlığını ilan etmiştir. Kamran'da harekete geçmiş, Agra'yı alarak burada hakimiyet kurmuştur. Hümayun işte böyle tehlike ve kargaşa içinde kalmıştır. Bu sırada Şir Han da Hümayun' a karşı ayaklanmıştır⁸⁹. 24 Haziran 1539 yılında Hümayun yenilgiye uğratılmıştır. Bu yenilgiden sonra Şir Han hakimiyetini ilan ederek “Şir Şah” ünvanını almıştır. 17 Mayıs 1540'da Kanavc da Şir Han ile Hümayun arasında yapılan savaşta Hümayun bir kez daha yenilmiştir. Hümayun açısından bu savaşın sonucu olumsuz olsa da Lahor'da üç kardeşin birleşerek düşmana karşı beraber hareket etmeye karar vermeleri açısından olumludur. Hümayunun kardeşlerinden biri olan Kamran bu karara uymayarak kardeşlerin arasındaki birliğin bozulmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan İmparatorluk Cagirler arasında bölünmüş, Cagirdarlar⁹⁰ büyük itibar kazanmıştır. Yarı bağımsız olan Cagirdarlar da Hümayun için büyük tehlike olmuştur⁹¹. Bu olaylar karşısında daha fazla dayanamayan Hümayun İran'a sığınmak zorunda kalmıştır. Kardeşler

⁸⁸ Rashid, a. g. e., s. 33-34.

⁸⁹ Merçil, a. g. e., s. 356.

⁹⁰ Tımar sahipleri

⁹¹ K.Ali,a. g. e., s. 20.

arasındaki iktidar kavgası Babürlülerin on beş yıl Hindistan'ın hakimiyetini kaybetmelerine neden olmuştur⁹². Safevi Hükümdarının askeri desteğiyle Hümayun tekrar Hindistan'a yönelerek Kandahar, Kabil ve Bedahşan'ı almıştır. Kardeşlerinden Kamran'ın gözlerine mil çekerek kör ettirmiş ve Askeriyi yakalatarak Mekke'ye sürmüştür. Diğer kardeşi Hindal ise Moğollar tarafından öldürülmüştür. Hümayun 1555'te Delhi'ye girerek burada Babürlüler Devletini tekrar kurmuştur⁹³.

Kişiliği

1530 – 1540 yılları arası hüküm süren Hümayun yumuşak huylu, babasına bağlı halkını seven ve cömert bir kişiydi. Hükümdarlığı süresince karşılaştığı bütün zorlukları tek başına ve sabırlı bir şekilde aşmaya çalışmıştır⁹⁴.

Bazı tarihçiler tarafından Hümayun Hindu-Timur törenlerinin kurucusu kabul edilir. İlk Hindu -Timur atölyesinin kuruluşundaki rolü dünyaca kabul edilmiştir⁹⁵.

Hümayun bilimsel eserlere ilgi duymuş, zamanında pek çok kaynak eserin yazılmasını sağlamıştır. Edebiyat ve astronomiyle de yakından ilgilenmiştir. Astronomi üzerine yazılmış olan meşhur “Kanun-e Hümayun” adıyla bir eser yazmıştır. Yine Hümayun döneminde Babür ve özellikle Hümayun devrini anlatan

⁹² Merçil, a. g. e., s. 356-357.

⁹³ Rashid, a. g. e., s. 35.

⁹⁴ Bala, a. g. m., s. 628.

⁹⁵ Laura Parodi, “Hindistan Timur Oğulları Mimarisi” *Türkler Ansiklopedisi*, C. 8, s. 892.

Hümayunname adlı eser de Gülbeden Begam⁹⁶ tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır⁹⁷. Hümayun'un bu özellikleri siyasi alanda başarılı olmasına yetmemiştir. Devlet idaresindeki ilgisizliği, zevk ve eğlenceye düşkünlüğü etrafını saran tehlikelere karşı koymasını engellemiştir⁹⁸. Bu sebeple Müslüman Hindistan'daki fetihleri tam olarak sağlamlaştıramamıştır⁹⁹.

Hümayun 25 Ocak 1556'da kütüphanesinin merdivenlerinden düşerek hayatını kaybetmiştir. Osmanlı padişahları için yapıldığı gibi oğlu Ekber'e haber gidip biat edilmesine kadar ölüsü bir aydan çok gizli tutulmuştur¹⁰⁰.

⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz., Gülbeden, **Hümayunname**, Çev: Abdürrap Yelgar, Ankara 1944.

⁹⁷ Bayur ,a .g .e., s. 58.

⁹⁸ Mubarek Galip,a.g.e.,s.46.

⁹⁹ K.Ali,a.g.e.,s.20.

¹⁰⁰ Merçil, a. g. e., s. 356.

II. BÖLÜM

EKBER ŞAH DÖNEMİ (1542–1605)

A. EKBER ŞAH VE TAHTA ÇIKTIĞI SIRADA HİNDİSTAN'IN GENEL DURUMU

a. Doğumu (Res.8)

Babürlülerin üçüncü padişahı olan Ekber'in resmi adı Ebulfetih Celal ed-Din Mehmed Ekber Şah'tır⁹⁹. 23 Kasım 1542'de Amarkot'ta dünyaya gelmiştir. Annesi Hümayun'un ikinci eşi Hamide Banu Begimdir (Res.7)¹⁰⁰. Yükseliş devrindeki faaliyetleri Ekber'in büyük bir idareci olarak tanınmasını sağlayacaktır¹⁰¹. Babürlü Devletinin içine düştüğü kargaşadan dolayı saltanatını kaybeden Hümayun, çok zor günler geçirmekte, ekonomik açıdan da bitmiş durumdadır. Bu yüzden Ekber'in doğumu üzerine beraberindeki arkadaşlarına, bu mutlu haberden dolayı, verebileceği hiçbir şeyi yoktur¹⁰². Hümayun sadece elindeki güzel kokuyu yanındakilere dağıtıp şöyle demiştir (Res.9–10):

*“Oğlumun doğumu dolayısıyla size verecek hiçbir hediyem yok. Bu kokuyla oda koksun ve bu şekilde çocuğumun şöhreti dünyaya yayılsın”*¹⁰³. Daha sonraki

⁹⁹ Halis Bıyıktaş, *Timurlular Zamanında Hint-Türk İmparatorluğu*, İstanbul 1941, s.57.

¹⁰⁰ H. Beveridge, *Ekbername*, Asiatic Society of Bengal, Bengal 1897, s. XI.

¹⁰¹ Enver Konukçu, *Babürlüler, Hindistan'daki Temürlüler*” *Türkler Ansiklopedisi*, s. 751.

¹⁰² Gülseren Halıcı, *Hindistan'da Kalcı Türk İzleri (1542-1666)* A.Ü., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s.58.

¹⁰³ Haşmi Anvar, *Tarih-e Pak-o Hind*, Karaçi 1974, s. 254.

bölümelerde göreceğimiz gibi Hümayun'un bu duası kabul olmuş, Ekber her alanda yapacağı reformlar, kazanacağı siyasi başarılarla tarihe damgasını vuran büyük hükümdarlar arasına girecektir.

b. Tahta Çıkışı

13 yaşında tahta çıkan Ekber Hümayun öldüğü vakit, babasının tecrübeli bir komutanı ve arkadaşı aynı zamanda kendisinin de Atalığı olan Bayram Han ile Pencab'da bir kasaba olan Kalaunur'dadır¹⁰⁴. Babası öldüğünde Ekber Seydi Ali Reisi de görmüş onun tavsiyeleri ile tahta geçmeye hazırlanmıştır¹⁰⁵. Ekber'e büyük destek veren Bayram Han, onu 14 Şubat 1556'da tam bir güvenlik içerisinde tahta çıkarır¹⁰⁶. Devleti idare edemeyecek kadar küçük yaşta olan Ekber yönetim işlerini kendisine "Atalık ve Han Baba" dediği Bayram Han'a bırakır¹⁰⁷. Bayram Han'ın yardımlarıyla devlete yönelik ilk tehlikeler ortadan kalkmış olur¹⁰⁸. Devletin hakimiyeti 4 yıl boyunca Bayram Han'ın nüfuzu altında olmuştur.

¹⁰⁴ K.Ali, K.Ali, *A New History of Indo- Pakistan since 1526*, Dacca 1968, s. 44.

¹⁰⁵ Konukçu, a. g. m., s. 751.

¹⁰⁶ I.H.Qureshi, *India Under The Mughals*, London 1970, s. 48.

¹⁰⁷ T.W.Haig, *The Cambridge of India*, London 1928, s. 62.

¹⁰⁸ Konukçu, a. g. m., s. 751.

b. Hindistan'ın Genel Durumu

Hümayun hayatının son günlerinde imparatorluğun sınırlarının küçük bir kısmını kurtarabilmiş; oğluna teşkilatsız, düzensiz ve yıpranmış bir imparatorluk bırakmıştır. Ekber tahta çıktığında Delhi tahtını düzensiz ve karışık bir durumdadır. Hümayun'dan Ekber'e kalan toprak fazla geniş olmamakla beraber, ülke tam bir kargaşa içerisinde¹⁰⁹. Kıtık ve veba gibi hastalıklar Delhi, Agra ve Kuzey Hindistan eyaletlerinde kol geziyor, pek çok insan bu sebeplerden dolayı hayatlarını kaybediyorlardı. Ayrıca birçok taht iddiasında bulunanlar vardı. Onlardan iki Sur prensi; İbrahim Sur ve Sikandar Sur, taht için mücadele ediyorlardı. Diğer tehlike hepsinden ünlü ve güçlü olan Adil Şah'ın Hindu veziri Himu idi. Himu “ Raca Bikramaditya” ünvanını alarak mahalli kuvvetleri etrafında toplayarak hakimiyet mücadelesine girmiş, Gvalior'dan Agra'ya ilerleyerek hakimiyetini kurmuş, Delhi'yi de alarak bu bölgeye de hâkim durumdadır. O sırada Ekber'den başka Gurkanlı¹¹⁰ ileri gelenlerinin durumu şöyledir: Kabil ve Gazne bölgesi genel olarak Hindu-Kuş'la Sind arasındaki ülkeler (Bengal, Malva, Guccerat, Gandvana, Orissa, Keşmir, Sind, Belucistan ve Daşok)Ekber'in küçük kardeşi Mh. Hakim'in yönetiminde, Badahşan, Babur'un amcası Sultan Mahmud'un torunu Süleyman Mirza'da,

¹⁰⁹ Blochmann, **Ekber** Asiatic Society of Bengal, Bengal 1939, s. 223.

¹¹⁰ Daha öncede belirttiğimiz gibi Timur Gurkan'ın soyundan geldiği için Babürlülere Gurkanlılar da denmektedir. Bu tabiri özellikle Hikmet Bayur kullanmaktadır. Bkz., a.g.e.,s.XXVII.)

Kandahar, Ekber'in atalığı Bayram Han'ın avlığıdır ve bu kişi o sırada hanedan üyeleriyle aynı sırada anılmaktadır¹¹¹.

Portekizliler batı denizi sahillerine yerleşmiş ve Arap denizi ile İran körfezindeki üstünlükleri Hacca giden Müslümanlar tehlike doğurmuştur. Bu çocuk hükümdar babası Hümayun'un yerine geçtiğinde Müslüman Hindistan'ın durumu işte böyleydi¹¹². Ama o, hükümdarları gemisini bu fırtınalarını günlerinde yürüten Bayram Han'ın destek ve güvenine sahip olma şansına sahipti. V.A.Smith'e göre; *“Ekber tahta çıkışı sırasında hükümdarlığa tam hükmediyordu”*¹¹³.

Ekber'e babasından tek kalan şey küçük ordusu ile babasının sadık hizmetkarı Bayram Han idi. Ekber'in en büyük düşmanlarını müsamaha göstermeksizin sert bir tavırla dize getiren ve devletin kanunlarına bağlı olmayı sağlayan Bayram Han, Babür ailesine en büyük hizmeti yapmış oluyordu¹¹⁴.Hatırlayacağımız gibi ülkedeki kargaşayla küçük yaşta olduğu için başa çıkamayan Ekber Bayram Han'a yönetim işlerini bırakmıştı.

¹¹¹ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, s. 357.

¹¹² Halıcı, a. g .e., s. 59-60.

¹¹³ V.A. Smith, *Oxford History of India*, Oxford, 1919, s.67.

¹¹⁴ Sh. A.Rashid, *A Short History of History of Pakistan* (Book Three, The Mughul Empire), Karachi 1967, s. 48.

B.EKBER ŞAH'IN HÜKÜMDARLIĞININ BİRİNCİ DEVRESİ (1556–1561)

a. Bayram Han İktidarı

Aslen Türkmen ve Şii olan Bayram Han¹¹⁵, Bedahşanda doğmuş, Belh'te eğitim görmüş ve Kabil'e gelmiştir¹¹⁶. Bayram Han Zamanın en önemli isimlerinden biridir. Tehlikelerle dolu bir zamanda o, Hümayun'un yanında yer aldı ve onunla bütün yoksulluğunu, sürgün hayatını paylaştı. Hümayun ona çok şey borçluydu; dolayısıyla Kandahar fethedildiğinde onun meziyet ve hizmetinin takdiri karşılığında kendisini o şehre vali tayin etmişti. Kanauc savaşında da Hümayun'un yanında yer almış ve onun mahiyetinde Hindistan'a gelmiştir¹¹⁷. Sarhind şehri ona Cagir olarak verildi, Hanlarhanı yapıldı. Ekber'e atalık tayin edildi ve daha sonraları Han Baba diye çağrıldı. 1556'dan 1560'a kadar olan Ekber'in hâkimiyet günlerine "Bayram Han'ın atalığının dönemi" denir. Bu dönem boyunca Ekber, Bayram Han'ın tavsiyeleri doğrultusunda yönetimini sürdürmüştür¹¹⁸.

Ekber iktidara geldiğinde Bayram Han tüm enerji ve kabiliyetini onun emrine sundu, zekası ve becerikliliği ile imparatorluk tehlikelerinden korundu. Daha önce de bahsedildiği üzere ikinci Panipat savaşı onun sayesinde kazanıldı ve kaybedilen

¹¹⁵ Halis Bıyıktaş, *Timurlular Zamanında Hint-Türk İmparatorluğu*, İstanbul 1941, s. 62.

¹¹⁶ H. Beveridge, "Bayram Han", *İ. A.*, s. 422.

¹¹⁷ Beveridge, a. g. m., s. 423.

¹¹⁸ I. H., Qureshi, *A Short History of Pakistan*, Karaçi 1967, s. 50.

araziler kurtarıldı. Ekber babasının vasiyeti üzerine Bayram Han'a teyzesi Selime Beyim'i vermiştir¹¹⁹.

Bayram Han görevlerini büyük bir bağlılık ve inançla yerine getiriyordu. Artık gücü zirveye ulaşmıştı. Gavalyar fethedilmiş ve Caunpur da buna eklenmiş; ancak bundan sonraki seferler Bayram Han'ın başarısızlıklarıyla sonuçlandı¹²⁰. 1559'un sonlarıyla birlikte çeşitli etkenler Bayram Han'ın çöküşünü hızlandırdı. Bayram Han'ın saltanatı 1556'dan 1560'a kadar sadece dört yıl devam etti 1560'da Ekber tarafından azledilerek Mekke'ye gitmesi emredildi. Onu azle götüren pek çok sebep vardı¹²¹. Bunlar ana hatlarıyla aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

a- Ekber'in haremde nüfuzlu bir grup gelişti ve Bayram Han'ın iktidar ve nüfuzunun artmasından dolayı saraydakiler arasında kıskançlıklar baş gösterir hale geldi,

b- Bayram Han Şii inançlıydı. Oysa hükümdar, hane halkı ve ileri gelenlerin çoğu Sünni inanca sahiplerdi. Yaşlı asiller yabancı birisinin hükümdar üzerinde bu denli etkili olmasına dayanamadılar,

c- Bayram Han tarafından kullanılan mutlak yetki onun başını döndürdü; dolayısıyla da durumu mağruru ve ayrıcalıklı bir hal aldı. Bu durum hükümdar ve asiller tarafından hoş karşılanmadı. Bayram Han'ın kendi mezhebinden olanlara gereğinden

¹¹⁹ Beveridge, a. g. m., s. 423.

¹²⁰ Halıcı, a. g. e., s. 61.

¹²¹ Qureshi, a. g. e., s.51.

fazla ilgi göstermesi, düşüşünün en önemli etkenlerinden biri olmuştur. O kendi memurlarına, Han ve Sultan, unvanları vermeye başladı. Dalkavuklarına da çok büyük Mansab'ları veriyordu.

d- Ekber gitgide Bayram Han'ın sadakatinden şüpheye düşmeye başladı. O, Bayram Han'ın kendisini tahttan indirerek, Kamran'ın oğlu Abul-l-Kasım'ı tahta geçirmek istediğini sezmişti. Ekber işte buna tahammül edememiştir¹²².

e- Delhi valisi Tardi Bey'in idamı Bayram Han'ı çok gözden düşürdü. O, sırf Afganlara güvenleri uygun bulunmadığı için Tardi Bey'i öldürdü. Soylular bu infazı keyfi bularak ve kendilerinin de Bayram Han'ın iktidarı devam ettiği sürece tehlikede bulunduklarına karar vermişlerdir. Bu nedenle Bayram Han'ın azli yönünden genç hükümdarı ona karşı kıskırtmaya başladılar.

f- Bayram Han'ın azlinde saray entrikaları her şeyden fazla etkin olmuştur. Ekber'in annesi Banu Begam, sütanesi Maham Anaga ve Maham Anaga'nın oğlu Adham Han ile onun bir akrabası olan Şhab-ud-din gizlice anlaşarak plan yaptılar ve Ekber'i ona karşı kıskırttılar. Smith'e göre; "Maham Anaga bu anlaşmada çok önemli bir rol oynamıştı". Çünkü O, Bayram Han'ın yerini almak ve kendi hükümetini kurmak istiyordu¹²³.

1560'da Bayram Han, Mekke'ye giderken Kathyavar bölgesinde bir Afganlı'nın saldırısına uğradı ve öldü. 4 yaşındaki oğlu Abd-ur-rahim, Ekber'in

¹²² Anvar, a. g. e., s. 259.

¹²³ Rashid, a. g. e., s. 50.

koruması altına alındı¹²⁴. Badayuni şöyle söyler; “Akıl, cömertlik, sadakat, tedbirlik, alçak gönüllükte o herkesi geride bırakırdı. Hindistan’ın ikinci kez fethi ve imparatorluğun kurulması Onun tükenmek bilmeyen gayreti, gücü ve dirayetli politikası sonucu gerçekleşti”¹²⁵.

c. Maham Anaga (Mahım Enege) ve Etekeler Devri (1560-1562)

Ekber, Bayram Han iktidardan düşünce devletin sorumluluğunu tam olarak yine üstlenemedi. Yaklaşık 20 yaşında olan Ekber Bayram Han’dan sonra da süt annesi Maham Anaga ve oğlu Adham (Edhem) Han ile, süt annesinin akrabalarının etkisi altına kalmıştır ¹²⁶.

Bu dönemde hükümdarların aileleri de yönetimde birinci derecede söz sahibidirler. Bu yüzden başta Mahım Enege olmak üzere sūtanne, sūt baba ve sūt kardeşler¹²⁷ çok şımartılmış ve her işe karışır durumdadırlar. Dolayısıyla Ekber’in hükümdarlığını da fazla önemseyen yoktur. İdareyi yönetenler akrabaları olduğu için o ikinci planda kalmaktadır. Mahım Enege ve akrabalarının iktidar dönemi (1560–1562) pek çok tarihçi tarafından “kadın devleti veya hükümeti” olarak adlandırılmaktadır¹²⁸.

¹²⁴ K. Ali, a. g. e., s. 48.

¹²⁵ K. Ali, a. g. e., s. 48.

¹²⁶ Qureshi, a. g. e., s. 52.

¹²⁷ Mirzaların birçok sūtanesi ve dolayısıyla da birçok sūt baba ve kardeşleri bulunurdu. Ekber’in bu gibi kalabalık yakınları arasında birbirini çekememezlik oldukça artmıştı.

¹²⁸ Y.Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, Gurkanlı Devleti’nin Büyüklük Devri, C.II, Ankara 1947, s.71.

d. Askeri Faliyetler ve Kadın Hükümeti'nin Sona Ermesi

Malva bu dönemde Afganların idaresinde olup, “Sur” lardan Baz Bahadur Malva'nın hükümdarıdır. Malva'yı kötü bir şekilde yönettiği ve başarısız olduğu için Ekber Edhem Han'ı Malva Hükümdarı Baz Bahadur'u iktidardan indirmesi için oraya göndermiştir¹²⁹. Edhem Han Malva'yı kolaylıkla alır fakat bütün ganimete, haremdeki kadınlara ve müzisyenlere el koyarak, Ekber'e sadece birkaç fil yollar.

Bu sırada doğuda bulunan Afganlar Şah Adli'nin oğlu Şir Han'ın idaresinde büyük bir ordu ile Cevnpur'a doğru ilerlemektedirler.

Zamanın güçlü komutanlarından olan Ali Kulu Özbek Afganları bozgunda uğrattır ve o da Edhem Han gibi birçok ganimet elde eder, Ekber'e hiçbir şey göndermez. Bu olaylar büyük vali ve komutanların padişaha aldırış etmediklerini göstermektedir. Bu durum karşısında Ekber savaş yapmadan siyasi yollarla vali ve komutanları kendisine itaat ettirmeyi başarır. Vali ve komutanların bu şekilde davranmaları Malva'nın tekrar Baz Bahadur'un eline geçmesini sağlamıştır. Yine dönemin başarılı komutanlarından olan Abdullah Han Özbek Malva'yı alması için görevlendirilir. Verilen talimatlara göre; Malva'da yaşayan köylü, çiftçi ve bütün halka iyi davranılacak, askeri faaliyetler sonucu halkın kaçıp topraklarını boş bırakmaması için bütün ihtiyaçları karşılanacak, her şeyin yolunda gitmesi için

¹²⁹ H. H. Dodwell, The Cambridge Shorter History of India, London 1934, s. 344- 345

değişik ölçemler alınacaktır. Bu kurallar ışığında Abdullah Han Özbek başarılı bir şekilde Malva'yı tekrar almıştır¹³⁰.

1561 yılının sonunda Ekber 'in sütbabalarından olan Şems-üd- Din Eteke Han vekil (başbakan) olmuştur. Bayram Han'ın iktidardan çekilmesiyle Mahım Enege de başbakan olmak istemişti. Gerek Edhem Han'ın idaredeki rolü ve gerekse Şems-üd- Din Eteke'nin başbakan olması Mahım Enege'yi sinirlendirir, bir gün Şems-üd- Din Eteke "Divanhane-i Padişahî" de iken oğlu Edhem Han'a onu öldürtür¹³¹. Oradan hareme giden Edhem Han içeri giremez, uykuda olan Ekber gürültüden uyanır ve dışarı çıkar. Ethem Han büyük olasılıkla Ekber'i de öldürecektir. Ekber elini kılıcına götüren Edhem Han'ı çatıdan yere fırlatır ve Edhem Han ölür (16.5.1562). Mahım Enege de oğlunun üzüntüsüyle çok kısa bir süre sonra ölür (1564). Mahım Enege'nin ölümüyle "**kadınlar hükümeti**" dönemi de sona ermiş olur¹³². Bu olaylardan fazlasıyla ders çıkaran Ekber artık kendisinden başka kimseye güvenmemeye karar vererek, devlet işlerini tamamen ele almıştır (1562).

20 yaşlarında olan Ekber devlet işlerini yürütürken başkalarına danışmış, ancak her zaman son kararı kendisi vermiş, hiç kimse onun üzerinde nüfuza sahip

¹³⁰ Bayur, a. g. e., s. 71-72- 73.

¹³¹ The Cambridge History of India, Mughal Period, C. IV London 1937, s. 687.

¹³² Merçil, a. g. e., s. 357.

olamamıştır. Ekber yine bu dönemde gelecekteki siyasetinin ana hatlarını belirlemiştir¹³³.

e. Ekber'in Siyasetinin İlk Belirtileri

Ekber 'in her zaman temel düşüncesi halkı eşitlemek, siyasal ve dinsel birlik olmuştur. Bu düşüncesini Ekbername'de yazdığı şu sözler ispatlar:

“Bizim bütün insanlara inayet ve refet göstermekten başka amacımız yoktur.

Benim gözümde Hindu- Müslüman birdir”¹³⁴. İşte sözleri doğrultusunda bu devirde Ekber'in öz siyaseti olan “Müslüman – Hindu Eşitliği” konusunda yaptığı işlerinin ilk belirtileri görülür¹³⁵. Bunda amaç önce halkın sevgisini, güvenini kazanmaktır. Halkla iç içe olduktan sonra her alanda başarının artacağı düşüncesi hâkimdir. Bu Ekber 'in ne kadar ileri görüşlü olduğunu göstermektedir. Bununla beraber fetih hareketlerinde amaç ve ülkelerin nasıl ele geçirileceğiyle ilgili yöntemler şekillenmiştir. Fetihlerde bahane olarak, “ülke sahiplerinin kötü yönetimlerini ortadan kaldırma ve yönetimi iyileştirme” geleneği de bu devirde kendisini göstermeye başlamıştır. Amaç doğrultusunda ilk fetih hareketleri Keşmir'e yapılmış, fakat oraya gönderilen Kara Bahadur Han başarılı olamamıştır¹³⁶.

¹³³ Qureshi, a. g. e., s. 52.

¹³⁴ T.H., a. g. m., s. 214.

¹³⁵ Müslüman- Hindu eşitliğini sağlamak için ne gibi reformların yapılacağını sosyal hayat kısmında görmek mümkündür.

¹³⁶ Bayur, a.g. e., s. 73.

Bu sırada Özbek komutanlarının isyanları görülür. Caunpur'un Özbek Lideri Han Zaman 1565' de isyan bayrağını çekmiş, fakat padişahın yaklaştığını duyunca ona itaat etmiştir. Ekberle Han Zaman arasında gelişen olaylar sonucu Han Zaman Gucerat'a sığınmak zorunda kalmıştır. Yine 1565'de Ekberin kardeşi Mh. Hâkim Pencab'ı istila etmiştir. Ekber kardeşini mağlup etmiş, Özbek isyanını da bir süre için durdurmuştur.

Artık Ekber'i bekleyen ciddi siyasi olaylar, savaşlar, fetihler, gerçekleştireceği muhteşem reformlar ve adını tarihe yazdıracağı bir imparatorluk vardır.¹³⁷

¹³⁷ Merçil, a. g. e., s. 354.

B. EKBER ŞAH'IN HÜKÜMDARLIĞININ İKİNCİ DEVRESİ (1562–1602)

1562’de Edhem Han’ın ölümü, daha sonraki zamanda da Mahım Enege’nin ölümüyle Kadın Hükümeti’nin sona ermesi Ekber ’in hükümdarlığını kendisinin yönetmesi devresini başlatmıştır. Hatırlayacağımız gibi Bayram Han ve Etekeler İktidarı zamanında Ekber yaşadığı olumsuz tecrübelerle kimseye güvenmeyeceğini anlamış, idari doğudan doğruya kendi eline almaya karar vermişti. Hükümdarlığının birinci devresinde ikinci planda iken hükümdarlığının ikinci devresinde ilk planda olmuştur¹³⁸.

a. Bazı Elçilerin Gelmesi ve Ekber’in Komşu Hükümdarlarla Münasebetleri

1562 yılından itibaren siyasi ilişkiler hızlanmaya başlamıştır. İlk olarak İran’ın Türkmen hükümdarı Şah Tahmasp 1562’de, Hümayun’un ölümü dolayısıyla baş sağlığı ¹³⁹dilemek ve Ekber’in tahta çıkışını kutlamak için amcasının oğlu Sait Bey’i elçi olarak Hindistan’a göndermiştir. 1564’te Tahmasp ikinci kez yollamış, Beker’de (Sind) Ekber’in egemenliğinde hükümdar olan Sultan Mahmut’a Ekber’den “Hanlar Hanı” ünvanını vermesini ister. Ekber buna razı olmaz ve elçiyi geri gönderir.

¹³⁸ Qureshi, a. g. e., s. 53.

¹³⁹ Bayur, a. g. e., s. 86.

1572’de Turan’ın Özbek Hükümdarı Abdullah Han da Ekber ’e Hacı Altmış adında bir elçi, bir mektup ve birçok armağan gönderir. Mektupta Ekberle barış içinde olmayı, kendine dokunmamasını ister. Ekber Şah atalar yurdunu geri almak istediğinden bunlara pek aldırış etmez. Fetih hareketleri hızlanır.

b. Hindistan’a Göçler

1564 yılından itibaren Türkistan’dan ve komşu ülkelerden Hindistan’a az çok önemli göçler olmuştur. Ekber’in iktidarı tam olarak eline almasıyla Hindistan’da ekonomik ve sosyal alanda bir takım iyileştirmeler olmuş, kendisine bağlılığını gösteren halkın sayısı artmış, çevre bölgelerden bu yıllarda Türk, Tacik, sipahi, tüccar, molla, derviş vs. dünyanın her yerinden insanlar Hindistan’a gelip Ekber’e bağlılıklarını bildirmişlerdir¹⁴⁰. Bunlara bir örnek verecek olursak; Hoca Hv. Mahmud’un oğlu Hoca Muin Kaşgar’dan gelerek Ekber Şah’a bağlılığını bildirmiştir.

¹⁴⁰ Kamuran Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1981-1984, s.95.

Fetihler ve İlhaklar (Harita. II)

1. Gandvana'nın Fethi (1561–1564)

Ekber iktidarının ilk günlerinde Delhi, Agra, Acmir, Gavalyar ve Caunpuru fethetti. Daha öncede söylediğimiz gibi Malva'nın hükümdarı olan Baz Bahadur imparatorluk kuvvetleri tarafından yenildi ve Malva fethedilmiştir (1561)¹⁴¹. Bu fetihten sonra Ekber, Orta Hindistan eyaletleri arasındaki Gadvana Racput devletlerine doğru yönelmiştir. Gadvana'nın (şimdiki Madhya Pradeş eyaletinin kuzey bölümü) yönetimi Rani Durgavati'nin elindedir. 1564'te Bundelkant'teki Panna Racalığını fetheden Abd-ul-macid Asaf Han'a Gandvana'ya doğru ilerlemesi söylenmiştir fakat Rani kendisine atılan okla sakat kalmış ve her şeyini yitirdiğini düşünüp intihar etmiştir. Asaf Han daha sonra krallığın merkezi olan Chauragarha'a doğru ilerleyip orayı da ele geçirmiştir. Gandva'nın fethiyle Rani'nin ve daha öncekilerin paha biçilmez değerdeki hazineleri Ekber'in eline geçmiştir¹⁴².

Çittor'un Düşüşü ve Mevar (1567)

Çittor kuşatması Ekber'in en ünlü askeri faaliyetlerinden biridir. Çittor kalesi Hint-Türk İmparatorluğu için stratejik önem taşımaktadır. Ayrıca Rana, Baz Bahadur'un bu kaleye sığınmasına izin verdiğinden ve Malva'nın kaçak hükümdarı, isyancı Mirza'ya destek olmasından dolayı Ekber'e kaleye müdahale hakkı vermişti.

¹⁴¹ Qureshi, a. g. e., s. 52.

¹⁴² Rashid, a. g. e., s. 30.

1567 yılında Rana, Türklerin askerlerine meydan okudu. Kuzey Hindistan'ın mutlak hâkimi olmak isteyen Ekber büyük bir orduyla Rana Udai Sigh'in üzerine yürüdü. Bunun üzerine zor durumda kalan Rana başkentinin sorumluluğunu Cayamal'a bırakarak kaçtı. Cayamal öldürüldü. Racputlar son adamlarına kadar cesaretle savaştılar. Ekber böylece Çittor kalesini fethetti¹⁴³.

Çittor'un düşmesiyle diğer Racput yöneticileri Ekber'e itaat ettiler. Bundelkand, Ranthambur ve Kalinkar yöneticileri Ekber'e boyun eğmekle kalmayıp, aradaki bağların kuvvetlenmesi için kızlarını Ekber ile evlendirdiler. Böylece Mevar Ranası hariç, bütün Racput hükümdarları sırayla Hint-Türk imparatorunun üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Uda'i Singh'in ölümünden sonra oğlu Rana Pratap, Mevar'ın hükümdarı oldu. Mevar güçlü bir bölge olmamakla beraber konum olarak da fazla bir öneme sahip değildi. Buna rağmen Mevar Ranası Ekber'in hakimiyeti tanımamıştır. Ekber, Man Singh ve Asaf Han kumandası altında çok büyük bir askeri kuvvetle Haldighat savaşında Rana Pratapla karşılaşmış, Rana Pratap mağlup edilmiş ve kaçmıştır. Oğlu Amar Singh, imparator ile mücadeleyi sürdürmeye çalışmış, fakat başarılı olamamıştır. Savaş sonunda Ekber, Racputana'nın Mevar hariç tartışılmaz hakimi olmuştur. Racputlar da onun hoşgörülü ve şefkatli politikası sebebiyle en sadık taraftarları olmuşlardır¹⁴⁴.

¹⁴³ Ali, a. g. e., s. 54.

¹⁴⁴ Halıcı, a. g. e., s.66.

2. Gucerat'ın Fethi (1572 – 73)

1572 yılında Ekber Kuzey Hindistan'a tamamen egemen durumdadır. Kuzey Hindistan'ın en zengin ülkelerinden biri olan Gucerat kuzey- batı ülkeleri arasında bir köprü konumundadır¹⁴⁵. Denize olan konumu, yabancı din ve uluslardan kaçanların da sığınağı olduğundan, stratejik olarak da önemli bir ülkedir. Gazneli Mahmud'tan itibaren, Hümayun da dahil olmak üzere birçok hükümdarlarının fetihlerinin bir parçası olmuştur¹⁴⁶. Stratejik öneminden dolayı Ekber Şah Gucerat'ın fethine karar verir. ayrıca Bu bölgede Bahadur Şah'ın ölümünden sonra iç isyanlar başlamış ve yönetimde olan Muzaffar Şah bu durumlar karşısında yetersiz kalmıştır. Veziri İtimad Han eyaleti karışıklıktan kurtarması için Ekber'in yardımını istemiştir. 1572'de Ekber Gucerat seferine çıkmış, Ahmedabad'a ulaştığında Muzaffar Şah teslim olmuştur. Ekber 1573 yılının Şubat ayında bir buçuk aylık kuşatmadan sonra Gucarat'ı ele geçirmiş ve Fetihpur Sikri¹⁴⁷'ye geri dönmüştür. Fakat henüz başkentine ulaşmadan yeni fethedilen eyalette Mirza tarafından yönetilen yeni bir isyan çıkmıştır. Ekber hemen bir birlik göndererek Ahmedabad yakınlarında 1573 yılı Eylül

¹⁴⁵ T.W., Haig, *The Cambridge History of India* London 1928, s. 678.

¹⁴⁶ Bıyıktaş, a. g. e., s.69.

¹⁴⁷ Fetihpur Sikri: Ekber Şah'ın kurduğu bir şehirdir. Mimari alanda ayrıntılı bir şekilde görmek mümkündür.

ayında beylerle savaşmış ve onları büyük bir yenilgiye uğratmıştır¹⁴⁸. Gucerat'ın fethi Ekber'in hükümdarlık tarihinde önemli bir devri gösterir.

Bu fetihle Ekber imparatorluğunun sınırlarını denize kadar genişlemiş ve artık imparatorluk Surat ve diğer batı limanları üzerinden geçen zengin ticaretten yararlanmaya başlamıştır. Stratejik açıdan önemli bir konumda olan Gucerat'ın fethiyle devlet geliri fazlasıyla artmış ve imparatorluk böylece ilk kez Portekizlilerle yakın ilişkiler kurma aşamasına gelmiştir¹⁴⁹. Aynı zamanda Gucerat'ın fethi daha sonraki fetihlere de zemin hazırlamıştır. Böylece Gucerat Gurkanlı Devleti'nin bir ili olmuştur¹⁵⁰.

3. Bengal'in Fethi (1573–1574)

Bengal, Ganj ırmağıyla sulanan ovalık, geniş ve az nüfuslu bir ülkedir. Müslüman Türk idaresi 1198'de Mehmet Bahtiyar Khalci tarafından yönetilmiştir. Bunlardan sonra Hüseyinler ve Şir Şah sülalesi idareyi devam ettirmiştir. Afgan sülalesinin gelmesiyle, Bengal ve Bihar birleşerek büyük bir ülke olmuştur¹⁵¹. Bengal'de müstakil bir krallık kuran Süleyman Süleyman Karrani, Ekber'in egemenliğini resmen kabul etmiş ve onunla dostça ilişkiler sürdürmüştü. Fakat ölümü üzerine en genç oğlu Davud, Ekber'in otoritesini reddetip ve kendi adına para bastırır.

¹⁴⁸ Ali, a. g. e., s. 53- 54.

¹⁴⁹ V.A., Smith, *Akbar the Great Mogul*, Oxford 1919, s.53.

¹⁵⁰ Bayur, a. g. e., s. 80.

¹⁵¹ Bıyıktaş, a. g. e., s.70.

Ekber bunun üzerine Bengal hükümdarına karşı yürüyüşe geçer onu Patna ve Hacıpurdan atar. Savaşın idaresini Munim Han ve Todar Lall'e bırakarak başkentine geri döner. 1575'te Bengal - Orissa sınırı yakınında yapılan savaşta Davud yenilir ve Bengal tekrar Hint- Türk İmparatorluğuna kalır. 1576 yılının Temmuzunda Racmahal yakınlarında yapılan bir meydan savaşında Münim Han öldürülür¹⁵².

Bengal'in fethiyle burada asırlarca süren saltanatlara da son verilmiş oldu. Ekber Ganj ve Cemna nehirlerinin birleştiği yere bir kale yaptırarak buraya Allahabad adını verdi. Burası Hindularca Pirağ denilen kutsal bir yer idi. Yine bu sırada Ekber Portekizlilerle anlaşarak Hind hacılarını denizden gönderdi ve buna karşılık mukaddes emanetlerden birisi de Ekber 'e gönderildi. Bengal'de Çağatay Türklerinden Kakşal Oruğun liderliğinde baş gösteren isyanlarda bastırıldı¹⁵³. Böylece Bengal artık Hint-Türk İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir. Bengal'in fethiyle bütün Kuzey Hindistan yeniden Türk yönetimi altında birleşmiştir¹⁵⁴.

¹⁵² Qureshi, a. g. e., s.59.

¹⁵³ Bayur, a. g. e., s. 93-94.

¹⁵⁴ Bıyıktaş, a. g. e., s. 71.

Bengal İsyanı

1577 yılında Ekber hükümdarlığının 25. yılındaydı. Fetihlerin yanı sıra iç isyanlarda devam ediyordu¹⁵⁵.

1580–1581 yıllarında Ekber, döneminin en ciddi isyanıyla karşı karşıyadır. Bengal ve Biharlı komutanlar arasında sadakatsizlik yaratmak için çeşitli sebepler ortaya atılmış, isyanlar sonucunda ilk önce 1578’de Han Cahan ölmüş ve Muzaffar Han Turbati yerine geçmiştir. Yeni validen atların damgalanması uygulaması¹⁵⁶ düzeltilmesi istendi. Aynı zamanda bu durum Cagirlere taşındı ve devlet tarafından yeni düzenlemeler getirildi. Bu düzenlemelerin uygulanması büyük derecede hoşnutsuzluk yarattı. Bengal ve Bihar ordularında yüzde yüz ellilik bir maaş artışı emreden Ekber’e karşılık, imparatorluk bakanı Şah Mansur kendi sorumluluğunda bu artışı ard arda %50 ve %20 oranında düşürdü¹⁵⁷. Bu askerler arasında büyük hoşnutsuzluğa neden oldu. Bu arada Ekber’in dini siyaseti bu krizi hızlandırdı. Onun, “Sulh-ü Kül” (herkesle barış içinde olma) ilkesi muhafazakâr ulema tarafından ayrılış olarak görüldü. Onlar açıkça Ekber’i İslam’dan dönen biri olarak açıkladılar. Bengal

¹⁵⁵ Bıyıktay, a. g. e., s. 73.

¹⁵⁶ Bu konuyla ilgili olarak bkz., “İdari Yapı ”

¹⁵⁷ Konuyla ilgili olarak “A new History of İndo-Pakistan since 1526 Book II” adlı eserde, maaşlarda Bengal’de %50, Bihar’da %30 oranlarında azaltma yapıldığı yazmaktadır. Bkz.a. g. e., s. 54-55.

ve Bihardaki asiller başkaldırdılar¹⁵⁸. 1584 yılındaki isyan Raca Todar Mall ve Mirga Aziz Kokah tarafından bastırıldı ve ülkede düzen yeniden sağlandı¹⁵⁹.

4. Kabil'in Fethi (1585)

Haziran 1585'te Mirza Mh. aşırı içkiden ölünce fırsattan yararlanan Ekber Kabil'i imparatorluğa katmaya karar verdi. Kabil'e yapılan 1580'deki saldırı Ekber'e prestij kazandırmıştı. Man Sing'in ilerleyen birliklerini Ekber izledi. Man Sing'in hareketi başarılı oldu. Afganlılar teslim oldular, fakat Mirza Hakim'in amcası Feridun Hakim'in genç oğlu Turan ile başarısız bir kaçma teşebbüsünde bulundu. Man Mekke'ye gönderildi ve imparatorluk hükümeti sonunda Kabil'de kuruldu¹⁶⁰. Bu zafer Mirza Mh. Hakim'i Hindistan hükümdarı yapmak isteyen muhafazakar isyancılara acı bir darbe indirdi. Kabil'in fethi aynı zamanda Ekber'e geri kalan hayatında mutlak bir egemenlik verdi ve kuzey-batı sınırını istila korkusunu da giderdi¹⁶¹.

¹⁵⁸ Yönetimde çıkan bu olumsuzlukları gidermek için birtakım reformlar gerçekleştirilmiştir. Bunları “ Sosyal Hayat” bölümümde ayrıntılı bir şekilde görmek mümkündür.

¹⁵⁹ I.H.Qureshi, a. g. e., s. 58.

¹⁶⁰ Rashid, a. g. e., s. 68.

¹⁶¹ Ali, a. g. e., s. 55.

5. Sind, Belucistan ve Kandhar'ın Fethi (1586)

1586 yılında Keşmir, yöneticisinin kötü idaresi yüzünden bir kargaşa içerisindeydi. Bu kargaşa Ekber'e bu ülkelerin içişlerine karışma fırsatı verdi. Ayrıca vadinin muhteşem iklimi ve doğal manzarası gibi unsurlarda Ekber'in bu bölgelere fetihlerini hızlandırmıştır. Bundan böyle Keşmir İmparatorlarının yazlık başkenti haline gelmiştir. Keşmir'in alınmasından sonra Ekber Sind ve Belucistan'ın fethine karar vererek, bunun içinde orayı Hint-Türk İmparatorluğuna katan hanları Abdurrahim görevlendirildi. Kandahar'ın fethine kapıların açılmasını Sind ve Belucistan fethi sağlamıştır¹⁶².

1586 yıllarında Kandahar Şahı Mirza Muzaffer Hüseyin Özbekler ile çatışma içindeydi. Ekber bu durumdan faydalananarak Kandahar'a bir askeri harekât düzenledi ve Şah ile ilişkilerini koparmadan Kandahar'ı 1595'te imparatorluğa kattı¹⁶³.

c. Ekber'in Sınır Politikası

Ekber iktidara geldiğinde sınır problemini ciddi olarak ele aldı. Kardeşi Mh. Hakim'in ölümünden sonra Kabil, Hint-Türk İmparatorluğuna ilhak edildi¹⁶⁴.

Ekber, Kabil'in korunması için karışıklık çıkartan Afgan kabillerinin gücünü kırmak için mücadele etti. Tam o esnada Abd-ul-lah'ın liderliğindeki Özbekler, Ekber'in İmparatorluğuna karşı bir tehlike kaynağı olduğunu gösterdiler. Ekber

¹⁶² Ali, a. g. e., s. 55.

¹⁶³ Halıcı, a. g. e., s. 69.

¹⁶⁴ Merçil, a. g. e., s.358.

Özbeklerin kuvvetleriyle Röşnileri yenmede başarılı oldu. Hindistan'ı fethetmeyi düşünen Röşnilerin lideri Celal, planlarını gerçekleştiremeden Gazne'de öldürüldü, karısı ve çocukları tutsak edildi¹⁶⁵.

1. Aşağı Sind

Ekber Şah 1586 yılından itibaren Sind ve Dekkan üzerine seferler yapmaya başladı. Yukarı Sind ya da Multan toprakları Babür zamanında imparatorluğun ayrılmaz bir parçasıydı. Bhakkar kaleleri 1574'te imparatorluğa ilhak edildi. Datta yada aşağı Sind yöneticisi Mirza Gani Bey vergi ödemediği için Ekber, Multan valisi Abdur Rahim'i 1590'da Datta'yı alması için görevlendirdi¹⁶⁶. Abd-ur-rahim, Mirza Gani Beg'i yendi ve Siwistan (Sehvan) ve Dattayı teslim etmesi için zorladı. Mirza'nın boyun eğmesi üzerine cömertçe bir anlaşma yapıldı. O Din-i (Dini İlahi kısmında ayrıntılı bilgi) İlahi'ye katıldı, topraklar geri verildi ve üç bin kişinin komutanı oldu¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Ali, a. g. e., s.56

¹⁶⁶ Smith, a. g. e., s. 62.

¹⁶⁷ Rashid, a. g. e., s. 68- 69.

2. Belucistan ve Kandhar

1585’de Mir Masum, Kuetta’nın güney-batsısındaki Sivi (Sibi) kalesine saldırdı ve savaştan sonra Afganları mağlup etti. Kabileler kaleyi teslim etmeye karar verdiler ve Makran, İmparatorluk otoritesi altına alındı. Aynı yıl Kandahar’ın İranlı valisi Muzaffar Husayn Mirza, -Özbeklerin korkusundan arazisini Ekber’e teslim etti. Şah Beg (idareyi elinde tutma göreviyle) vekil tayin edildi ve Kandahar barışçı yollarla imparatorluğa katıldı¹⁶⁸.

3. Sınır Kabileleri

Afridi ve Yusufzadi kabileleri 1586’da Ekber, Attack’da iken isyanlar çıkardı. Çıkan isyanları bastırmak amacıyla öncelikle batı ordusu Bocaure kabilesi ve doğu ordusu Mundura’lara karşı harekete geçirildi¹⁶⁹. Zain Han takviye kuvvet istedi ve iki ayrı birlik, savaş sanatından habersiz Birbal ve Hakim Abu-l-fath komutasında yardım için gönderildi. Üç komutan birliklerini Chakdara’da birleştirdiler ve aralarında uyuşmazlıklar çıktı. Zain Han’ın düşüncesi; Chakdara’nın elde tutulması, bu arada kabilelere elçiler yollanması ve tekrar Ekber’e katılması tavsiyesinde bulunmaktır. Kabilelerin Malakand geçidine değil de Karakar ve Malandri geçitlerine yöneltilmesi gerekmekteydi. Zeyn Han geçide geldiğinde karşı tarafı taciz

¹⁶⁸ Rashid, a. g. e., s. 69.

¹⁶⁹ Qureshi, a. g. e., s. 61.

hareketlerine başladılar ve Karakar geçidinde yapılan savaşta yaklaşık sekiz bin asker öldü. Zeyn Han ve Abu-l-fath hayatlarını kurtardılar, ancak Birdal mağlup oldu. O, kabileyi de teslim olmaya zorladı. Daha sonra kabilelerin etkisiz hale gelmesi sağlanmış oldu¹⁷⁰.

4. Rauşaniyeler

Beyazid isimli Hindistan doğumlu bir Afganlı tarafından Afganlı kabileler Hint- Türk ordusunun ortaya çıkmasından yaklaşık yirmi yıl önce, Rauşaniye mezhebine girmişlerdir. Kaynaklarda Beyazid'in büyük ölçüde İsmail'i doktrinlerinden esinlendiği ve bir çok müritlerinin olduğu geçmektedir. Beyazid Rauşaniye mezhebi tarafları arasında "Pir Rauşan" diye anılırdı¹⁷¹. Beyazid, Öğretilenlerinin Kuran'dan daha önemli olduğunu, Allah'ın insanların ibadetine ihtiyacı olmadığını ve kendisini izlemeyenlerin sadakatsiz olduklarını söyleyerek halkı etkisi altına almaya çalışmıştır. Yine kendi açısından bir takım kurallar koyarak mezhebinin önemini artırmak istemiştir. Bu kurallardan birisi de asi olan Müslümanların arazi ve mallarına el koyulmasının kanun haline getirilmesidir. Bu kanun savaşların çıkmasına neden olmuştur. Ancak dini lider Beyazid'in 1585'de ölümüyle başarısız olan taraf Rauşaniyeler olmuştur. Beyazid'in ölümüyle yerine oğlu Celal geçmiş, O ilk dönemlerde Ekber'e saygı gösterdiyse de çok geçmeden

¹⁷⁰ Halıcı, a. g. e., s.71.

¹⁷¹ Halıcı, a. g. e., s.71.

ayaklanarak Peşaver ve Gazne'yi sık sık istilalara başlamıştır. Bu olumsuz gidişi Man Singh, Peşaver -Kabil yolunu açık tutarak gidermiştir. Celal 1600'de Gazne yakınlarında öldürülmüş, yerine geçen oğlu Ahbad da 1611'de Kabil'i istila etmiş fakat başarılı olamamıştır. Ahbad Ekber 'den sonra Cihangir'in hükümdarlığı sırasında 1622'de öldürülmüştür. Mezhep liderlerinin ölümüyle Yusufzailer Ortodoks inançlara yeniden dönmüşlerdir¹⁷². Babürlü hükümdarlarının konaklama tarzlarına ilişkin resmi ekler bölümü **resim11**'de görmek mümkündür

5. Nizamşahi Devleti'nin Durumu

1574'te Ahmednagar hükümdarı Murtaza Nizamşah Berar'daki İmadşahi devletini ortadan kaldırıp, bu ülkeyi kendi devletine katmıştı. Murtaza Şah'ın Berar'a yerleştirdiği bazı beyler başarısız bir ayaklanma sonucunda Gurkanlılara sığınır ve Ekber 'e bağımlı kalmak üzere eski yerlerini yeniden ele geçirmek için onun yardımını isterler. Ekber Malva Valisi Han A'zam'a Berar'ı almasını buyurursa da o ancak önemli olcalar sağlayan bir akın yapar ve sonra çekilmek zorunda kalır (1586).

1589'da Murtaza Şah'ın küçük kardeşi Bürhan-üd-Din ağabeyine karşı ayaklanır ve yenilir. Bundan sonra Ekber 'e sığınır ve onun hizmetine geçer. Daha sonraki zamanlarda Murtaza Şah ve Hüseyin öldürülür ve Nizamşahlar tahtına

¹⁷² Bıyıktaş, a. g. e., s. 73.

Bürhan-üd-Din'in oğlu İsmail geçer. Bunu duyan Bürhan-üd-Din Ekber 'den tahtı oğlundan almak için izin ister, izni alınca tahta çıkar.

Ekber Bürhan-üd-Din'in kendisine bağımlı olmasını ister ama o buna yaklaşmaz ve Nizamşah'lar devletinin önemli bir kısmının Gurkanlı devletine katılmasıyla Nizamşahlar devri sona erer¹⁷³. Nizamşah, Ekber karşısında bir varlık gösteremeyeceğini anlayınca 1602'de barış yapmıştır¹⁷⁴.

6. Gurkanlı-Özbek-Osmanlı ve İran-Türkmen Münasebetleri

Ekber komşu devletler Safeviler ve Özbeklerle de yakın ilişkilerde bulunmuştur. Safevilerin Özbeklere olan görüş farklılıklarından faydalanan Ekber, Afganistan'daki hâkimiyetini yine emin ellerde bulundurmuştur. Ekber'i ülkesinde ve çevresinde büyükleştiren olayların başında zaferler zinciri yanında toprak reformunu uygulamasıydı. Muzaffer Han ve Todar Mal bu reformları yoluna koyarken, iyi bir vergi işleyişi de geliştirmişlerdir¹⁷⁵.

Ekber 'in Sind'e gelip burada bir hükümdarlık kurması, Kabil'e girme amacını açıklaması ve Hayber Boğazı'ndan bir araba yolu geçirtmesi üzerine Turan'da endişeler başlar. Belh kapıları kapalı tutulur. Özbeklerin Hanı Abdullah Han Ekber 'e tekrar elçiler, mektuplar, armağanlar yollar yollar. 1586'da elçi Ekberce kabul edilir. Bu sırada Ekber Maverâünnehir bölgesini almaya kesin karar vermiştir. Fakat "barış

¹⁷³ Bayur, a. g. e., s. 148- 149.

¹⁷⁴ Konukçu, a. g. m., s. 751.

¹⁷⁵ Konukçu, a. g. m., s. 751.

isteyenle savaşmak doğru olmaz” düsturu ile Turan’a sefer yapmaktan vazgeçer. Bu da dört büyük Türk Devleti’nin o sıradaki ilişkilerine ışık tutan bir örnektir. Burada Ekber’in siyasasının da incelikleri yatmaktadır.

İran’da ise durum şöyledir; Şah Tahmasp öldükten sonra 1576 yılında ülkede kargaşalar, yıllarca devam eden Osmanlı- İran savaşları başlar (1578). Osmanlı- İran arasında barış 1590 yılında yapılır. Ekber bu durumda İran’a destek olmak için Abdullah Han’ın yardımını ister. Burada Safevi Türkmen Devleti’nin Osmanlılara karşı korunulması ve bunun için Gurkanlı ve Özbek Devletlerinin yardımına gitmesinin istenmesi, Ekber ’in bir denklik siyasası güttüğünü göstermektedir. Hâlbuki Özbek ve Türkmen devletleri uzun zamandan beri (Şaybak ve İsmail) birbirlerine düşmandır. Hatta Abdullah Han sürekli Osmanlı padişahı III. Murad’tan birlikte İran-Türkmen devletine savaşmayı teklif etmiştir. Ekber bu durumun farkındadır fakat, o sırada Hindistan’ın kuzeyinde bulunmasının Turan’da doğurduğu endişeden dolayı, Abdullah Han’dan dilediği yolda bir söz almak ve daha çok onun da Osmanlı ile işbirliği yaparak İran’a saldırmasını önlemek amacını gütmüştür. Kolayca anlaşılacağı gibi İran- Türkmen devletinin Osmanlı ve Özbek devletleri arasında ezilmesi, Gurkanlı devletini güçlü olan Özbek devletiyle baş başa bırakıp onu var gücüyle kuzey sınırlarında bekçilik etmek zorunda bırakabilirdi. İşte Ekber bunu önlemek istiyordu. Abdullah Han’ın Ekber ’e verdiği cevap bilinmemekle beraber Özbekler, Türkmenler üzerine yürümeye başlamış, aldıkları yerlerde Avrupa

protestan- katolik savaşlarında olduğu gibi, birçok kişi kılıçtan geçirilmiştir. Horasan'ın büyük bir kısmı da Abdullah Han'ın eline geçmiştir. Bu durumda Ekber, Hindu-Kuş'un kuzeyine geçip savaşmayı uygun bulmaz ve bundan vazgeçer. Aynı zamanda Badahşan'ın Abdullah Hanca Gurkanlılardan alınışı Özbek Han'ın Ekber'den özür dilemesini sağlamıştır. Ekber kısa bir zaman diliminde Abdullah Han'a tekrar mektuplar gönderir. Hindu-Kuş'un kuzeyine seferlerden vazgeçtiğini ve kendisi için tehlike arz eden Portekizlerle uğraşacağını bildirir¹⁷⁶.

7. Dekkan Seferleri

Ekber, Kuzey Hindistan üzerindeki otoritesini sağlamlaştırarak, Dekkan'a doğru yönelir. Dekkan devletlerini kontrol altına almak, Portekizlileri denize sürmek için Dekkan üzerindeki kontrolünü bir vasıta olarak kullanarak güneye askerler gönderir. Dekkan'ın karışık bir durumda olması bu düşüncelerinin gerçekleşmesini kolaylaştırır¹⁷⁷. Vijayanagar Hindu krallığının da yenilgiler almasıyla yardımlaşma unsurları ortadan kalkarak ve Dekkandaki Ahmednagar, Bicapur ve diğer Dekkan devletleri arasındaki düşmanlıklar tekrar ortaya çıkar ve aralarındaki işbirliği de kaybolur¹⁷⁸. Hükümdar Ekber ilk olarak Dekkan devletlerini diplomatik metotlarla kontrolü altına almak istemiş, saraylara egemenliğini kabul etmeleri ve düzenli vergi vermeleri için elçiler göndermiştir. Handeş hariç, Ahmednagar, Bicapur, Golkanda

¹⁷⁶ Bayur, a. g. e., s. 145- 146.

¹⁷⁷ I.H.Qureshi, *India Under The Mughals*, London 1970, s. 73.

¹⁷⁸ Ali, a. g. e., s. 61.

sultanları bu teklifi reddetmişlerdir. Ekber diplomatik girişimin faydasız olacağını anlayarak askeri güçle girişimlerini devam ettirir. Ekber'in ordularının ağırlığını ilk hissedenden Ahmednagardır. Ahmednagar tahtı iki rakip arasında anlaşmazlığa yol açmış ve her biri Ekber'in yardımını istemişlerdir. Ekber'in, şehzade Murad ve Hanlar hanı Abd-ur-rahim komutasında gönderdiği büyük ordu Ahmednagar'ı 1593 yılında kuşattı. Bu kuşatmayla o sırada hükümdarlık ailesinin bir prensesi ve Nizam Şahın kızı olan Çand Sultana kahramanca bir savunma gösterilmek istenmiştir. Bunun üzerine Çand Sultana büyük gerginliğe düşüncü bir anlaşma yapılmıştır¹⁷⁹.

Bu anlaşmaya göre Sultana, Berar'ı Hint- Türk İmparatorluğuna bırakmayı kabul etmiş, fakat bir takım saray entrikaları ve sınır anlaşmazlıkları yapılan anlaşmanın bozulmasına sebep olarak Ahmednagar'a yeniden savaş ilan edilmiştir. Şehzade Danyal ordunun komutanı olarak görevlendirilmiş, Çand Sultana savaşın devamını istemeden Hint- Türk İmparatorluğuyla tekrar anlaşma sürecine girmiştir. Kısa bir süre sonra Çand Sultana'nın kendi subayları tarafından öldürülmesiyle, Ahmednagar Ağustos 1600'de Hint-Türk İmparatorluğu tarafından işgal edilmiştir¹⁸⁰.

¹⁷⁹ Bayur, a. g. e., s. 147.

¹⁸⁰ The Cambridge History of India, a. g. e., s. 734.

8. Asirgarh'ın Fethi

1601 yılında Handeş'teki ünlü Asirgarh kalesinin Ekber'in tarafından fethi ile Dekkan seferleri sonuçlanmış oldu. Ahmednagarın kuşatılmasından önceki Handaş Sultanı Raca Ali, Ekber 'in arkadaşıdır. Fakat yeni sultan Miran Bahadur imparatorluğun otoritesin kabul etmemiştir. Ekber Dekkan'a ilerleyerek, Handeş'in başkenti ele geçirerek ve Asirgarh kalesini de kuşatmıştır. Kuşatma yedi ay sürmüş, sonunda kalenin alınmasıyla da Handeş krallığı çökmüştür. Böylece Berar, Ahmednagar ve Handeş üç eyalet olarak teşkilatlandırılmış ve şehzade Danyal valileri olarak atanmıştır¹⁸¹.

1602 yılında Ekber artık tüm Hindistan'a hâkimdir. O tahta çıktığında Pencap, Delhi ve Agra civarındaki yerler dışında belirli bir sınırı yoktu. Fakat ölümünde imparatorluğu Arap Denizinden Bengal Körfezine ve Himalayalardan Narmada'ya kadar genişlemiştir¹⁸² (Har. III.)

¹⁸¹ Bıyıktaş, a. g. e., s. 74.

¹⁸² Ali, a. g. e., s. 60.

9. Ekber ve Portekizliler

Ekber, Arap Denizi (Umman Denizi) trafiğini kontrol eden¹⁸³ ve gittikçe kuvvetlenen Portekiz'e ilgisiz değildir. Şubat 1580'de Ekber, Portekizlilerin Hint kıyılarındaki limanlarını almaya karar verir, Dekkan'ın Müslüman ve Türk devletlerine durumu bildirir ve Hac yolunda engel olan bu limanları alacak orduya yardımda bulunmaları istenir¹⁸⁴.

Ebul-Fazl; "Bu seferin Hac yolunu açmaktan başka bir de dağınıklık yerine birlik¹⁸⁵ kurulması" olduğunu yazar¹⁸⁶. Ancak ortaya çıkmış olan Bihar ve Bengal ayaklanmalarından dolayı sefer yapılmaz. Ekber'in din hakkındaki sınırsız merakı da onun Portekizlilerle irtibat kurmasına yol açmıştır¹⁸⁷. Goa'da bulunan Hristiyan Misyonerlerine kendisini Agra'da ziyaret etmeleri için davetiye göndermiştir. Saraya ilk gelen misyon heyeti 1580'de Rodolf Aquviva ve Baba Monserrate'nin başkanlığında gelmiştir. İkinci misyon heyet ise 1590'da gelmiş, fakat amaçlarını gerçekleştirememeden geri dönmüşlerdir¹⁸⁸. Yani Ekber'i kendi inançlarına döndüremediler üçüncü misyon heyeti ise, o zamanlar imparatorluk sarayının bulunduğu Lahor'a gelmiştir. Ekber Dekkan devletlerine karşı Portekizlilerin

¹⁸³ Hindistan'ın batı kıyısında bulunur.

¹⁸⁴ Halıcı, Gülseren, a.g.e., s.70.

¹⁸⁵ Bir devletin büyümesi ve küçüklerin ortadan kalkması yolu ile.

¹⁸⁶ H. Beveridge, *Ekbername*, 1 Asiatic Society of Bengal, Bengal 1897.

¹⁸⁷ Bayur, a. g. e., s. 118.

¹⁸⁸ Goldie, *The First Christian Mission Great Mogul*, Dublin 1897, s. 107.

yardımlarını istemekteydi bu yüzden Ekber'in onları saraya davet edişindeki amacı dinden ziyade politiktir¹⁸⁹.

e. Ekber'in Ölümü

Ekber, arkadaşı olan ünlü şair Fezi'nin 1595'te ölümüyle oldukça sıkıntılı günler geçmiştir. Ekber 'in oğlu Selim tahtı ele geçirmek için Allahabad'da kendini bağımsız bir hükümdar ilan etmiş ve amacına ulaşmak için Portekizlilerle birlikte işbirliği yapmıştır. 1602'de Ekber 'in yakın arkadaşı Ebul Fazl'ı Dekkan'dan dönerken öldürterek babasını daha da fazla üzülmesine sebep olmuştur¹⁹⁰.

1603 yılında Sultan Selime Beyimin arabulurcuğuyla baba-oğul arasında geçici bir uzlaşma sağlanmış, fakat Selim yeniden Allahabad'a geçerek tekrar hoş olmayan davranışlarda bulunmaya başlamıştır. Bu arada Han-e Azam, Raca Man Singh ve diğer bazı soylular Selim'in oğlu Hüsrev'in tahtı devralmasını sağlamak için komplo kurmuşlar fakat başarılı olamamışlardır¹⁹¹. Ekber Şah 1603'te dizanteriye yakalanmış, yapılan hiçbir tedavi sonuç vermemiştir. Hastalığı öyle ileri derecede ağırlaştı ki, konuşmasını bile etkilemişti. Uzun süre komada kalan Ekber ve 25-26 Ekim 1605 yılında vefat etmiştir¹⁹². Bazı kaynaklarda da Ekber'in ölüm

¹⁸⁹ Qureshi, a. g. e., s. 70.

¹⁹⁰ Bayur, a. g. e., s. 158.

¹⁹¹ Datta, Kalikanlar, Majumdar, R. C., Raychaudhuri, *An Advanced History of India*, London 1948, s. 457.

¹⁹² T. H., a. g. m., s. 216.

sebebinin 22 gün süren ishal olduğu belirtilmektedir¹⁹³. Bazı tarihçiler Ekber 'in ölmeden önce şehadet getirdiğini ve cenazesinin de İslami usulere göre kaldırıldığını yazmaktadırlar. Ekber 'in mezarı şu an Sikandara'da bulunmaktadır¹⁹⁴. Ölümünden sonra yönetim işleri Han A'zam Aziz Köledaş'ın elindedir; bu kişi “din-i ilahî” ye girmiş en büyük beylerden biridir. Ekber 'in ölümüyle tahta oğlu Selim çıkmıştır.

Ekber 63 yıl yaşamış ve 50 yıl saltanat sürmüştür Hindistan tarihine adı “Arş Aşyani” diye geçmiştir¹⁹⁵.

f. Ekber'in İnsaniyeti

Ekber'in en göze çarpan özelliği; Avrupa Katolik-Protestan kavgaları içindeyken, engizisyon yargıçları her tarafta her gün yüzlerce adamı diri diri yaktırırken; savaşlar sırasında esir edilen birçok kişi kılıçtan geçirilirken, Yahudiler her yerde önemsenmezken, Osmanlı ve Türkmen, İran'da Sünni-Şii çekişmeleri olurken, “Sulh-ü kül” siyasetiyle Hindistan'da insanlığın ve modern anlayış biçimini kurmuş olmasıdır¹⁹⁶.

Hindistan'da güvenli bir devlet kurmak, Hindu çoğunluğu da kazanmak için özellikle Racputları orduda ve yüksek makamlara getirerek devletin güvenliğini ve devamını sağlamak gerektiğini düşünerek, Hinduların Müslümanlarla eşit haklara

¹⁹³ Bayur, a. g. e., s. 158.

¹⁹⁴ T. H., a. g. m., s. 216.

¹⁹⁵ Bıyıktay, a. g. e., s. 86.

¹⁹⁶ Bayur, a. g. e., s. 160-161.

sahip olmalarını sağlamıştır. Bu düşünce meydana getirilen bütün eşitliklerin kaynağıdır. İcat ettiği ve bütün dinlerin sentezi olan Din-i İlahide de her şeyden önce, iki dinin ileri gelenleri arasındaki diyalogu sağlamayı amaçlamıştır¹⁹⁷.

Ekber orduda ve yüksek makamlarda kuzeyden gelme Türklerin sayısını azaltıp onların yerine aynı ölçüde Hindu'yu ve en çok Racputları hizmete almakla şüphesiz ki, ordunun değerini biraz azaltmıştır; çünkü ne de olsa, çok eskiden gelmiş Türklerin torunları da olsalar bunlar kuzeyden gelme Türk ve Afganlar kadar çetin olamamışlardır. Bazı kaynaklarda da Ekber'in bu kararına, Özbek hanlarından biri olan Abdullah Han'ın Turan'ı birleştirmesi ve bayındırlaştırmasıyla oradan Hindistan'a göçlerin önemli ölçüde azalmasının, dolayısıyla Ekber'in Türk er ve komutanı bulmasının güçleşmesinin etken olduğu yazmaktadır¹⁹⁸.

g. Ekber'in Fatihliği

Ülkesinin sınırlarını oldukça genişleten ve Kuzey Hindistan'a hakim olan Ekber büyük bir fatihtir. Babası öldüğü sırada Kabil-Kandahar dağlık bölgesi dışında Pencap'la Delhi bölgesi, iyi durumda değildi ve Gurkanlıların elindeydi: Atalığı Bayram Han oradaki durumu sağlamlaştırmış ve bu yerlere Kuzey Hindistan düzlüğünün Gence ve Cemne ırmaklarının birleştikleri Allahabad-Benares bölgesine kadar olan yerleri katmıştır. Ekber, buralara her biri birer önemli devlet olmuş olan

¹⁹⁷ Bayur, a. g. e., s. 161;

¹⁹⁸ Bayur, a. g. e., s. 161-162.

doğuda Bihar ve Bengal'i doğu güneyde Gondvana ve Orissa'yı, batıda Racistan ve Sindi, kuzeyde Keşmir'i, batı güneyde Handiş, Berar ve Ahmednagar'ın kuzeyini katmıştır; O, öldüğü sırada Hint- Türk İmparatorluğu Hindistan'ın dörtte üçünü kaplıyordu¹⁹⁹. (

Ekber, çok başarılı bir komutan ve bir asker olmakla beraber, babası Babur gibi, birinci Panipat ve Kanva ve atalığı Bayram Han gibi, ikinci Panipat savaşlarına benzeyen ve bir devleti bir günde yıkan veya kuran savaş taktiklerine sahip değildir. O daha çok kendine has siyaseti ile, ülkelerin iç ve dış durumlarından faydalanarak ve mümkün olduğunca az kan dökerek ve az tehlikelerle karşılaşarak almıştır²⁰⁰.

h. Ekber'in Yöneticiliği

Ekber bizzat sivil ve askeri yönetimin başıydı. O; devlet kuvvetlerinin başkumandanı, adaletin kaynağı ve baş kanun koyucuydu. Bugünkü tanımıyla yasama, yargı ve yürütmenin başı idi²⁰¹.

Ekber Hindulara ve Müslümanlara adil bir şekilde davranan liberal ve bağışlayıcı bir devlet adamıdır. Ekber yalnız bir fatih değil, aynı zamanda büyük bir dahi ve idarecidir. Kısa bir süre içinde mevcut sistemin aksaklıklarını görmüş ve yeni oluşturacağı sistemde ülke halkının inanç ve duygu; gelenek ve göreneklerini göz

¹⁹⁹ Bayur, a. g. e., s. 158.

²⁰⁰ W.H., Moreland, *India at the death of Akbar*, London 1920, s. 237.

²⁰¹ T. H., a. g. m., s. 217.

önüne alarak eski sistemi tamamen geliştirip yepyeni bir sistem ortaya çıkarmıştır²⁰².

İmparatorluğunu askeri terörizm ve kılıç üzerine değil, işbirliği ve iyi niyet üzerine kurmuştur. Halkı arasında din ve ırk ayrımı gözetmemiş, Racputlarla iyi ilişkiler içinde olmuş ve bunu korumak için Racput prenslerinin kızlarıyla evlenmiştir. Ekler herkese karşı oldukça nazik davranışıyla da halkın sevgisini kazanmıştır²⁰³.

1. Ekber'in Özel Siyaseti

Ekber'in büyük liderler arasında eşi az olan bir konumda olmasını sağlayan yönü, onun sadece ülkeler ele geçirerek sınırlarını genişletmesi değil, yaşadığı zamanın gerekliliklerini iyice incelemesi, devleti için bunlara göre yeni bir çıkış açmak istemesi ve bunu başarmasıdır. Genç yaşta olmasına rağmen yaptığı bütün işlerde mantıklı kararlar vermiş, halkın dini inanışı ve siyasi görüşü ne olursa olsun daima insancıl davranmıştır²⁰⁴.

1. Ekber'in Genel Siyaseti

Ekber'in genel siyaseti ana çizgileriyle şöyle özetlenebilir: Genel olarak bütün halka karşı oldukça eşit davranmış, iyi yönetim ve ekonomik kaynakların gelişmesine önem vermiş ve halkın devlet için değil, devletin halk için var olduğunu her zaman göz önünde tutmuş, devleti ve orduyu sadece Türkistan'dan gelme Türklere ve yerli

²⁰² Ali, a. g. e., s. 85.

²⁰³ Bayur, a. g. e., s. 159.

²⁰⁴ Konukçu, a. g. m., s. 753.

Müslümanlara dayamayıp, Hinduları da kazanmaya, onlara da devlet yönetiminde yüksek mevki vermeye ve dolayısıyla dayanılan temeli çok genişletmeye çalışmış, Ekber kendisinden önce Ala-ud-din Kalaç ve Şer Şah'ın yapmış oldukları gibi beylerini el altında tutma işine önem vermiş, onların bağımsızlığa doğru kaymaya yönelik eğilimlerini kırmış ve bir an bile yorulmayan denetlemeleriyle yönetim ve ordunun iyi olmasını ve halkın ezilmemesini sağlamaya çalışmıştır²⁰⁵.

Bugün 350-400 yıl sonra İngilizler Hindistan'ı büyük ölçüde onun kurmuş olduğu esaslara göre yönetmişlerdir²⁰⁶. O derebeyi biçiminde merkeze gönderilmesi gereken parayı yolladıktan sonra vilayetinin bütün gelirlerinin egemeni ve her işin başı ve sonu olan ve istediği işe istediği adamı atayabilen "İktidar" lar yerine yetki ve görevleri sınırlandırılmış, en önemli dairelerin başlarına merkezden gönderilmiş, yine yetkileri ve görevleri belirli, işymlarla alınmış "Subedar" kelimesini hayata geçirmekle Hindistan'da modern yönetimi kurmuş; işymlar ve askerlere, gelirleriyle geçinecek toprak yerine para vermekle onları devletin avucu içine almış, "dağ kanunu" ve sıkı denetlemelerle yönetim ve ordu işlerinde hırsızlığı büyük ölçüde önlemiştir²⁰⁷.

Vergilerde insafı ve adil davranmak ve birçok vergiyi kaldırmakla ve güven ve adaleti sağlamakla halkı o zamana göre refaha kavuşturmuş ve mutlu kılmıştır.

²⁰⁵ Datta, Kalinkar, Majumdar, R.C., Rachaundhuri, a. g. e., s. 754.

²⁰⁶ Bayur, a. g. e., s. 158.

²⁰⁷ Bayur, a. g. e., s. 158- 159.

Hindistan Ekber zamanında çok zengindir. Ekber devletinde kesin mutlakiyet kurmuştur.

“Sulhü K  l” siyasetiyle ve felsefi düşünceleriyle yönetimi elinde tutmuştur. Hindistan’da dinler meselesinin en iyi şekilde c  z  m  n   saęlamıştır²⁰⁸. Vali ve komutanların kendisine kafa tutmamalarını sağladıktan sonra, kendisini İslam dininin Hindistan’da başkanı ve bütün şer’i işlerde son söz sahibi kılmış ve İslam ulemasını da kendisine bağlı bir duruma getirmiştir. Bu gidişat o sırada İngiltere başta olmak üzere bazı devletlerin izlediği yol idi ve Ekber’in sağladığı salt  cılık daha c  k anarşiye karşı sağlanmış bir salt  cılıktı²⁰⁹.

k. Ekber’in Dini Siyaseti

Ekber siyasetinin en önemli   zellikleri “Ekber’in genel siyaseti” bölümünde ayrıntılı bir şeklide verildi. Ekber’in dini siyaseti de yine bu özelliklerle bir halka oluşturmaktadır. Dini siyasetinin ana amaçları şunlardır.

1. Her şeyden önce bir hükümdar olarak kendini hocaların egemenliğinden kurtarmak ve Hindistan’da Müslüman dinin lideri olmak.

²⁰⁸ The Cambridge History of India, a. g. e., s. 811.

²⁰⁹ Bayur, a. g. e., s. 74.

2. Müslüman ve Hindu dinleri arasında benzerlik ve yakınlıklar aramak ve buldukça aradaki uçurumu doldurmaya çalışmak²¹⁰.

3. Hem Müslüman, hem de Hinduların gidebilecekleri bir dini yol bulup, o yolun önderi olmak.

4. Her bakımdan eşit durumda olan Müslüman ve Hindulara dayanışmaları gerektiğini anlatmak.

5. Dini temellere dayanan ve dolayısıyla değişik dinlerden olanlar için farklı kanunlar yerine uyulması gereken ve dini esaslardan ayrılan laik özde kanunlar yapıp, halk arasında eşitliği sağlamak.

7. Bütün halkın birlikte kutlayacağı bayramlar yapmak, farklı olan takvimleri birleştirmek²¹¹.

Devlet, büyüklüğü ile yüz yıldan çok yaşamış ve Ekber 'den sonraki hükümdarlar zamanında hemen bütün Hindistan'ı kaplamıştır. Ekber'in kurduğu yönetim, zamanla birtakım değişikliklere uğramakla beraber, bugün de ana çizgileriyle yaşamaktadır.

Müslüman-Hindu işbirliği devam etmiş ve ancak Evrengzip Alemgir devrinde birtakım aksaklıklar göstermiştir. Yaşamayan “Din-i İlahi” ve bazı kanunlardır. Ekber Şah döneminin bitimiyle Hindistan'da Din-i İlahiyle benzerlikler gösterecek olan yeni

²¹⁰ Bayur, a. g. e., s.160- 161.

²¹¹ Blochmann, a. g. e., s. 352.

bir dini akım doğmuştur²¹². Bu yeni hareket, temel fikirlerini o sırada Hindistan’da yayılmış bulunan bir ehli sünnet tarikatinden, Nakşibendilikten almaktadır. Nakşibendilik adını, bu tarikatın ilk şeyhi Bahaüddin Mh.b.Muhamed el-buhari Nakşben (1318-1389)’ den almaktadır. Bu tarikatın izlerine daha önce Gazneliler devrinde rastlanmaktadır²¹³.

Genel olarak Hint- Türk İmparatorluğu uzun zaman, Ekber’in çizdiği yolda ve en çok ondan aldığı hızla yürümüştür.

l. Ekber’in Sporculuğu (Res.12-13-14-15)

Her türlü spora, ava ve özellikle fil sürmek ve dövüştürmeye çok merakı vardı. Sporda oldukça yetenekliydi. Vuruşmalarda ve avda kahramanlığı ile ünlüdür²¹⁴.

m. Ekber ’in Fiziksel Özellikleri

Oğlu Selim’in tarifine göre Ekber orta boylu, iri yapılı, buğday tenli, kaşları ve gözleri siyah, burnunun sol tarafında et benini bulunmaktadır. Bazıları et beninin bulunmasını servet, şan ve şerefe alamet saymışlardır. Sesi son derece gür,

²¹² Y. Hikmet Bayur, “ Evrenzip (Alemgir) ve Dini Siyaseti Üzerine Bir Deneme” *Belleten Dergisi*, S. 33, Ankara 1945, s.62.

²¹³ G. Hüseyin Yurtaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara 1982, s. 302- 308.

²¹⁴ Y.Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi, Gurkanlı Devrinin Büyüklük Devri*, C.II, Ankara 1947. s. 164.

konuşması zarif ve canlıdır. Bütün hal ve tavrında dünyevi görünüşten çok ilahi bir ihtişam vardır²¹⁵.

n. Ekber 'in Başaramadığı İşler

Ekber başarmayı çok istediği iki işin sonunu getirememiştir. “Mülk-ü mevrusum” dediği atalar yurdunu geri almak: Bunu inanarak düşünmüş olduğumuzda şöyle bir değerlendirme yapılacaktır; ana amacı Turan’dan gelecek bir Özbek istilasını önlemek ve saldırgan görünerek daha kolay savunmaktı; çünkü en uygun sanılabilecek anların hiçbirinde Hindu-Kuş’un kuzeyine geçmek yolunda hiçbir denemede bulunmamıştır.

Diğer başaramadığı şey ise Portekizlerin Hindistan denizlerindeki egemenliğine son vermek: Bunu başarmasına imkan yoktu; çünkü denizcilik konusunda Hindistan yeterli bilgiye sahip değildi; yerli halk veya Hindistan’a birkaç göbektir yerleşmiş Türkler, Avrupa denizleriyle sürekli olarak savaşılabilecek güçte değillerdi. Bunun yanında Portekizliler denizcilik konusunda oldukça bilgili idiler. Ekber’in kıyılarda ve kıyılara yakın adalardaki kurganları almaları bile zordu. Çünkü denizlerden gelebilecek her türlü tehlike karşısında Türk ordusu savunmasızdı. Bu yerlerde olayların çıkması hac yolunun kapanmasına nede olabilirdi. Bu yüzden Ekber

²¹⁵ T. H., a. g. m., s.215.

bu işe de fazla eğilmemiştir. Dolayısıyla bu iki olay görünüşte başarısızlık sayılır ama Ekber'in saltanatı hep başarılarla doludur²¹⁶.

o. Ekber 'in Eşleri ve Çocukları

Ekber on hanımla evlilik yapmıştır. Ekberin ilk eşi Mirza Hindal'in kızı Rukiyye Beyim idi. Kırk sekiz yıl yaşadı fakat hiç çocuğu olmadı²¹⁷. Şehzade Hürrem'i o büyüttü. İkinci eşi Abd-ul-lah Man Mugal'ın kızıydı. Ebu-l-Fazl onunla ilgili olarak, “asaleti vardı” diye yazmıştır.

Selime Sultan Beyim, Ekber'in üçüncü eşi idi. Önce Hümayun'un isteğine uyarak Hanlarhanı Bayram Han ile evlenmişti, o ölünce 1557'de Ekber ile evlenmiştir.

Ekber'in haremine 1560'da Ambarlı Kaçvahah hanedanı Raca Bhari Mal'in kızı ve Raca Bhagvan Das'ın kız kardeşi de katıldı. Ekber 970/1562'de Agrabah Abd-ul-vasi adlı bir kişinin son derece güzel karısını görmüştü. Kadının koca ve babasına, Ekber ile evlenebilmesi için müsaade etmeleri haberi gönderilmiştir. Cengiz Han Töreni Yasasına göre; hükümdar birinin karısını görüp onunla evlenmek isterse, kocasının onu boşaması gerekirdi. İşte bu töreye göre Abd-ul-vasi karısını boşadı. Ve o da Ekber'in eşi olarak saraya girmiştir. Handiş Hükümdarı Miran Mübarek Şah'ın kızı da 972/1564'te hareme katılmıştı.

²¹⁶ Bayur, a. g. e., s.162.

²¹⁷ Smith, a. g. e., s. 57.

Ekber, Arap Şah'ın kızı Kesime Banu ile 982/1574'te evlendi. Bu münasebetle büyük tören yapıldığı kaynaklarda geçmektedir.

Cihangir Tüzük'ünde Ekber'in eşleri arasında Daulat Şad'dan da bahseder. Onun adı yerine Bibi yazarlar; cariyе olması sebebiyle adı yoktur.

Ekber'in haremine Kazi İsa ile Şemseddin Çak'ın kızları da dahil olmuşlardı.

Ekber eşlerinin refah ve huzuruna çok özen göstermiştir. Şehzade Selim ve Murad'ın anneleri, lohusalık günlerini Selim ve Çisti'nin dergahında geçirdiler. Onların her türlü ihtiyaçları temin edilmişti. Gerçi Ekber Agra'daydı; fakat daima dergaha gider gelirdi²¹⁸.

Ekber'in hayatta üç oğlu üç de kızı vardı. Oğulların isimleri: Selim (Cihangir), Şah Murad, Danyal. Kızlarının isimleri ise; Hanım Sultan, Şukr-un-Niza ve Aram Banu Beyim'dir. Ebu-l Fazl; "972/1565'te Ekber'in ikiz çocuğu doğduğunu ve bu nedenle sarayda olağanüstü şenlik yapıp adlarının Hasan ve Hüseyin konulduğunu yazar; ancak çocukların bir aylıkken öldükleri için Ekber'in tüm ümitleri yok oldu" diye de devam etmiştir. Ebu-l Fazl o çocukların hangi eşten olduğunu, eşlerinin isimlerinin ne olduğunu yazmamıştır²¹⁹.

²¹⁸ Şevket Bulu, Hindustan ke Musalman Hukumranon ke Ahd ke Tamadduni Calve, (Çevirisi basılmamıştır) 1993, s. 145–146.

²¹⁹ Halıcı, a. g. e., s. 77.

III. BÖLÜM

EKBER ŞAH DÖNEMİ SİYASİ, İKTİSADİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

Ekber'in Hint İmparatorluğundaki yüksek rolünü anlamak için onun İmparatorluğu'nun ilk zamanlardaki teşkilat yapısına bakmak gerekir. Ekber'in en önemli hizmeti devletin nüfuz ve otoritesini kurmak ve korumak idi. Bu geniş ülke önce 12 sonra 15 hidiviliğe (sube) ayrılmıştı: Allahabad, Agra, Od, Acmir, Ahmedabad, Bihar, Bengal, Delhi, Kabil, Lahor, Multan, Malva, Handeş, Berar, AhmetNagar da sonradan ilave olmuştur²¹⁸.

A. İDARİ YAPI

Hint- Türk İmparatorluğu hükümdarları da diğerleri gibi mutlak olup, idarenin, askeri kuvvetlerin tek sahibidir. Tarihçiler hükümdarları, “şehinşah-hakan” ünvanlarıyla anmaktadırlar. Padişah'tan sonra devlet işlerinde ikinci söz sahibi kişi Vekili Mutlak'tır. Ancak böyle bir makam her zaman mevcut değildi. Vezir veya divan denilen mali işleri yürüten bir hükümet görevlisi bulunmaktadır²¹⁹.

²¹⁸ Sayyid Fayyaz Mahmud, A Short History of Pakistan, Oxford University Press, Second Edition, Karachi, 1972-1961, s. 65.

²¹⁹ Halis Bıyıktaç, Timurlular Zamanında Hint-Türk İmparatorluğu, İstanbul 1941, s. 75.

I. Padişah

Hint- Türk İmparatorluğu padişahları zamanın hemen hemen bütün padişahları gibi mutlak güçtürler. Ekber'den bu yana Gurkanlı padişahların adları anılırken bunlara “Halife-i Zaman” gibi ünvanlar eklenmektedir. Başkentleri için de “Dar-ül-Hilafe” denilmektedir. Padişahların birçok ünvanları vardır. Örneğin Ekber için “Şahinşah” ünvanı kullanılmıştır²²⁰.

1. Padişahlık alametleri

Başlıca alametler şunlardır:

- 1- Şemse: Sarayın duvar ve kapılarına resmedilmiş bir güneş olup gece donatılmaktadır.
- 2- Çatr: Kırmızı ve çok büyük bir şemsiye olup padişahın başı üzerinde tutulmaktadır.
- 3- Evreng (taht): Birkaç türlü olup bazılarında değerli taşlar takılmıştır.
- 4- Sayeban veya Afitabgir (gölge edici): Yaprak veya mızrak ucu biçimindedir.
- 5- Kevkebe: Padişahın bulunduğu yerin önüne asılan yuvarlaklar.
- 6- Alemler (sancak): Padişah ata binince en az beş tanesi kur²²¹ ile birlikte kırmızı kılıflarla padişahla götürülür, tören veya savaş sırasında asılır.

²²⁰ Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri, C.II, Ankara 1947, s. 415.

²²¹ Daima padişahla beraber götürülen sancak, silah ve bazı alametlerin tümüne verilen isimdir.

7- Çatrtuğ: Elamden az kısa olup üzerinde birkaç boğa veya inek kuyruğu bulunmaktadır.

8- Tümentuğ: Çatrtuğ'a benze ama biraz daha uzundur.

9- Cende (Res.16): Hindi sancaktır. Üçgen biçiminde olup ortasında yarısı bir aslan tarafından örtülmüş bir güneş bulunmaktadır.

10- Hoşruz (Hoş gün): Ekber ayda bir defa saray içinde veya özel bir yerde kadınlar için bir Pazar veya çarşı kurudur, kendisi, saray kadınları ve ileri gelenlerin eşleri ve kızları vs. oraya gidip alışveriş yaparlardı²²². Ekber o gün satın almak istediği eşyaları alır, eşya fiyatları konusunda değişiklikler yapar, esnafın sorunlarını dinlermiş²²³.

2. Padişahın Günlük Yaşama ve Çalışma Tarzı

Ekber çok az uyuyan, daha çok çalışan, düşünen, ibadet yaparak zamanını değerlendiren bir hükümdardı. Geceleri bile alimleri, bilginleri dinlemek ve onlarla tartışmalarda bulunmakla geçirmiştir. Güneş doğmadan üç saat önce çalgıcı, türkücüler gelip hazır olanları eğlendirir ve böylece bir buçuk saatin ardından Ekber ibadet için hareme çekilirmiş²²⁴. Sabah namazının ardından kendini pencereden halka gösterirmiş. Buna Sanskrit dilinde ulu veya kutsal bir kişiyi görmek anlamında olan

²²² Bayur, a. g. e., s. 422- 423.

²²³ Ekber' halk arasında sağladığı hoşgörü ve serbestliği günümüze kadar gelmiştir. Bugün Hindistan'da hemen hemen her bölgede bir cami, bir kilise ve bir tapınağı yan yana görmek mümkündür.

²²⁴ T. H., "Ekber" *İslam Ansiklopedisi*, s. 214.

“Darsan” (darşan) denmektedir. Pencereden aşağı sarkıtılan bir zenbille halktan dilekçe toplattırır, böylece halka istek ve şikayetlerini doğrudan doğruya ve kimsenin aracılığı olmadan, padişaha sunabilme imkanı sağlanmıştır. Bu durum Ekber ’in ne kadar adaletli olduğunun bir göstergesidir. “Darşani” denilen bir kısım Brahmanlar Ekber’in sabah yüzünü görmeden işe başlamazlarmış. Bu olayların ardından Ekber Devlethane-i İkbaliinde bir genel kabul töreni yapar; tören esnasında şehzadeler ve ileri gelenler, “Daroga adı verilen daire müdürleri, bitikçiler denilen katipler ve memurlar da bulunur, dilek ve ihtiyaçlarını sunarlar ve buyruklarını alırlarmış²²⁵. Bazı günler Encümen-i Dad-ü Dihiş (makam ve para verme encümeni) toplanır, orduya ve hizmete girenlerin kabulü, kendilerine verilecek paranın tespiti yapılırmış. Toplantıya gelenler Ekber’den Din-i İlahiye kabullerini dinler, hastalıkları ilaç ister, bazı dini konular hakkında akıl danışır, öğüt alırlarmış²²⁶.

Ekber yemek yemek için zaman kaybını olmasın diye günde bir defa yemek yer, bunun için belli bir saati olmazdı. Canı istediğinden bir saat sonra yaklaşık yüz kap yemeği hazır olurdu²²⁷.

²²⁵ Bayur, a. g. e., s. 424.

²²⁶ V.A.Smith, *Oxford History of India*, Oxford 1919, s. 312.

²²⁷ G. Hüseyin Yurtaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara 1982, s. 305–306.

²²⁷ Y.Hikmet Bayur, “16.Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılâp Teşebbüsü” *Belleten Dergisi*, S. 5–6, Ankara 1938, s.139.

Padişahın tahtı duvarlı tarafa bitişik yüksek bir yerdedir; oraya duvardan açılmış bir yerden girilir. Devletin büyüklük devrinde üç yan gümüşten parmaklıklarla çevrilmiş olup, buraya 200 atlı komutanı rütbesinde ve daha yukarı rütbede olanlar memurlar girebilir, diğerleri de dışarıda bulunan büyük avluda bulunurlarmış. Bu avlunun yarısına yakın bir kısmını kaplayan bir tente veya çadırın altında dururlarmış. “Divan-ı Âm” adı verilen bu yer çok değerli büyük ipek halılarla kaplı, direkleri ve bazı kısımların tavanı da altınla dokunmuş değerli kumaşlarla örtülüymüş. Bu toplantıda mülki ve mali işler vb. görüşülür, padişah gerekli buyrukları verir, tayinleri yapar, tıyul (tımar ve zeamet) dağıtır, hılatlar verir. Padişah şehzadelerden ve en büyüklerden gelen mektupları kendisi okur, diğer yazıların özetini istermiş²²⁸. Bunların dışında genel yapılan işlerde vardı. Bazı savaş atları ve filleri besli ve bakımlı olup olmadıklarının anlaşılması için padişahın önünden geçirilir ve iyi durumda olmayan hayvanların sahipleri cezalandırılmış. Bunların ardından padişah Delhi ve Agra saraylarında “Divan-ı Has” adı verilen yerde ileri gelenleri dinlemek ve mektuplara cevap yazmak için toplanırmış. Sonra Delhi Kalesinde bulunan ve şehzadelerden, padişahın yakınlarından başka kimsenin giremeyeceği “Şah Bürç” denilen yere girerler, en önemli konuları konuşurlar, karara bağlarlarmış. Bu bitince padişah öğle namazını kılar, yemek yer ve bir saat kadar

²²⁸ Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, Gurkanlı Devleti’nin Büyüklük Devri, C.II, Ankara 1947, s. 420.

uyurmuş. Bundan sonra ikinci vaktine kadar kadınların dilekçelerini alır ve gerekeni buyururmuş.

Akşam namazını cemaatle Devlethane-i Has'da kılar, bazı idari işlerin ardından müzik dinler, yatağa girer ve uyuyuncaya kadar bazı okuyucular bir perde arkasında ona tarihi eserler okurlarmış. Büyük Timur'a ait "Zafername" ve "Vakıat-ı Babür'ü" adlı eserler en çok sevdiği kitaplar arasındadır²²⁹.

II. Mühürler (Res. 17)

Üç türlü devlet mührü bulunmaktadır. Birincisinde, padişahın adı bir daire içinde olup, onun etrafında daha küçük daireler içinde büyük Timur'a kadar ataların adları yazılıdır²³⁰. İkinci mühür adalet işlerinde kullanılırmış. Üzerinde şu beyit yazılı bulunmuştur:

"Doğruluk Allah'ın rızasını sağlar

Doğru yolda kimsenin kaybolduğunu görmedim".

Üçüncü mühür yüzük adını taşımakta olup ferman-ı sebtilere²³¹ basılırdı²³². Ferman-ı sebtilerin üç şey için çıkarıldığı yazmaktadır:

²²⁹ Bayur, a. g. e., s. 420- 421.

²³⁰ T.W., Haig, **The Cambridge History of India** London 1928, s. 197.

²³¹ Ferman-ı sebtilerin vekalet (başbakanlık), sipehsadarlık (valilik ve vilayet ordusu komutanlığı), vezirlik, sadrlık (din işleriyle uğraşan baş kişi), bahşilik (orduda idare ve maliye işiyle uğraşan baş kişi) gibi yerlere tayin için, askeri hizmet karşılığı olmayarak yeni ele geçirilmiş yerlere memur edilenlere verilen tuyullar için, ulema, şeyh ve dervişlerin geçimlerini sağlamaları üzere verilen yerler için çıkarılmıştır.

²³² Bayur, a. g. e., s. 422.

III. Ekber Devrindeki Makamlar

a. Nuinan-ı Devlet; Beyler, emirlerden oluşur. Bunların başında (Sadırnışı) olarak “vekil” (başbakan) bulunur, mülki ve mali işlerde padişahın yardımcısıdır. Mali işlerle doğrudan ilgilenmez. Bunlar arasında da birkaç makam vardır. Bunlar;

1. Mir Mal: Saray nazırı.

2. Mühürdar: Padişahın mührünü taşır.

3. Mir Bahşi: Ordunun idari ve mali başı.

4. Bar Beyi: Saray baş teşrifatçısı, dilekçeleri alan ve saraya gelenleri padişaha takdim eden kişi.

5. Kor veya Kur²³³ Beyi: Padişahlık alametlerini muhafaza eder.

6. Mir Tüzük: Saray teşrifatçısı.

7. Mir Bahr: Deniz, ırmak ve liman işlerinin başı.

8. Mir Ber: Tarım ve ormandan sorumlu kişi.

9. Mir Menzil: Sarayın nazırı. Padişahın sefer ve gezilerini düzenler.

10. Hansalar: Sofracıbaşı.

11. Münşi: Padişahın baş katibi.

12. Kuş Beyi: Daha çok av için kullanılan kuşlara bakanların başı.

²³³ Kur: Daima padişahla beraber götürülen sancak, silah ve bazı alametlerin tümüne verilen isimdir.

13. Ahta Beyi: Ahır beyi. Bu makamlarda bulunan herkesin az da olsa diğerlerinin işlerinden de anlaması gerekmektedir²³⁴.

b. Evliyaı Nusret: Zaferin veya başarının yardımcıları anlamındadır. Bu ad *vezir'e* ve maliye örgütü içinde çalışanlara verilmektedir. Bu dairenin başı Vezir'dir.

Vezir'in emri altında çalışanlar ise şunlardır:

1. Müstevfi: Maliye müsteşarı,

2. Sahib-i Tevcih: Ordu muhasebecisi,

3. Avvarice Nüvis: Avar defter ve hesaplarını tutan, saray masraflarını kaydeden kişi,

4. Mir Sanan: Saray için alışveriş yapan kişi,

5. Nazır-ı Büyütat: Devlet imalathanelerinin (dokuma, kuyumculuk vs.) işlerini yapan kişi,

6. Divan-ı Büyütat: Devlet imalathanelerinin muhasebecisi,

7. Müşrif-i Genever: Hazine Katibi,

8. Vakıa Nüvis: Olup bitenleri yazan,

9. Amil-i Halise: Halise olan topraklardaki tahsildarların başı²³⁵.

²³⁴ Bayur, a. g. e., s.429- 430.

²³⁵ Bayur, a. g. e., s. 430.

c. Eshab-ı Sohbet: Padişahın daima görüştüğü kimselerdir. Bunlar hakimlikleri ve bilgileri ile iyi tanınmış kişilerden oluşur. Bu kişiler arasında olanlar;

1. **Sadr:** Din ve evkaf işlerinin başı,

2. **Mir Adl:** Adalet işlerinin başı,

3. **Kadı:** Hakim,

4. **Tabib:** Doktor,

5. **Müneccim:** Astromi ile uğraşan ve yıldızlara bakarak hükümler çıkaran adam,

6. **Şair,**

7. **Remmal:** Yani falcı,

d.Erbab-ı hizmet: Yani padişaha hizmet edenler. Bunlar;

1. **Havas:** Sofracı,

2. **Kurçi veya koçi:** Padişahın zırhlarıyla meşgul olan,

3. **Şerbettar:** Şerbetçi,

4. **Addar:** Sucu,

5. **Töşekçi:** Padişahın yatak, minder ve giyim eşyasıyla uğraşan,

6. **Kürkak:** Padişahın kürkleriyle meşgul olan kişi²³⁶.

²³⁶ Bayur, a. g. e .s., 422-423.

IV. Devlet Nizamı

Ekber'in "Sulh-ü K  l" yani herkesle sulh ve herkesin inancına hürmet adı verilen en esaslı siyasal düsturu bütün dönemde kendini g  stermiřtir²³⁷. Ekber bu siyasasının bir ifadesi olarak şöyle demiştir: Y. Hikmet Bayur Belleten Dergisindeki makalesinde Ekber 'in *"Padişah halkın mal, can ,namus ve din koruyuculuğu hususunda fark g  zetmemelidir"*²³⁸ ifadesini vererek Ekber 'in adaletine ışık tutmuştur.

Tarihçiler Ekber'i Hindistan'ın en iyi yöneticisi, olarak kabul etmişlerdir. Onun zamanında Hindistan'da Türk hâkimiyeti için bir dönüm noktası olmuştur. Siyasi ilkelerinin Hindistan işlerinin yürütülmesi için en elverişli şey olduğunu düşünen İngilizler dahi bunu değiştirememiş ve siyasetlerinde bu ilkeleri devam ettirmiřlerdir²³⁹. Ekber yönetiminin en iyi şekilde sürdürülebilmesi için mevcut idari sistemi değiştirip "Mansabdari" adını verdiği yeni bir yönetim sistemi kurmuştur. Buna göre idari sitem yeniden oluşturulmuş ve her birinin başına da doğrulukları bilinen, tok g  z  l   kişiler getirilmiştir. Buna, günümüz deyimiyle devlet işlerini bakanlıklar arasında bölüştürmek diyebiliriz.

Mansabdari Sistemin belli başlı önemli birimleri řunlardır²⁴⁰.

²³⁷ K.Ali, **A New History of Indo- Pakistan since 1526**, Dacca 1968, s. 64.

²³⁸ Y.Hikmet Bayur, "16.Asırda Dini ve Sosyal Bir   nkılap Teşebbüsü" **Belleten Dergisi**, S. 5-6., Ankara 1938, s. 141.

²³⁹ Mubarek Galip **Hindistan'da Türk Hükümdarları**   ev: Saadettin Gömeç, Ankara 1990, s.15.

- 1- Dini vakıflar ve yardım vakıfları (sadr-us-sudur'a bağlı),
- 2- Maliye (Divanâ bağlı),
- 3- Askeri İşler, maaşları ödeme ve hesap tutma dairesi (Mir Bahşiye bağlı)
- 4- İmparatorluk ailesi (Han-e Saman'a bağlı),
- 5- Adliye (Kazil-ı kuzzat olarak bilinen başkadıya bağlı),
- 6- Sansür ve halkın ahlaki davranışlarını denetleme dairesi (Muhtasib'e bağlı),
- 7- Topçu dairesi (Mir-e Atış ya da Daragha-ye Tophaneyeye bağlı),
- 8- İstihbarat ve posta işleri (Darogah-e Dak Çauk'a bağlı),
- 9- Darphane (Darogah-e Tiksal'a bağlı).

Ekber yönetimi sırasında birtakım akalar²⁴¹ ve nökerler²⁴² arasında sık sık karışıklıklar çıkmaktadır. Memurlar²⁴³ nökerlere karşı insafsız ve haksız davranmaktadırlar. Ülkede iç savaşlar ve bazı isyanlar devam etmektedir. Yönetimdeki bu gibi aksaklıkların düzeltilmesi için Ekber vekil²⁴⁴ Muzaffer Han'ı görevlendirdi. Bayram Han devrinde adamların çokluğu ve illerin kıtlığı yüzünden birçok kimselere, onurlarını artırmak için avlık verilmiştir. Ekber illerin ve avlıkların

²⁴⁰ Gülseren Halıcı, **Hindistan'da Kalıcı Türk İzleri (1542-1666)** A.Ü., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 78-79.

²⁴¹ Ağa, bey anlamındadır.

²⁴² Çoğu erden oluşan maiyet anlamındadır.

²⁴³ Daha çok akaların adamları.

²⁴⁴ Başbakan.

gelirlerini yeniden tespit ettirip, bazı düzenlemeler ve kanunlar getirerek ortaya çıkan suiistimalleri ortadan kaldırmıştır²⁴⁵.

Fethedilmiş olan Bengal, Bihar ve Guccerat'taki avlıklar kadirşinastık ve maslahat-ı vakf dolayısıyla olduğu gibi bırakılır.

Ekber mali, idari ve askeri işleri birbirinden ayırmıştır. Tuyul veya caygirleri geniş ölçüde ortadan kaldırılıp toprakların “halise”ye çevrilmesi ve iltizam usulü kaldırılarak doğrudan doğruya memurlar tarafından vergi toplama usulünün konması, işlerin divani ve fevcdariye ayrılması Ekber'in başlıca mali ve idari ıslahatını teşkil eder. Bu olaylar devleti yıkmak insanlara birtakım kolaylıklar getirmiş, valilere bağımsızlaşma yolu açılmıştır. Ancak halise ve tuyul olan topraklar arasındaki oranlarda Ekber'den bu yana değişiklikler olmuştur. Ekber vergi toplama işi bakımından ülkeyi birer kuruş dam yani 250.000 rupi getiren bölgelere ayırmış ve her birinin başına tarımı ve ekonomiyi geliştirmek ve vergileri toplamak üzere amirler atamıştır. Bunlar halk dilinde daha çok “kruri” diye anılmışlardır²⁴⁶.

1568'de Haliselerden²⁴⁷ alınacak verginin her yıl tespiti yerine daha uzun bir devre için tespiti kararlaştırılmıştır²⁴⁸. 182 tane doğru “Amil²⁴⁹”, haliselere bakmak

²⁴⁵ Bıyıkay, a. g. e., s. 80.

²⁴⁶ Bayur, a. g. e., s. 441.

²⁴⁷ Kimseye avlık olarak verilmeyip, doğrudan doğruya merkezden yönetilen tımar ve zeamet gibi topraklardır.

²⁴⁸ Bayur, a. g. e., s. 442.

²⁴⁹ Mal müdürü.

için seçilir, bunlara birer krur (on milyon) tenge²⁵⁰ getirir bölgeler verilir. Geri alınan bu topraklar yerine asker ve sivil memurlara maaş verilir. Bunların dereceleri ise doğruluk ve içtenliklerine, maiyetinde bulunduracakları asker ve adamların çokluğuna göre belirlenir. Böylece beylerin, avlıkların gelirlerine göre hazır tutacakları askerlerin sayısı da tespit edilmiştir²⁵¹. Bu iki düzenleme hem daha iyi ve doğru yönetimi sağlamak, hem de beylerin gelir ve askerlerini daha iyi denetlemek, ayaklanmaları daha güçleştirmek için alınmış olmalıdır.

V. Merkezi Yönetim

Hükümdar merkezi yönetimin başıydı. Yönetimin tüm güçleri onun ellerindeydi. O baş yönetici, yürütme ve yargının başıydı. Yönetim işlerini en iyi şekilde yerine getirebilmek için Ekber merkezi hükümeti çeşitli birimlere ayırmıştır. Her birim bir baş görevlinin sorumluluğu altındaydı. Bu görevliler aşağıda verilmiştir.

- **Vakil (Hükümdarın Vekili):** Vezir-i Azama, vakil denirdi. Devletin tüm önemli işleri konusunda hükümdar onunla görüş alış verişinde bulunurdu. Yönetimin bütün birimleri de ona bağlıydı. Diğer vezirlerin tamamını o atardı.

²⁵⁰ 10- 11 gram ağırlığında gümüş para. Bu “Dam” olarak da adlandırılır.

²⁵¹ Bıyıktaş, a. g. e., s.84.

- **Divan (Maliye Bakanı):** Hükümdarlık hazine ve maliyesinin baş yetkilisiydi ve devlet hazinesi ona bağlıydı.
- **Mir Bahşi (Milli Savunma Bakanı):** Günümüz Milli Savunma Bakanının görevini yapıyordu. Askeri görevlilerin tayini, maaşların ödenmesi, asker alımı ve ordunun diğer işlerinden sorumluydu.
- **Sadr-us-sudur:** Merkezi hükümetin dört önemli vezirinden birisiydi. Ekber'in Sadr-us-sudurunun geniş görüşlü bir kişi olması gerekiyordu. Görevleri şunlardı: Dini bilimlerin ilerlemesini sağlamak; ihtilaflı konuları şariat kurallarına göre karara bağlamak; hükümdar ve tebaasını Kur'an hudutları içinde tutmak; Müslüman din adamlarının fıkıhla bağlantılarının devamını sağlamak; Hükümdarın onayından geçen zekatı ehillerine dağıtmak. Eyalet kadıları onun tavsiyesi ile atanırdı. Han-e Saman, Muhtasib, Mir Atiş, Darogah-e Dak Çauk, Darogah-e Tiksal onun sorumluluğu altındaydı.
- **Han-e Saman (Kahya):** Yiyecek, içecek işlerini düzenleyen görevliydi. O imparatorun gezi ve teftişlerinde de beraber olurdu ve yemeğin hazırlanması, çadırların kurulması ve kilerlerin tanziminden sorumluydu.
- **Muhtasib:** Genel ahlaki değerleri denetleyen baş görevliydi. Düzeni bozan kişileri cezalandırmak onun işiydi.
- **Mir-e Atiş:** Hükümdarlık tophanesinin baş sorumlusuydu.

- **Darogah-e Dak Çauk:** Posta işlerinin baş yetkilisiydi. Her türlü posta işleri onun denetimindeydi. Yönetimin çeşitli birimlerini de inceleyip onlarla ilgili bilgileri hükümdara aktarırdı.
- **Darogah-e Tiksal:** Hükümdarlık darphanesinin baş sorumlusuydu. Sikkeleri belirlenen miktar ve ağırlıkta hazırlatmak başlıca göreviydi²⁵².

VI. Eyalet Hükümeti

Ekber Cagirdari²⁵³ sisteme (Osmanlıdaki tımar sistemi) son verip hükümdarlığı on iki eyalete ayırmıştır. Dekkan fetihlerinden sonra bu sayı on beş olmuştur. Bunlar; Allahabad, Agra, Od, Acmir, Ahmedabad, Bihar, Bengal, Kabil, Lahor, Multan, Malva, Berar, Handeş ve Ahmednagar'dır. Bazı tarihçilere göre bu sayı on sekiz idi²⁵⁴.

Vilayetler de merkezi hükümet gibi teşkilatlandırılmıştı. Babürlü Devleti vilayetlere, yani “sûbe”lere ayrılmıştı. Ekber devrinde 15 sûbe vardı. Her görevli merkezdeki kendi ilgili bölümü ile haberleşmekte ve buranın kontrolü altında iş görmekteydi. Sûbeler “serkar” (kaza) lara ve serkarlar da “pergene”lere (nahiyelere) veya “mahall”lere ayrılmaktadır. Ekber'in bu yönetim sistemiyle devlet mekanizması

²⁵² Haşmi Anvar, *Tarih-e Pak-o Hind*, Karaçi 1974, s. 274.

²⁵³ Cagirdarlar kendilerine verilmiş arazide mutlak bir hâkim gibi olup yalnız imparatora karşı sorumludurlar. Cagirlikler babadan oğla kalmaz, değiştirilebilirdi. Bununla beraber imtiyazlı askeri asilzadeler sınıfı türemiştir. Cagirdarların arazisinin genişliği diğerlerine göre farklıdır. Cagirdar rütbesine göre çıkarılacak süvari miktarı da artardı.

²⁵⁴ Bıyıkay, a. g. e., s. 76. Yazar Cagirdarı “Çağirdar” olarak adlandırmaktadır.

daha belirgin ve yararlı amaçlara yönelik, daha etkili ve daha rasyonel bir şekilde organize edilmişti. Bu yerlerin vergisi, sahip olan zata ait olup devlet hukukunu da arazi sahipleri gözetirdi²⁵⁵.

Eyaletlerin özel memurları şunlardır:

- **Subedar (Eyalet Valisi):** Ona Sipahsalar (komutan) ve Nazım da denirdi. Bulunduğu eyaletin en yetkili görevlisiydi ve hükümdarın temsilcisi sayılırdı. Eyaletin güvenlik ve barışını sağlamak görevliydi. İsyancılara ve huzuru bozanlara cezalar verirdi. Eyalet ordusunun da kumandanıydı. Hükümdarın düzene koyduğu yasaları uygulamak durumdaydı.
- **Divan (Maliye Bakanı):** Merkezi hükümet tarafından atanırdı. Vergi tahsilatıyla görevliydi. Bu çalışmada Amil (Tahsildar), Tabakçı (Maliye memuru), Haznedar onun yardımcısıydılar. Eyaletin gelir giderlerini kontrol ederdi. Kendisi merkezi Divan'ına sorumluydu.
- **Bahşi (Milli Savunma Bakanı) :** Merkezi Mir Bahşi'nin önerileriyle tayin edilirdi. Sipahsaların emirleriyle asker toplar ve düzenlenirdi. Eyalet ordusunun maaşını da o öderdi.
- **Sadr (Başkan):** Sadr-us-sudr'un önerileriyle atanırdı. Dini işler biriminin görevlisi, hayır ve zekatın baş sorumlusuydu. Bölgesinde bulunan dini amaçlı vakıfları da denetlemek onun göreviydi.

²⁵⁵ Bayur, a. g.e., s. 119. Burada eyaletlerin sayısı 12 olarak verilmiştir.

- **Kazi (Vali):** Eyaletin baş kadısıydı. Sarkar (il) ve Pergene (ilçe) kadılarının da çalışmalarını o denetlerdi. Diğer memurları amil, tabakçı ve haznedardır.
- **Vaka'h Nigar ve Savanah Navis (İstihbaratçı):** Eyalet hükümetinin iki önemli görevlisiydi. Eyalet yönetimi, görevlileri, eyaletlerin durumu ve olaylarından merkezi hükümeti haberdar etmek bunların göreviydi.
- **Kotval (Emniyet Genel Müdürü):** Eyalet başkentinin emniyet amiriydi. Suçları önlemek ve güvenliğini sağlamak sorumluluğu ona aitti. Şehre yeni gelenleri denetlemek, adreslerini tespit etmek sorumluluğundaydı. Ayrıca o varisiz ölen kimselerin mallarını da gözetim altında tutardı. “Dâhili” adını taşıyan 4/1’i fitilli tüfenkçi ve 4/3’ü de okçulardan oluşan bir birlik bulunmaktadır. Bunlar asayişî temin ve vergileri toplamakta yardım etmekle görevlidirler.
- **Mir-e Bahr (Amiral):** Tüm eyaletin kayık ve köprülerinden vergi toplanması ve diğer gelirlerin tahsilinden sorumluydu. Deniz yoluyla yapılan taşımacılık konusunda da denetim yetkisine sahipti²⁵⁶.

²⁵⁶ Ali, a. g. e., s. 65- 66; Halıcı, a. g. e., s. 81- 82.

VII. Ordu Teşkilatı

Ekber'den önceki ordu düzeni Cagirdar'ı sistemi²⁵⁷ üzerine kurulmuştu. Cagirdarlar, orduyu düzenlemek ve gerekli durumlarda kendisi de ordu birliğiyle birlikte yola çıkmakla yükümlüydüler. Askerlerin maaşları atların giderleri hepsi cagirdarın gelirinden karşılanırdı. Cagirdar çoğunlukla geniş arazi almış olmasına rağmen az sayıda asker tutup çok zengin olabilirdi²⁵⁸. Bu şekilde riyakarca bir tutum sergilemiş oluyorlardı²⁵⁹. Bu da sistemin olumsuzluklarından biriydi. Her şeyden önce maaşın cagirdarlar tarafından değil, devlet hazinesi tarafından nakit aylık olarak ödenme düzenini kurdu. Hatırlayacağımız gibi Cagirdarı sistem yerine Mansabdari sistemi uygulamaya koymuştu²⁶⁰. Dilekçeleri halktan alıp imparatora iletmek üzere Mir Arz tayin edildi. Ekber ordu sisteminde pek çok yenilik gerçekleştirdi²⁶¹.

Ekber'in kumandanlarına "daruga" denilen ve on iki binin fitilli tüfenkçiden meydana gelen bir birliği vardı. Topçu, ağır ve hafif olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştı. Babürlüler başlangıçta savaşlarda fil de kullanıyorlardı., daha sonra fillerin düşmandan çok kendi safları için tehlikeli olduğu anlaşıldı. Filler bundan sonra da savaş meydanına getirildi, fakat kumandanları ve yük taşımak gibi görevler için

²⁵⁷ Resmi görevlilerin ücretleri ilk zamanlarda "câgir" yani tımar usulü ile temin edilirdi. Bu tımar irsi olmayıp, cagirdarların mülkiyet hakkı yoktu. Bu sistemde tımar sahipleri bir başkasına nakledilebilir, tımarının bir kısmı veya tamamı kendisinden geri alınabilirdi. Ekber devrinde bütün tımarlar geri alındı ve maaşlar para olarak ödendi. Tüm Câgir sistemi kaldırıldı ve tüm câgirler hükümdarlık arazisine dönüştürüldü.

²⁵⁸ Y. Hikmet Bayur, a.g.e., s.85; Bıyıktaş, a. g. e., s. 76.

²⁵⁹ Anvar, a. g. e., s., 278.

²⁶⁰ Bu hoşnutsuzluğa sebep oldu ve Ekber'in ölümünden sonra câgir yeniden kullanılmaya başlandı.

²⁶¹ Anvar, a. g. e., s., 279.

kullanıldı. Savaş ordusunun ulaştığı en yüksek sayı 200.000’ini ve 40.000’ini piyade olmak üzere 240.000 kişidir. Ordu savaşlara sürgün avları tertiplenerek hazırlanırdı. Buna karşılık askerler ferdi idmanlara büyük özen gösterirlerdi. Gerek silahlarla, gerekse vücudu geliştirmek için aletli-aletsiz çeşitli idmanlar yaparlardı²⁶².

1. Ünvanlar

Mansabdarlar’a²⁶³ verilen ünvanlar rütbelerine göre değişmektedir. 500 kişiden az olanlara yalnızca *mansabdar* denilmektedir. 500 kişiden fazla (üç bin kişiye yakın) olanlara *emir* ve *cemi* daha çok kullanıldığından *ümera*; devrine göre bazen bin ve bazen de üç bin ve daha yukarı kişi komutanlarına göre *ümeray-ı kibar*, *uzzam*, *emir-i azam*, *umde* denilmektedir. Ancak rütbesi ne olursa olsun herkes esas itibariyle bir mansabdırlar²⁶⁴.

2. Rütbeler

Mansabdarların sayısı ve dereceleri devir devir değişmiştir. Ekber’in mansabdarları 66 derecede sıralanmıştır²⁶⁵. Başlangıçta en alt derecede “dehbaşı”

²⁶² Mansab:Gurkanlı Devletinde “Bey”in karşılığı olarak kullanılan resmi tabir “mansabdar” yani “mansab” sahibidir. Mansab’ın doğru telafuzu “mansıb” ise de doğu okuyuşuna göre “mansap ve mansabdar” denilmektedir.

²⁶³ Bayur, a. g. e., s. 470.

²⁶⁴ Ali, a. g. e., s. 66.

²⁶⁵ Bunun nedenini Y.Hikmet Bayur,a. g.e., s. 471’de “Allah kelimesi ebce hesabıyla 66 ettiği içindir” diye açıklamaktadır.

(onbaşı) ve en üst derecede “penc-hezari” yani beş bin kişinin komutanı bulunmaktaydı. Sonra bu sayı arttı ve yedi bin kişilik kumandanlık teşkil edildi. Ve ardında da otuz bin kişilik olarak sayılar arttı. Tarihi eserlerde bu rütbelere için kullanılan dehbaşı, yüzbaşı, minbaşı gibi terimler Farsça ve Türkçe’dir. Bunlara zati rütbe denirdi, memurlukları sınıflandırmak ve düzenlemek maksadıyla verilirdi. Sonra ‘zat ve süvar’ diye iki rütbe kullanılmıştır. Bir mansabdari için beş bin zat ve üç bin süvar denirdi. Bugünkü gibi sivil ve askeri memurlar arasında belirgin bir fark yoktu. Bütün memurlar nazari olarak asker sayılırdı. Ayrıca kumandanların rütbe, derece veya sınıfını gösteren kelimeden sonra “dü espe veya se espe” tabirleri gelir. Bu her atlının iki veya üç atı olduğunu ifade eder²⁶⁶. Atlılar²⁶⁷ “tabinan” adıyla isimlendirilirdi. Bunlar savaş sırasında kendi atlarını ve silahlarını temin ederlerdi.

Şehzadelerin ve mansabdarilerin birliklerinden başka “Vâlâşâhî” denilen hassa askerleri de hizmet görmekteydiler. Ekber tarafından teşkil edilen ve “ahadi” adı verilen bir seçkinler kıtası da vardı. Kumandanlar veya timar sahipleri adamlarının maaşlarını kendileri düzenlerlerdi. Bu maaşlardan %5’ini kendilerine ayırma yetkileri vardı. Ancak bu suiistimallere yol açardı. Yayaların savaşlarda yerleri yok gibidir. Ve her bakımdan aşağı bir askeri sınıftı. Kapıcılar, bekçiler vb. bu

²⁶⁶ Bayur, a. g. e., s. 481- 482.

²⁶⁷ Atlılar erler grubuna girmektedirler. Bunlar da; ahadiler, atlılar, sarayın koruyucuları, ahşam, yayalar, bendükçi ve tüfenkçiler ve özel birliklerden oluşmaktadır

sınıfa dâhildiler. Yayaların savaşçı kısmı; silâhendazlar, okçular ve mızrakçılardan oluşuyordu²⁶⁸.

3. Ordu Hayvanları

Atlar: Farklı cinslerde atlar bulunur. “Ayin-i Candaran”da her cins atın masrafı ve onun için sahibine, yani erlere verilen aylıklar sınıfa göre değişir. En çok para doğal olarak da birinci sınıftan sayılan Arap atları için verilir. Arap atları için ayda 720 dam yani 18 rupi verilmektedir. Bunun içine atın yiyeceği, koşum takımı, nal, muh, tımar aletleri vb. masraflar için 63 dam bulunmaktadır. Bu masrafların hepsi dahil ayda toplam 479 dam verilmektedir.

Filler: Bir filin aylık masrafı cinsine göre 1.320 - 280 dam arasındır. En önemli cinslerin üç, en değersizinin ise bir bakıcısı vardır. Ateşli silahlar arttıktan sonra filin savaş değeri azalmış, sonradan filler sadece gösterilerde, gezilerde ve yük taşımakta kullanılmışlardır.

Develer ve öküzler: Birinci sırada yer alanların aylık gideri 240 ve ikincilerinki ise 120 dam’dır²⁶⁹.

²⁶⁸ Ali, a. g. e., s. 68.

²⁶⁹ Bayur, a. g. e., s.485- 487.

Atların Damgalanması

Atların damgalanmasına dair bazı düzenlemeler getirildi. Devlete ait atlar hükümdarlık işareti veya numarasıyla damgalanıyordu. Atlılar “tabinân” adıyla isimlendirildi. Bunlar savaş sırasında kendi atlarını ve silahlarını temin ederlerdi ve at sayısına göre maaş alırlardı. Kendi atını temin edemeyen süvarilere “bargir” denilirdi. Mansabdariler temin ile yükümlü oldukları asker sayısını nadiren, tam olarak elde tutuyorlardı. Emirler birçok hileli yollar ile asker ve at sayısını tamam gibi gösterirlerdi. Ekber bu gibi hileli usulleri yok etmek maksadı ile “dag-ü mahalli” nizamnamesini çıkartmıştı (1573). Buna göre, askerler ve niteliklerinin yazıldığı yoklama defteri yapılacak ve atlar “ hizmete yarar” diye damgalanacaktı. Bu dağlama işine “Kanun-u Dağ” denir. Bunda başka bir amaç da devlet ve ordu atlarının değersizleriyle değişmesini önlemek ve atların sahiplerini belli etmek²⁷⁰. Böyle damgalanmış atları çıkaranlara maaşları ödenecekti. Ekber bu damgalama işini ölene kadar sıkı bir şekilde tatbik ettirmişti²⁷¹. Hileli at toplama uygulamasına gidemedikleri için bu reformlar soylular arasında hoşnutsuzluk yarattı²⁷².

²⁷⁰ Haggi a. g. e., s. 508.

²⁷¹ Daha önceki bölümlerde ricallerin (emirler)yaptıkları yolsuzluklarda atlarla ilgili konuya değinmiştik.

²⁷² Bayur, a. g. e., s. 95.

4. Ordunun Bölümleri

Ebulfazl'a göre Ekler zamanında orduda askerlik çağında 4.400.000 kişi bulunmaktadır. Bunlar harp zamanı toplanacak kısım olup 12.000 süvari ve kalanı topçu piyade olmak üzere 25.000 idi²⁷³. Bunlar kışlalarda oturur,sarayda muhafızlık eder, vergi tahsiline de yardım ederlerdi.Odu ihtiyacı için fabrikalar,gemiler yapan tersanelere,haralar vardı.Bunlar tam bir disiplin içinde bulunur.Zaman zaman bizzat imparator tarafından teftiş edilirdi.

Ekber orduyu beş bölüme ayırmıştı. Bunlar; Mansabdari ordu, Ahadi ordu, Dahli, ordu, Mustakil ordu, vergiye bağlanmış Racaların ordusu.

1- **Mansabdari Ordu:** Hint- Türk İmparatorluğunda “Bey” karşılığı olarak en çok “Mansabdar” ünvanı kullanılmakta olduğunu görmüştük. Mansab sahibi anlamına gelmekteydi. Bu sistemde maaşlar nakit olarak hazineden karşılanmaktaydı. Ekber devlet memurları 33 dereceye ayırmış, her derecenin maaşını da tespit etmişti.. En küçük mansab 10, en yükseğiye 10.000 idi. Mansabdar, 500'den 2500'e kadar olanlara Amir (bey), 3000'den daha yukarı Mansab sahiplerine ise Amir-ul- umara (beylerbeyi) denirdi. Ekber bizzat kendisi Mansab verirdi. Yetersiz durumlarda hükümdar Mansab için araştırma yapabilir ve Mansabı düşürebilirdi de. 7000'den daha yüksek Mansab

²⁷³ Şevket Bulu, Hindustan ke Musalman Hukumranon ke Ahd ke Tamadduni Calve, (Çevirisi basılmamıştır,1993) s.87.

genellikle şehzadelere özgüydü. Mansab vermede din ve topluluk farkı gözetilmezdi.

Yeteneğe göre herhangi bir kişi Mansab sahibi olabilirdi.

Mansap dereceleri ve ödenen maaşlar aşağıda verilmiştir.

Askerlerin Tahsilatları	3.Derece	2.Derece	1.Derece	Mansab
Rupiye	Rupiye	Rupiye	Rupiye	Rupiye
44	75	82	100	10
185	230	240	250	50
1,100	2,100	2,300	2,500	500
3,000	8,000	8,100	8,200	1000
6,700	16,700	16,800	17,000	3000
10,700	20,000	29,000	30,000	5000

Mansab 10'dan başlardı. Ekber devrinde 10.000'e kadar yükselmişti. Bunlar Mansabların bulunduğu Mansabdan bir üst dereceye geçmesi için belirlenmiş ilkelerdi. Mansabdar bu derecelere zaman birimine göre de yükselbilirdi. Bu derecelere doğrudan hükümdar tarafından da verilirdi. Mansabdari sisteminin bir amacı da ordunun bu bölümünü daha da güçlendirmektir²⁷⁴.

²⁷⁴ Anvar, a. g. e., s.279-280.

- 2- **Ahadi ordu (Özel Ordu):** Bu ordu sadece süvarilerden oluşmuştu. Maaşları hükümdarlık hazinesinden karşılanırdı. Her askerde çok iyi cinslerde atlar bulunurdu. Bu ordu hükümdara en fazla bağlı olan orduydı.
- 3- **Dahli Ordu:** Dahli orduda asker devlet tarafından silah altına alınır maaşları da hazineden ödenirdi. Ancak bu ordunun talim ve terbiyesi Mansabdar tarafından üstlenilirdi.
- 4- **Müstakil ordu:** Ekber'in müstakil ordusunu 25.000 askerden meydana geldiği söylenmektedir. Müstakil ordu beş bölümden oluşuyordu. Bunlar: Piyadeler; Topçular (tophane); Süvariler; Deniz kuvvetleri; Savaş filleri. Piyade orduda silahçı, kılıççılar, nöbetçi, pehlivanlar, köleler ve taşıyıcılar bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemli bölümü süvari birliği oluşturmaktaydı.
- 5- **Vergiye Bağlı Racaların Ordusu:** Gerekli durumlarda Ekber vergiye bağlı Racalardan da askeri birliklerini isteyebilirdi. Bu şekilde ordunun bu bölümü Ekber'in ordularının bir kısmını teşkil ediyordu²⁷⁵.

²⁷⁵ Halıcı, a. g. e., s.84.

B. İKTİSADİ YAPI

a. Ekber'in Maliye Sistemi

Devletin en büyük gelir kaynağı toprak ve toprak mahsulleridir. Ekber devrinde 90.000.000 rupi gelir getirirdi²⁷⁶.

Hiçbir hükümetin devletin hayat damarı olan finansmanını gereği gibi düzenlemeden var olması mümkün değildir. Ekber saltanat döneminde devletin gelirini artırmak için bir dizi yenilikler gerçekleştirdi.

²⁷⁶Bir rupi 12 ½ altın kuruş veya daha doğrusu 1914'ten önceki kuruş eder. Buna göre bu paraların kaç altın kuruş ettiğini hesap etmek kolaydır. Ancak şunu unutmamak gerekir ki Ekber döneminde gümüşün altına nispeten değeri çok değişiklik göstermiştir. Alemgir Saltanatının sonunda devletin geliri 36 milyon altın liramız değerindedir. Altın satın alma kudreti bugünkü 9-10 misli olduğundan bu para 360 milyon altın liramıza yakındır (Y. Hikmet Bayur, a. g. e., s. 436)

b. Devlet hazineleri

Ekber zamanında devlet hazinesi değişik şekillerde anılmaktadır.

- **Hazine-i Kül:** (Hazine-i Amire) Genel devlet hazinesi
- **Enderun-ı Mahal:** Sarayda ve harem dairesinde bulunan ve padişahça zor durumlarda kullanılması için saklanan yedek hazine.
- **Hazine-i Bakaya:** Devlet alacaklarının (geçmiş vergi, verilmiş borç, ileri gelenlerce alınmış avans para) tahsil edildikçe konuldukları hazine.
- **Ceb-i Has:** Padişahın kendi eliyle ettiği masraflar için olan hazine.
- **Ceb-i Feyz:** Padişahın sadakalarına yarayan hazine.

Ekber yılda iki kez altın, civa, ipek, kokular, bakır, tutya ruhu, haşhaş, sarı yağ, demir, yedi türlü hububat, tuz gibi maddelerle tartılır ve bunlar yoksullara dağıtıldı.

Padişah kaç yaşına girerse o kadar koyun, keçi, tavuk vb. besleyenlere veya yetiştirenlere verilirmiş. Bu tartılma ve sadaka verme geleneği yılarca devam eder.

Ekber'in bu yardımlarından onun özel siyasetinin gereği olarak geniş ölçüde Brahmanlar da faydalanırdı.

- **Hazine-i Rikap:** Yolculuk sırasında padişahla birlikte giden hazine.
- **Hazine-i Nezir ve peşkeş:** Birincisi padişahın sağlığı vb. için yapılan nezirleri, ikincisi ona sunulan armağanları kapsardı.
- **Hazine-i Sarf-ı Has:** Padişahın özü ve sarayı için yaptığı masraflara ait hazine.

- **Beyt-ül-Mal:** Mirasçı bırakmadan ölen kimselerin kalkıp sadaka ve yardım için harcanması gereken paranın konulduğu hazine.
- **Hazine-i Cevahir:** Mücevherlerin konulduğu yer.
- **Hazine-i Tila:** Altınların konulduğu yer.
- **Hazine-i Murassa:** Mücevherli eşyanın konulduğu hazine²⁷⁷.

c. Gelir Kaynakları

Bu devirdeki finansman kaynakları şunlardı: Arazi vergisi, gümrük gelirleri, hediyeler ve cizye, vb. Bunlardan arazi vergisi devletin gelir kaynaklarının en önemli kısmını oluştuyordu. Hint-Türk imparatorları döneminde en önemli gelişmelerden birisi de arazi vergi sisteminin yeni baştan organize dilmesidir.

- Para basma işi: Darphanelerin sağladıkları gelirler. Bu her devlet için az bir gelir kaynağıdır.
- Peşkeşler-Armağanlar: Bazı törenlerde beylerin ve ileri gelenlerin padişaha peşkeş denilen armağan sunmaları gelenek-görenekten sayılırdı. Padişah da karşılık olarak onlara armağanlar verirdi.
- Tuz: Çok az gelir sağlardı. En çok Pencap'daki kaya tuz kaynaklarından ve Racistandaki Sambar tuzlu gölünden çıkarılan tuz para getirirdi; bu gelir yılda bir milyon rupi kadar tahmin olunur.
- Gümrükler: En çok gelir sağlayan kaynak Surat gümrükleri idi.

²⁷⁷ Bayur, a. g. e., s. 435

- Tecim ve tekeli: Tekellerin, deniz ticaretinin sağlanan gelirler.
- Cizye: Cizye en çok gelir getiren vergidir.
- Toprak ve toprak mahsülleri Vergisi: Tek ve önemli nakdi gelir kaynağıdır²⁷⁸.

Bu iş iki şekilde olmaktadır.

1. Doğrudan doğruya memurlar veya toprak tıyul ise tıyul sahibinin kendi adamları tarafından toplanması.

2. Bu işin mültezımlere bırakılması.

Ekber devrinin ıslahatları arasında şunu da belirtmek gerekir. Pergenelerin (nahiye) her biri için vergiler o bölgenin şartlarına göre ayarlanmıştır. Pergene’de bu işi yapanlara Kanungu (kanunu söyleyen) adı verilmiştir²⁷⁹.

d. Arazi Vergisi Reformları

Ekber 1560 yılında imparatorluğun arazisinin pek çok kısmına yerel başkanlarla Cagirdarların sahip olduğunu gördü. Bu arazilerin gelirleri de bu kişilere aitti. Gelirin küçük bir kısmı merkezi hükümete veriliyordu²⁸⁰. Halisah adı verilen devlet arazisi çok azdı; dolayısıyla devlet hazinesinin geliri de çok düşüktü. Bu durumun, ivedilikle düzeltilmesi gerekiyordu ve Ekber ilk olarak ‘İtimat Han ve Muzaffer Han’ı arazi vergisini düzeltmek için görevlendirdi. Ancak asıl başarı

²⁷⁸ H. H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History of India*, Cambridge 1934, s. 618.

²⁷⁹ Bayur, a. g. e., s.437-438.

²⁸⁰ Ali, a. g. e., s. 70.

1573'te Guccrat eyaletindeki arazi düzenlemelerinde Todal Mall'ın çalışmalarıyla sağlandı. Guccrat'ta elde edilmiş tecrübelerle dayanarak Todal Mall tüm saltanatta arazi düzenlemesi gerçekleştirdi.

Yeni düzenlemenin önemi; sistemli ve doğru bir araştırma üzerine kurulan ilmi ve adil vergi tarzında yatmaktadır. Bu amaç için arazi ölçme aleti sert bir sılıkla değiştirildi; hâlbuki daha önce urgan kullanılıyordu. Dönüm başına düşen ortalama ürünün ne olduğunu öğrenmek için araziler dört sınıfa ayrılmıştı.

- 1- **Polac:** Devamlı ekilip biçilen ve hiç nadasa bırakılmayan arazi;
- 2- **Parti:** Bu arazide her yıl ekim yapılmazdı, her ekim arasında bir-iki yıl nadasa bırakmak gerekirdi;
- 3- **Çaççar:** Üç dört yılda ekim yapılan araziydi;
- 4- **Bancar:** Beş veya yedi yılda bir ekim yapılırdı.

İlk üç kısım arazi de kendi içerisinde; birinci derece, ikinci derece ve üçüncü derece olmak üzere üç kısma ayrılmıştı²⁸¹. Bu üç tür arazinin her üç kategorisinin yıllık ortalaması alınarak vergi tarhında bu ilke benimsenmiştir²⁸². Ekber devrinde

²⁸¹ Bıyıktaş, a. g. e., s.77.

²⁸² Bazı kaynaklarda durum şöyle geçmektedir: Buna göre pulec, yani hangi mahsul olursa olsun hiç dinlendirilmeden ekilen (yılda iki defa) topraklar ve perevti yani az dinlendirilen topraklar üç sınıfa ayrılır: güzide yani seçilmiş, miyane yani orta ve zebun yani zayıf. Her pergene'de bu üç sınıf topraktan herbirine ekilen ekinlerin biga başına ortalama ne kadar mahsul verdiği ayrı ayrı rakamlarla tesbit edilmiştir. Vergi için, üç rakamın vasatısı alınmakta ve bu vasatın 3/1'i vergi olarak mal ya da para olarak istenmektedir. Güzide toprağın vergisi mahsulün yaklaşık 4/1'i, miyaneninki 3/1'i, zebununki

devlet mahsulden alınan vergiyi ¼'den 1/3'e yükseltildi. Ayrıca üretimin ortalamasını almak için on yılın üretimi göz önünde bulunduruldu. Vergi de on yıllık konulurdu. Çiftçilere, arazi vergilerini nakit ya da aynı olarak verebilme kolaylığı da gösterilmişti. Vergilerini hazineye yatırmaları gerekiyordu, karşılığında da makbuz alıyorlardı. Böylece hem devlet ne kadar alacağını, hem de çiftçiler ödeyecekleri vergiyi bilirlerdi. Ayrıca sel, kıtlık, kuraklık gibi doğal afetlerden zarar gören bölgelerin vergileri affedilir, kendilerine Takavi denilen bir yardımda bulunurdu. Bu sistem imparatorluğunun vergi gelirini artırmakla kalmayıp, köylülerinde refah düzeyinin artmasına da yol açtı²⁸³.

Özet olarak her bölgenin mahsulünden ne kadar vergi alınacağı o bölgenin toprağının az veya çok verimli ve ikliminin az veya çok yağışlı oluşuna göre tespit edilmiştir. Ekber döneminde vergi aynen ve nakten alınması mahsülün kaçta birine vardıgı konusu oldukça karışıktır.

Babürlü devletin başlıca zirai ürünleri; hububat, darı, bakliyat, daha küçük ölçüde sebze, şeker ve baharatlar idi. Avrupa'ya ihraç edilen tarım ürünleri arasında baharat başta gelir.

ise yarımına tekabül etmektedir. Bu kuralın nedeni elden geldiğı kadar iyi ekilen toprakların kullanılmasına teşvik etmektir.

²⁸³ Halıcı, a. g. e., s.85.

İhracat bakımından büyük önemi olan bir tarım maddesi de çivittir. Madenlerden ise o devirde barut yapmaya yarayan güherçile²⁸⁴ önemli bir ihracat maddesidir. Uyuşturucu maddesi olan afyon da o dönemin önemli ihracat maddesidir²⁸⁵.

e. Cizye'nin Kaldırılması

Önemli reformlardan birisi de cizyenin kaldırılmasıdır. Bu önlem Hinduların kafalarında Müslüman yöneticilere karşı derinlere kadar işlenmiş, kindarlığı yok etme bakımından çok etkili olmuştur²⁸⁶. Ekber ilk olarak Hindu hacılardan alınan vergiyi²⁸⁷ (cizye) kaldırdı²⁸⁸. Bazı devlet adamları bu verginin kaldırılmasına karşı çıkmıştır²⁸⁹. Verginin kaldırılmasıyla da devlet pek çok gelir kaybetmiştir. Ama Ekber Şah buna aldırmadan vergiyi kaldırmıştır²⁹⁰. Cizye Ekber tarafından kaldırılmış(1564) ve Evrengzip tarafından tekrar konulmuştur²⁹¹.

²⁸⁴ 16. yy. da Avrupa'da yeteri kadar bulunmadığından en önemli ihracat maddeleri arasındadır. Hatta Avrupalıların bu maddeyi elde etmek için yarıştıkları da söylenmektedir.

²⁸⁵ Bayur, a. g. e., s., 540- 541.

²⁸⁶ T. H., "Ekber" İ. A., s.215.

²⁸⁷ H. Beveridge, *Ekbername*, I Asiatic Society of Bengal, Bengal 1897, s.190. Bu verginin on milyonlara vardığı verilmektedir.

²⁸⁸ Haig, a. g. e., s. 228.

²⁸⁹ Halis Bıyıktaş, a.g.e.,s.77.

²⁹⁰ Bu vergi sadece Müslüman olmayanlardan alınırdı.Verginin kaldırılma nedenleri "Sosyal Reformlar" kısmında ayrıntılı verilmiştir.

²⁹¹ Y. Hikmet Bayur, "Evrengzip Alemgir ve Dini Siyaseti Üzerinde Bir İnceleme", *Belleten Dergisi*, S.33, Ankara 1945, s. 40.

f. Bacı Damga Vergisi

1579-1580'de Ekber'in memur ve komutanlara toprak yerine maaş verilmesi, ordu atlarının dağlanması hakkındaki tedbirleri isyanlara neden olur. Karadan nakledilen eşyanın gümrük ve oktruasına damga vergisi "Bacı Damga"nın kaldırılması o sıralarda karışıklığa neden olur. İsyancılar neticesi küçük kardeşi Mehmed Halim Ekber de, Ekber'e karşı ayaklanır, fakat başarısız olur. Bunun sonuncunda Ekber birçok yerde kadıları ve memurları değiştirerek, kendi istediği kişileri göreve getirir²⁹².

g. Para Birimi

Daha önce Şir Şah'ın yaptığı gibi Ekber de devletin para birimini düzenlemeye çalışmıştır.

1577'nin sonuna doğru, Delhi'deki imparatorluk darphanesinin başına Şirazlı Hv.Abd-us Samad' atanmış ve Bengal, Lahor, Caunpur, Ahmedabad ve Patna'daki önemli vilayet darphanelerinin her birinin başına da önemli memurlar getirilmiştir. Hükümdarlık darphanesinin organizasyonunda önemli değişiklikler yapılmıştır. Paralarda (sikkeler) saf altın kullanıyordu ve standart ağırlıkta idi²⁹³. Smith, Ekber'in para sistemini şu sözlerle övmüştür:

²⁹² Ali,a. g .e., s. 73.

²⁹³ Y.Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri, C.II, Ankara 1947, s.549.

“Kullanılan metalin saflığı, ağırlığın tamlığı ve el işçiliği bakımlarından son derece müstesna paraların mükemmelliği nedeniyle Ekber yüksek takdire layıktır. Ekber dönemi paraları Kraliçe Elizabeth’in ya da o devirdeki Avrupa’daki diğer kralların paralarıyla karşılaştırıldığında, bütünde çok daha üstün olarak nitelendirilmelidir. Ekber ve ondan sonra gelenler ne ağırlık ne de saflık derecesi bakımından paranın ayarını düşürmenin çekiciliğine hiçbir zaman kapılmamış görünmektedir”²⁹⁴.

Ekber altın, gümüş ve bakır paralar çıkararak farklı madeni paralar icat etmiş *Celali* olarak bilinen kare bir gümüş Rupiyeye de çıkarmıştır²⁹⁵. Şir Şah’ın para sisteminde olduğu gibi Ekber döneminde de esas bakır paranın adı Paisah veya Fulûs da denilen Dam idi ve 20.96 gr. ağırlığındadır. Hem zenginlerin hem de fakirlerin her an kullandığı yaygın para budur ve hesap tutma amacıyla, Cital, denilen 25’te birlik alt birimi bölünmüştür. Ekber’in saltanatı döneminde imparatorluğun ticari işlemleri yuvarlak altın, Muhr, Rupiyeye ve Dam üzerinden gerçekleştirilmiştir. İmparatorluğun özellikle de Ekber’in madeni paraları metalin saflığı, ağırlığının tamlığı ve sanatsal işlenmesi bakımından mükemmeldir. 1616 yılına kadar Rupiyeye 40 Dam’a eş değerdi ve 1627 den itibaren aşağı yukarı 30 Dam’a. Ekber’den sonra para biriminde önemli bir değişme olmamıştır. Yine de 1659’da İngiliz tüccarlar İngiltere’deki yetkililerce sonraki hükümdar zamanında paranın ayarının eskisine

²⁹⁴ Smith, a. g. e., s. 378.

²⁹⁵ Halıcı, a. g. e., s. 87.

göre %5/8 arttığını bunun da hükümet ile Surat'taki tüccarlar arasında birçok sorun ve münakaşaya neden olduğunu belirtmişlerdir²⁹⁶.

h. Fiyatlar

Kaynaklardan öğrendiğimize göre genel tüketim maddelerinin özellikle de pirinç, sebze, baharat, et, canlı hayvan ve süt gibi yaygın tüketim maddelerinin fiyatları çok düşüktü.

Edward Terry şu gözlemde bulunmuştur; *“Tüm ülkede tüketim maddelerinin çoğu büyük miktarlarda bulunuyordu ve ülkedeki herkes kısıtlama olmadan ekmek yiyebiliyordu”*²⁹⁷.

Hint-Türk İmparatorluğu döneminin, sıradan halk için bolluk çağı olmadığı kesindir. Maddelerin fiyatı düşük olmasına rağmen ortalama gelirler de aynı oranda belki de daha fazla düşüktü. Halk yoksulluk içinde olmamasına rağmen yinede şikayet ediyorlardı. İhtiyaçları kısıtlıydı ve sorunları günümüzde olduğu kadar karmaşık değildi²⁹⁸. Delhi ve Agra bölgesinde her şey oldukça pahalıdır. Aşağıdaki yiyecek maddelerinin fiyatlar perakende satış fiyatlarıdır.

²⁹⁶ Bayur, a. g. e., s.550.

²⁹⁷ Bayur, a. g. e., s. 538.

²⁹⁸ T. H., a .g. m., s. 216.

Yiyecek fiyatlarına dair Ayin-i Ekberi'den alınmış birkaç örnek veriyoruz²⁹⁹.

<u>Yiyecek Maddesi</u>	<u>Ağırlık</u>	<u>Fiyat</u>
Buğday	1 Man	12 Dam
İyi buğday unu	1 Man	22 Dam
Kötü buğday unu	1 Man	15 Dam
Mercimek	1 Man	12 Dam
Arpa	1Man	8 Dam
Darı	1 Man	6 Dam
Pirinç	1 Man	Cinsine göre 20-
100 Dam		
Nohut	1Man	16.5 Dam
Soğan	1Man	6 Dam
Koyun Eti	1Man	65 Dam
Keçi Eti	1Man	54 Dam
Yağ	1Man	80-105 Dam
Beyaz Şeker	1Man	128 Dam
Esmer Şeker	1Man	56 Dam

²⁹⁹ Bayur, a. g. e., s. 538-539.

1. Ağırlık ve Uzunluk Ölçüleri

Aynı adı taşıyan birçok tartı vardı ve zaman zaman değer değiştirirdi. En çok Kuzey Hindistan’da kullanılan tartı, Man ya da Maund adı verilir, bunlar 13–14 kilo ağırlığındadır³⁰⁰.

Ekber 1 Sir’i 30 Dam ağırlığına çıkarmıştır. Böylelikle Man 25.200 gram, yani 25 kilo olarak ayarlanmıştır. Ancak 13 kg gelen, eski Man en yaygın kullanılan olarak kalmıştır.

Uzunluk ölçüleri de bölgelere göre değişik boydadır. En çok kullanılanına “Gez” denir. Ekber bunun çeşitli boylarını birleştirip, “İlahi Gez” adında bir ölçü çıkarmıştır; bu 78 cm. uzunluğundadır. Ancak farklı boylarda birtakım Gez’lar kullanılmaya devam etmiştir. En çok kullanılan 70 cm. uzunluğundadır³⁰¹.

³⁰⁰ Bryikhtay, a. g. e., s. 78.

³⁰¹ Bayur, a. g. e., s.550- 551.

C. SOSYAL HAYAT

a. Sosyal Tabaka

Ekber Şah zamanında devleti oluşturan 3 sosyal tabaka bulunmaktadır. Bunlar:

1. **Halk**³⁰²: O dönemde 3 sınıf halk bulunmaktadır. En alt tabakada Hindular, Müslüman olmayanlar vardı³⁰³. Türk idaresinin bu halka muamelesi o sırada çeşitli olayların olduğu Avrupa ülkelerine nazaran daha iyiydi. Fakat bunlar cizye gibi bazı hususi şer'i vergilerin yanında kendilerine ait ibadet yerlerinden de ayrıca vergi alınırdı³⁰⁴.

Halkın ikinci tabakasını yerli Müslümanlar ve birkaç asır önce Hindistan'a gelip yerleşmiş olan Türkler teşkil etmektedir.

Halkın üçüncü ve en yüksek sınıfını ise bizzat doğudan gelen Türkler oluşturur. Türkler devletin önemli yerlerinde, ordunun yönetiminde görev almışlardır.

Başka ırk ve özellikle başka din mensupları daha aşağı bir tabakaya mensup edilirdi. O dönemde bu tarz fikirler çok önemlidir. Hatta Ekber'in yaşadığı dönemde Avrupa'da tam bir insanlık katliamı vardı³⁰⁵.

³⁰² Müslüman Türklerin Hindistan'ı tehdit ve istilası 10.yy. sonlarında Sevük Tekin ve oğlu Gazneli Mahmud ile başlar. Asıl yerleşme 1192'de Gorlu Mehmet'in kazandığı ikinci Tarain Muharebesiyle ve Ay Beyin bir yıl sonra Delhiyi alıp merkez yapmasıyla başlar.

³⁰³ Daha konusu geçin Himu gibi Hindu'nun vezir olması ilk defa olan ve bazı şahsi sebeplere dayanması bir istisnadan ibaretti. Hükümdar Türk ise yönetimde bulunan kişiler Türkler ve Afgan ise idare tamamen Afganlardan oluşmaktadır.

³⁰⁴ Y.Hikmet Bayur, "16.Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü" **Belleten Dergisi**, S. 5-6. Ankara 1938, s.133.

³⁰⁵ Bayur, a. g. m., s. 134.

2. Rical: Hemen hemen Türklerden oluşmaktadır. Bunların büyük bir kısmı Türkistan ve diğerleri İran'dan gelip asker, kumandan, memur v.s.ünvanlarla devletin hizmetine girmişlerdir. Bu devirde de yine bir takım iç olaylar olmuştur. O dönemde çıkan karışıklıklar nedeniyle Hint-Türk devleti Türkleri sünni ve şii³⁰⁶ diye ayrılmıştır. Türklerin Türk olmayanlara karşı o dönemde gayet ılımlı davranmışlardır. Bunu Ekbernameden alınan şu cümlelerle de rahat anlayabiliriz.

“Hoca Abdülmecit Asaf Han Tacıkdı ve ehli kalem tabakasındandı, fakat devlet iadaresinde göstermiş olduğu başarılarından dolayı Türkler onun önünde ellerinin arkasını yere koydular (yani ona itaat ettiler)”³⁰⁷.

Ekber'in saltanatında ricalden kaynaklanan birtakım yolsuzluklar başlamıştı. Örneğin; Ricale geçimlerini sağlamak için maaş yerine toprak verilirdi. Bu topraklara avlak, toyul³⁰⁸ ve caygir denirdi. Yolsuzluk yapan rical bunu üç şekilde yapardı. Birincisi bu toprakları kendi malları sayarak, ikincisi kendi askerlerinin miktarını azaltıp parayı keyifleri için harcamak ve yoklamalarda derme çatma adamlar toplayıp kadroları dolu göstermek, üçüncüsü ise atlarla ilgili aynı yolsuzluluğu yapmak ve

³⁰⁶ Diğer bir tabirle Turaniyen ve İraniyen diye de adlandırılır.

³⁰⁷ Bayur a g. m., s. 137. (Ayrıntılı bilgi için bkz.Ekbername,Cilt II, s.208)

³⁰⁸ Bu kelime doymak veya toymak kelimesinden gelebileceği gibi toydan da gelebilir.

sayım sırasında çarşıdan ödünç atlar almak. Ekber Şah bu yolsuzlukları önlemek amacıyla düzenlemeler getirmiştir³⁰⁹.

3. Ulema: O devirlerden günümüze kadar ulema her zaman devlette önemli yerlerde olmuştur. Ekber döneminde ulemalar amaçlarını kötü kullanmışlar, her türlü yolsuzluk yapmışlardır. Ekber bu tür olayları ortadan kaldırmak için rical ve ulemayı kendisine itaat ettirmeye ve kanunları genişletmeye çalıştı.³¹⁰ Ekber Şah başarılarında kendisini asla yeterli görmedi ve yeni çığırar açmak istedi. Bu yüzden onun devri Hindistan'da Türk hakimiyeti için bir dönüm noktası olmuştur. Ekber öncelikle Müslüman ve Hinduları her bakımından eşitlemek için Hinduları devletin en üst makamlarına getirdi. Onların yaptığı yolsuzlukları ortadan kaldırarak kendini Hindistan'da Müslüman dininin lideri yapmak, dini bir mürşit sıfatıyla ortaya atılarak halkı birleştirmeye çalışmıştır. Ekberin siyasi ve sosyal icraatlarında temel amaç hep bu olmuştur³¹¹.

b. Sosyal Alanda Yapılan Reformlar

Sosyal alanda halkı eşitlemek, halkın güvenliğini sağlamak, genel refahı yükseltmek için bazı düzenlemeler getirmiştir. Bunları maddeler halinde sıralamak gerekirse:

³⁰⁹ Y.Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi , Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri, C.II, Ankara 1947, s. 552.

³¹⁰ Bayur, a. g. m., s. 137.

³¹¹ T. H., "Ekber" İ. A., s. 214.

- Ekber genelde tüm Hindulardan, özellikle Racputlardan “Sati”³¹² geleneğini kaldırmaya çalıştı. Sati olaylarını kontrol altına almak üzere özel müfettişler görevlendirildi.
- Ekber çocuk yaşta evlilikleri ve kız çocukların öldürülmesi sistemini engellemeye çalıştı. Mut’a denilen nikahının dinen uygun olmadığı, kadınların kullandıkları kırmızı ve sarı renkteki elbisenin de caiz olmadığı, fatihanın okunma tarzı gibi meseleler hakkında da dört Sünni mezhep taraftarları arasında tartışmaların çıkmasına neden oldu³¹³.
- 16 yaşından küçük erkek ve 14 yaşından küçük kız çocuklarının evlenemeyeceğine dair bir yasa çıkarıldı. Evlenmek için yalnız anne ve babanın değil, damat ve gelinin de rızasının alınması şartı kondu³¹⁴.
- Bir başka yasayla da asil bir kişinin oğlu veya kızının yaşları bir polis tarafından belirlenmeden evlenmemesi hükmedildi.
- Bir kadından fazla evlenmek yasaklandı. Ancak çocuk olmadığı zaman istisnadır³¹⁵.

³¹² Sati geleneği; kocası ölen bir kadının dul kalıp çevredeki olumsuz davranışlardan etkilenmemesi düşüncesi ve kadının kocası olmadan yaşayamayacağı inancına göre kadının da kocasının ölüsüyle birlikte yakılmasıdır. Bugün bu gelenek Hindistan’ın bazı bölgelerinde hala uygulanmaktadır.

³¹³ Bayur, a. g. m., s. 147.

³¹⁴ Hindular kız çocuklarını doğar doğmaz bir erkeğe verirler ve nazari kocası öldüğünde (çocukken dahi ölse) onu dul sayarlar ve yakarlardı. Buna Hindularda Sati geleneğini denir. Bunu da ortadan kaldırmak için dul kadınların istedikleri zaman evlenmelerine izin verilmiş. Sati geleneğinin yasaklanması Hindular arasında büyük tartışmalara neden olmuş, bunun üzerine Ekber eğer kadın isterse o da kocasıyla beraber yakılır şeklinde kanunu değiştirmiştir.

³¹⁵ **The Cambridge History of India, Mughal Period C. III** London 1937, s. 75.

- Dördüncü derece akrabalar yani; kardeş çocukları arasında evlilik yasaklandı.

Bunda iki amaç vardır: Ailelerin kaynaşması ve Hinduların Kast Sisteminin³¹⁶ ortadan kaldırılmasıdır.

- Doğum yaşını geçen kadınların evlenmesi yasaklandı.
- Evlenmek için sağlık durumunun uygunluğunun tesbiti için³¹⁷ memurlar tayin edildi.
- Ekber yüksek miktarda başlık parası uygulamasını da onaylamıyordu. Kişinin sağlığını, mutluluğunu bozduğu gerekçesiyle çok eşliliği de yasakladı.
- Eğer bir Hindu çocukluğunda Müslümanlığa geçirilmişse istediği takdirde ona yeniden Hindu olma hakkı verildi³¹⁸.
- Fetihlerde esir edilenlerin eşlerinin ve çocuklarının köle yapılması sistemi kaldırıldı (1562). Hindistan'da herkes hür olacaktı. Bunu yapmak o devirde genel bir adetti ve Ekber'in bu düşüncesi Hinduların lehine idi³¹⁹.
- Eğlence ve kumarhanelerin devletin denetimi altında açılmasına izin verildi.
- Doktorların izniyle şarap içilmesine müsaade edildi ve devletçe de şarap satmak için dükkânlar açıldı; bu ölçü yavaş yavaş doktor raporu olmadan da şarap

³¹⁶ Kast sistemi: Halkı asiller, köleler, işçiler, din adamları diye sınıflandıran bir sistemdir. Her Kast ancak kendi içinden biriyle evlenir, kast dışı evlilik yasaktır ve bu evliliği yapanlar kast dışı edilir. Bu yasak kastlar arasında her açıdan uygulanmış, kast dışı alışverişler bile yasaklanmıştır. Kişiler ancak bağlı bulundukları kast sistemindeki mesleği yapabilirler. Yani köleler sınıfına ait bir kişi ancak köle olabilir. Bu sistem halk arasında çok ciddi farkların, adaletsizliklerin doğmasına neden olmuştur.

³¹⁷ Günümüzdeki sağlık raporu.

³¹⁸ Bayur, a. g. m., s.138-139.

³¹⁹ K.Ali, A New History of Indo- Pakistan since 1526, s. 74.

içilebilmesine yol açtı. Ancak sarhoş olup sokaklarda olay çıkaranlar ağır cezalara çarptırıldılar.

- İnek etinin yenmesi yasak edildi. Bunda amaç Hinduların gönlünü almaktır³²⁰.
- Ekber'in cülusu, nevruz gibi şenliklere dini bayramlardan daha çok yer verilmesine karar verildi.
- Halkın kaynaşması için fil, kaplan gibi hayvanların halk huzurunda dövüşmesine önem verilmiş, bu tip şenlikler düzenlendi³²¹.
- Takvim-i İlahi adıyla Ekber'in cülusu yılında başlayan ve hicri takvim gibi ay ile değil, güneşle ayar edilen yeni bir takvim çıkarıldı. Genel yortu günleri bu takvime göre tespit edildi.
- Faizle ödünç para verilmesine izin verildi. Devlet hazinesi de faizle ödünç para vermeye başladı³²².
- Şeyh Selim Çiştî gibi büyük ve ünlü şeyhlerle dost olmak, özellikle Peygamber soyundan olanlara, yoksullara ve yoksul küçük ulemaya, imamlara bakmak, gönüllerini almak ve onlara süyürgal³²³ vermek gibi kararlar alındı.

³²⁰ Hindistan gibi sıcak bir ülkede az et yemenin vücut için çok faydalı olacağı ve sağlık açısından bunun önemli olduğu vurgulanmıştır.

³²¹ Y. Hikmet Bayur, 16. Asırda Ekber Gurkan, İstanbul 1943, s. 519-520.

³²² Y.Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi , Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri, C.II, Ankara 1947, s.132.

³²³ Bayur, a. g. e., s. 133.

- Hicaz, Anadolu ve Rumeli gibi Osmanlı ülkesinin Türkçe konuşan bölgelerine varıncaya kadar yoksullara para dağıtıldı. Amaç; Hicaz'ı da bu gibi yollarda kazanmaktır³²⁴.

c. Dil

Devletin resmi dili Farsça'dır. Hanedan ve ordunun dili ise Türkçe'dir. Başkentte en çok konuşulan di *Urdu dili* veya *Hindistani'dir*. Bu dil farklı kültüre ve dine sahip olan halkın daha rahat birbirlerini anlamalarını kolaylaştırmıştır³²⁵.

d. Giyim Tarzı

Padişah, hanedan kadın ve erkekleri ve beyler genel olarak Orta Asya ve İslam devletlerindeki giyim tarzını benimsemişlerdir. Bazen giyilen etek tarzı son derece şeffaf bir tül den yapılmış biçimdedir (Res. 18-19-20). Beylerin giydikleri kıyafetlerde beyaz ve ince kumaşlar kullanılmıştır³²⁶.

Hanedan kadınlarının minyatürlerinden öyle anlaşılıyor ki, genel olarak kendilerine özgü kıyafet tarzları bulunmaktadır. Örneğin Racput olan Ekber 'in

Prof. Dr., İnci Macun'un **Dinler Tarihi** Ders Notları, Hindoloji Bölümü.

³²⁴ Bayur, a. g. m., s.178.

³²⁵ **The Cambridge History of India**, C.III., London 1937, s. 398.

³²⁶ Bayur, a. g. e., s. 511.

eşlerinden biri sari denilen ve vücuda sarılan tek kumaştan yapılmış olan yerli giyim tarzını kullanmıştır³²⁷.

A. DİNİ HAYAT

Merkezde adalet işlerinin başında Kadı el-Kudat (kadılar kadısı) vardır. Vilayetlerde ise halk arasındaki anlaşmazlığa bakan bir kadı bulunur ve kadı şeriata göre davalara bakardı. Kadı hükümler verir ve mir adl (adliye işlerinin başı) adı verilen kişilerde bu hükümleri uygularlardı³²⁸.

Mezalim mahkemesin başkanı hükümdardır. Hükümdar belirli günlerde davalara bakmakta, gerektiğinde Kadı el-Kudat'a danışarak hükümler vermekte idi. Bu arada yönetimin işleri kayda geçirilmesi için bir kayıt bürosu kurulmuştur³²⁹.

Ekber'in 1562–1564 yıllarında her bakımdan Müslüman ve Hinduları birbirleriyle eş kılmak için çok sayıda düzenlemeler getirdiğini daha önceki bölümlerde görmüştük. Bu dönemde yapılan reformlar daha çok siyasi alandaydı. Siyasi amaç; devleti daha geniş temellere dayamak, hem Hinduların genel olarak

³²⁷ C.,Roy Craven, *A Concise History of Indian Art*, London 1976, s.212.

³²⁸ T. H., a. g. m., s. 214.

³²⁹ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991,s. 368-369.

sevgisini kazanmak, hem de Racputlar gibi Hindulardan askerliğe yatkın olanları devletin çeşitli kademelerinde görevlendirmektir³³⁰.

1575 – 1576 yıllarında yapılan reformlar hem dini hem de siyasaldır.

Ekber 18–19 yaşlarından itibaren fiilen idareye başladıktan sonra icraatını iki devreye ayırabiliriz. Birincisi saltanatının beşinci yılından 26.yılına sonuna kadar gider. Bu devrede Ekber bir taraftan idari ıslahat yapmak ve her bakımdan idareye hakim olmak için tedbir almakla meşguldür. O zamanlar zaten Osmanlı Padişahı ve Fas Sultanı gibi kendine halife dedirtmekte ve paralarına Darülhilafe yazdırmakta olan Ekber kendini Hindistan Müslümanları için dini en yüksek merci ilan ettirmiştir.

İkinci devre, saltanatının 26.yılına sonunda başlar. O sırada Ekber artık her türlü zorluğu aşmıştır. Müslümanlara İslamiyetin ve Hindulara Hinduluğun ıslah edilmiş bir şekli diye gösterebilecek yeni bir yolu veya kendi kullandığı tabire göre yeni bir “ayini” çıkarmaktan çekinmesi için sebep kalmamıştır ve bu işe atılır; zaten önceki devrelerde de bu maksatla bir çok hazırlıklar yapmıştır³³¹.

a. Sulh-u- Kûl Siyaseti

Kimsenin dini inançları yüzünden bir zarar görmemesine ve baskıya uğramamasına varan yani 200–250 yıl sonra Avrupa’da Fransız Devrimiyle yerleşecek olan kuralların bir çeşit öncüsü olan bu siyasaya genel olarak “**Sulh-u-**

³³⁰ Ali, a. g. e., s.78.

³³¹ Bayur, a. g. e., s. 132.

Kül” yani **“herkesle barış ve herkesin inançlarına saygı”** adı verilmiştir³³². Bu siyaseti herkes kendi düşüncelerine ve yaşayışlarına göre anlamıştır. Bu düşünce konusunda da bazı tarihçiler birbirleriyle tezat oluşturmaktadırlar. Örneğin Ebul-Fadl bu görüşün önde savunucusuyken, Badayuni ve birçok mutaassıplar bu siyaseti öğrenerek karşılayacaklardır. Hristiyan misyonerleri ise, bundan istifadeye kalkışacaklardır. Ekber’in yanında bulunan Katolik misyonerler reisinin 1582’de Goa’ya yolladığı bir yazıda burada Farsça³³³ ve Hindustani³³⁴ dilinde öğretim yapan iki misyoner papaz okulu açılması ve böylelikle Hindistan’ı Hristiyanlaştıracak unsurların yetiştirilmesi öğüdünü verecektir³³⁵.

Ekber bir yandan bu siyaseti güderken, bir yandan da komşu ülkeleri ele geçirmek ve Hümayun ve Bayram Han devirlerinde Hindistan’ın yeniden fethinde büyük yararlılıklar görülmüş olan, ancak illerinde yarı bağımsız hükümdar gibi davranan bazı vali ve komutanları ortadan kaldırmaya girişir (1564–1568). Bu vali ve komutanların çoğu Özbek beyleridir. Malva valisi Abdullah Han Özbek ve Ali Kulu Han (Han Zaman) bunlar arasındadır. Bu sırada birçok Mirza ayaklanmaları da görülür. Bu Mirzalar arasında Kabil’de Abd-ül-Hakim Mirza, Badahşan’daki

³³² Bayur, a. g. e., s. 80.

³³³ Müslüman gençler için.

³³⁴ Hindu gençler için.

Bu kişilerin geçimlerini sağlamak için verilen tımarlar.

³³⁵ Goldie, “The First Christian Mission to the Great Mogul” s.103. Unutmamalıdır ki, bu sırada bunu yazan papazın ülkesinde ve hemen bütün Avrupa’da engizisyon mahkemeleri veya kurallar dini ayrılıkları olduğu gerekçesiyle binlerce kişiyi diri diri yaktırmakta veya başka biçimlerde öldürtmekte idiler.

Süleyman Mirza, İbrahim Mirza bulunmaktadır³³⁶. Büyük vali ve komutanlardan kafa tutanları kaldırma işine 1564'te Malva valisi Abdullah Han Özbek'e karşı Ekber tarafından yapılan sefer ile başlanır. Abdullah Han Gucerat'a kaçar, sonra Ekber'e sığınır ve bir müddet sonra kaçar. Ali Kulu'nun önderliğinde bulunan Doğu Özbek beylerine karşı da bir takım seferler düzenlenir. Bu sırada Bengal ve Rohtas'da bulunan Afganların dostluk ve yardımı istenir. Ali Kulu 1567'de Ekber'le yaptığı bir vuruşmada ölür ve onunla işbirliği yapan kişiler yakalanıp öldürüldü. Ekber ileride kendisine kafa tutabilecek kimse bırakmamak için Pencap'tan "Ataka-Heyl"leri³³⁷ kaldırır³³⁸.

³³⁶Bayur, a.g. e., s.81.

³³⁷ Bunlara Ataka sürüsü denir.1562'de vekil yani başbakan iken Edhem Han tarafından öldürülmüş olan Şems-üd-Din Ataka'nın soyundan gelenlerdir. "Avlık" ları bu ildeydi,dolayısıyla padişaha kafa tutabilirlerdi,bu yüzden dağıtıldılar.

³³⁸ I.H.,Qureshi, **A Short History of Pakistan**, Karaçi 1967, s.58-59.

b. Hindu-Müslümanlar Arasında Eşitliğin Sağlanması

1563'te Ekber Hinduların en kutsal kentlerinden biri olan Matura dolaylarında avda iken, Hindu hacı ve ziyaretçileriyle görüşmeler yaparak, bütün Hindulara mutlak din özgürlüğü ve sosyal yaşamlarını inandıkları şekilde yaşamalarına imkan tanıdı. Hindu mabet ve Hinduların eğitimleri için eğitim kurucularının inşası için mali destek sağlandı. Hindulardan alınan Cizye vergisi kaldırıldı³³⁹. Bu işi yapmasının bazı gerekçeleri vardır:

1.Bugün bütün Hindistan halkı Ekber'in iyi yönetimi dolayısıyla devletin yükselişi için çalışmaktadır, bunun için eski düşmanlıklar yaşıyormuş gibi davranmak ve vergi almak doğru değildir.

2.Devlet bu vergiden vazgeçecek kadar varlıklıdır.

3.Ekber'in "*Padişah halkın mal, can, namus ve din koruyuculuğu konusunda ayırım yapmamalıdır*" sözü de bu siyasanın bir açıklamasıdır³⁴⁰. Böylece devlet değişik dinler arasında eşitlik kurulmuş olur.

c. Din Bilginleriyle Temaslar

Ekber büyük bir av ve spor meraklısıdır, en azılı fillere binip onları dövüşürmekte çok ustadır, avları çok uzun sürmekte ve çok uzun alanı kapsamaktadır. Bu avlar onun için geniş ölçüde halkla temas için vesiledir. Dini

³³⁹ Prof. Dr. İnci Macun "**Dinler Tarihi**" Ders Notları, Hendoji Bölümü.

³⁴⁰ Bayur, a. g. e., s. 80.

bilgilere de çok merakı vardır, nerede bulunursa dini konularda bilgisi olanlarla sohbet etmeyi sever ve av gibi yollarla dolaşırken yogi sanyası³⁴¹ ve kalenderlerle görüşmektedir³⁴².

d.Ekber'in Bazı Dinler ve Mezhepler Hakkındaki Görüşleri

16. yüzyıl dünya tarihinde “Dinsel Canlanma” çağıdır. Bu sırada Hindistan’da insanların kardeş olduğuna, bir gerçeğe ve aşka inanç ilkelerini benimseyen ve öğreten, Kabir, Nanak ve Chaitanya gibi büyük reformcular yaşamaktaydı. Bu öğretiler Ekber üzerinde büyük etkiler bıraktı. Bhakti³⁴³ ve Mahdvi³⁴⁴ hareketleri büyük taraftar toplamıştı³⁴⁵. Aynı şekilde Afganistan’da Roşni akımı vardı ve Roşniler’de bir kurtarıcı geleneğine inanıyordu. Ekber bu akımlardan da fazlasıyla etkilenmişti. Ekber’in Feyzi, Ebu-l fazl ve babaları Şeyh Mübarek ile olan ilişkisi onun dini düşüncelerine önemli katkılarda bulunmuştur³⁴⁶.

Ekber zamanında mevcut bulunan din, mezhepler şöyle; Sufi, Hekim, Mütakellim, Fakih, Sünni, Şia, Brahman, Cehti, Cena (Sivra) dini rahip ve

³⁴¹Hindu Aziz ve keşişleri.

³⁴²T. H., a. g. m., s. 214.

³⁴³ Bhakti ya da Bahti: Allah’a ya da tek Mabuda içten ve gerçekten inanma, iyi yürekli olma, iyi düşünme ve kastı kaldırma gibi unsurların toplamıdır.

³⁴⁴Mahdvi (Mehdi): Mahdvi hareketi bin yılda bir dünyadaki insanların günahları için kurtarıcı veya Mesih geleceği esasına dayanıyordu. Mahdvi anlayışı şöyledir: Mülkiyete karşıdırlar, İslam’ın kişisel mülkiyete müsaade etmeyip aksine ortak mülkiyeti desteklediklerini iddia ederlerdi. Mahdviliği kabul eden herkes bütün varlığını cemaata teslim etmektedir. (Halıcı, a. g. e., s. 56)

³⁴⁵ Datta, Kalikankar, Majumdar, R. C., Rachaudhuri, **An Advanced History of India**, London 1948, s. 570.

³⁴⁶ Datta, Kalikankar, Majumdar, R. C., Rachaudhuri, a. g. e., s. 570.

münzevileri, Çarvaka³⁴⁷ (bir Hindu hızbı) Nasarı (Hristiyan), Yahudi, Sabi (bir Hristiyan hızbı), Zerdüştî (ateşe tapanlar) gibi. Ekber İslam, Hindu, Cayni, Zerdüştî ,Budha ve Hristiyan dinlerinin akide ve ayinlerini tetkik ederek, her biri üzerinde uzun uzun düşünür. Ancak hiçbirini tatmin edici bulmaz. İçinde olduğu İslam dininden ise, ulemasının şekilperestliğinden dolayı uzaklaşmaya başlar.

Ekber Şah, Hindu, Cayni ve Zerdüşt dinlerinin bazı yönlerini beğeniyordu fakat bunlardan hiç birine katılmazdı. Çünkü; İctimai sisteme bağlı olan bu dinlerde rahiplik ve din rehberliği kuşaktan kuşağa geçerdi ve hariçten girilemezdi.

Bununla beraber Ekber Hinduizm ve İslamiyet'i bazı yönlerden bağdaştırmış, ruhların tenasühü yani ölümden sonra başka vücutlara geçerek dünyada yaşamaya devam ettiklerine inanmıştır³⁴⁸. Ekber bu konuya inandığını şu sözlerle ispatlamıştır: *"Eski zaman asillerinin (Allah'a karşı isyan edenler) maymun ve domuz şeklinde dünyaya tekrar döndüklerine dair semavi kitaplarda mevcut bilgiler vardır; eskilerin bazılarının sözleri yani herkesin ruhu birkaç kalıba girer ve cezasına göre akıbeti hazırlanır"*³⁴⁹ der.

³⁴⁷ Bıyıktay, a. g. e., s. 80. Yazar eserinde Çarvaka: Çarbak, Nasırı:Nasara olarak vermektedir.

³⁴⁸ T. H., a. g. m., s.216.

³⁴⁹ Şevket Bulu, *Hindustan ke Musalman Hukumranon ke Ahd ke Tamadduni Karname* (Çevirisi basılmamıştır), 1994, s. 98.

*“Eskiden bazılarının sözleri yani herkesin ruhu birkaç kalıba girer ve cezasına göre akıbeti hazırlanır”*³⁵⁰. Bu sözleri Ekber’in bir taraftan İslamiyet diğer taraftan akıl ve mantıkla tenasüh nazariyesini karşılaştırmaya çalıştığını gösterir.

Hristiyanlığın da beğendiği yönleri vardı ancak, bu dine girerse cemaatten bir fert olacaktı. Hristiyanlığın bazı hükümlerine de boyun eğmek zorunda kalmak istemiyordu.

İslamiyete gelince, Sufilerin tarikatleri onu etkilenmiş, ancak bunların ibadetleri de Ekber’e çok kuru ve sade gelmiştir. Ekber bütün dinlerin sentezi olacak farklı bir din arayışındaydı ve bütün tebası üzerinde manevi ve ruhani bir hükümdar olmak istiyordu. Nihayet bütün bunları gerçekleştirebilmek için dini devrimi olan “Din-i İlâhî”yi ilan etmeye karar verdi. Ekber çoğu gecesini ibadetle geçiren iyi bir Sünni Müslüman’dı. Dinin kaidelerini yerine getirir, dindarlara ve ulu kişilere hürmet ederdi. Pirlere ve ermişlere inanır, onların türbelerini ziyaret ederdi. Kur’an, Hadis, Kelam ve Şeriatun bütün konuları üzerinde tartışmalarda bulunur; gecelerini dua ve “Ya Hüvve”, “Ya Hadî” gibi zikirlerle geçirirdi³⁵¹. Dini tartışmalarda bulunmak için “İbadathane” denilen bir yer yaptırmıştır. Ekber dini tartışma ve devrimler işine kalkışmadan önce birkaç yöne çok önem vermiştir.

³⁵⁰Bayur, a. g. m., s. 150.

Müslüman tebaasını İslam dininin kutsal yerlerini gezmek için teşvik eder ve bunları imparatorluk hazinesinden desteklerdi. Ekber'in dini geçmişini belirlemek için onun çevresini ve olayların genel bir portresini çizmek gerekir³⁵².

Her şeyden önce, Ekber çevresinin ihtiyaçlarını belirleyip gerekenleri en iyi şekilde yansıtmasını sağlayan niteliklere sahipti³⁵³. Ekber 'in annesi Hamide Banu Beyim İranlıdır. O zamanlarda ortaya çıkan Safevi zulmünün baskısından kaçan Sufiler Kabil sarayına sığınmışlardı. Ekber'in bu sırada sarayda bulunması tasavvufla erken tanışmasını sağlamıştır. Ayrıca Racput kökenli eşleri, Hinduizm ile olan teması ve çağının reform hareketleri Ekber 'de çok etki bırakmıştır. Böylece, sorgulayıcı bir yapıda olan Ekber; doğuştan, yetiştirilme şeklinden ve çevresiyle olan ilişkilerinden edindiği nitelikleriyle yaşadığı yüzyılın belirgin özelliği olan özlemleri ve manevi çalkantıları en keskin şekilde hissedebilecek, en uygun yapıda bir insandı. Ekber sadece çağının adamı olarak kalmayıp en değerli siması da olmuştur³⁵⁴.

a. İbadethane Toplantıları (Res.21)

1578 yılına kadar Ekber dini tartışmalara biraz ara verir. Bu yıl içinde ise “İbadathane toplantıları yeniden başlar. Toplantılara bütün din ulemaları çağrılır³⁵⁵.”

³⁵² Bıyıktaş, a. g. e., s. 80.

³⁵³ Bayur, a. g. m., s. 150.

³⁵⁴ Datta, Kalikankar, Majumdar, R. C., Rachaudhuri, a. g. e., s. 571.

³⁵⁵ K.Ali, a.g.e., s. 74.

Ekber 1575’de dini konuları tartışmak üzere Fethpur Sikri de İbadethane adıyla özel bir bina inşa ettirdi³⁵⁶. Bu önemli toplantı gününe bazı tarihçiler tarafından “İbdası Bid’at”³⁵⁷ olarak denmektedir. Ekber yeni felsefesini yaymak için memurlar tayin etmiştir. Her bölgeden Ekber’e mürit olmak için müracaat eden insanlar vardır. Ekber önce onları kabul etmek istemez. Ama ama aşırı derece ısrar ettiklerinde ve samimiyetlerini ispatladıklarında onları kabul eder³⁵⁸. Kabul edilen kişiye Ekber Şastı Hası³⁵⁹ verir³⁶⁰. Bunun üzerinde “Allahuekber” yazılıdır. İki mürit karşılaştıklarında birbirlerine “Allahuekber” ve “Celle Celalehu” derler. Ayin-i Ekberi’ye göre bundan maksat müritlerin Allah’ı daima hatırlamaları ve dillerini onun methine alıştırmalarıdır. Bu usul Ekber hakkında yanlış iddialara neden olmuştur. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Ekber’in ilahlık iddiasında bulunduğunu söylemişlerdir³⁶¹. Her Salı gecesi³⁶² bu ibadethanede dini konular üzerine tartışılırdı³⁶³. Bu tartışmaya Müslüman âlimlerin yanı sıra Hindu, Cainist, Hristiyan, Zerdüş ve Sâbii bilginler de

³⁵⁶ Bayur, a. g. e., s. 100.

³⁵⁷ Bunun anlamı; İslam dininin terkedilmediği, yeni bir din değil sadece İslam dininde yenilikler (bidat) yapıldığıdır.

³⁵⁸ Kabul olayı şöyledir: Huzura kabul edilenler bir Pazar günü güneşin en yüksekte olduğu vakit talip başlığı elinde olarak Ekber’in önünde diz çökerler, alınlarını Ekber’in ayağının üzerine koyarlar (bu gururun bir tarafa atıldığının simgesidir) ve ebedi hayat kazanmak için ondan bili dilediklerini lisani hal ile ifade ederler. Ekber onları yerden kaldırır ve talip başlığını başlarına koyar. Bunun manası halis niyet sahibi birini varlık gibi görünen yoklukta gerçek varlığa yükselttiğinin ifadesidir.

³⁵⁹ R.C.Majumdar-H.C.Raychaudhuri –Kalinkar Datta, a.g.e., s.570.

³⁶⁰ “ Saf şast ve saf bakış hiç yanılmaz” manasındadır. Bir başka anlamı da bir halka ve öteki ok atarken kullanılan yüksüktür.

³⁶¹ Şevket Bulu, a.g.e., s.92.

³⁶² Bayur, a. g. m., s. 147’de her Cuma namazından sonra toplandığı yazmaktadır.

³⁶³ Bıyıktaş, a. g. e., s. 83.

katılırdı. Burada bazı ulemalar kendi şahsi isteklerini fetva şeklinde³⁶⁴ verirlerdi³⁶⁵.

Ekber ibadethanenin kurulmasını ve orada yapılması gereken müzakerelerin amacını bir konuşmada şu şekilde açıklamıştır:

“Ey bilge bilginler! Tek amacım hakikati araştırmaktadır. Gerçek dinin esaslarını aramak ve onları keşfetmektir. Dolayısıyla şu esası göz önünde bulundurunuz ki, insani duyguların etkisinde kalarak gerçeği gizlemeyin ve Allah’ın emirlerine aykırı olan hiçbir şeyi söylemeyin. Eğer böyle yaparsanız Allah’ın katında bizzat siz sorumlu olacaksınız”³⁶⁶.

Burada mezhep mensupları arasındaki zıtlıklar ve münakaşalar artınca insanlar artık inancın temellerini sarsacak konulara bile girerlerdi. İslam uleması arasındaki münakaşalar Sünni ve Şii, Hanefi ve Şafii arasındaki ihtilafları çok aşar, mollalar birbirlerine karşı Mısırlılar ve Yahudiler durumuna gelirlerdi.

Zerdüşti ilahiyatçısı Mahyarci Rana münazalarda ön safta yer alır ve Ekber üzerindeki tesiriyle göze çarpar. Sarayda güneşe ihtiram edilmesi ve akşamları kandillerin yandığı sırada ayinler yapılması o günlerde emroluştu. Hatta imparatorun Zerdüştlüğü kabul ettiği sananlar bile olmuştur. 26 Haziran 1579’a rastlayan Mevlid

³⁶⁴Mesela hacca gitmekten korkan Mevlana Abdullah Sultan Puri adında büyük bir zat haccın artık farz olmadığı hakkında fetva verdiği anlatılır; bu fetvaya göre deniz yolu Portekizlilerin elinde olduğundan, üzerinde Meryem ana ve İsa’nın resmi bulunan Portekiz pasaportlarını kullanmak gerekiyormuş. Bu da putperestliğin yayılmasını sağlıyormuş; kara yolu da hacılara hor davranan Kızılbaşların elinde bulunduğundan oradan da geçmek dinen uygun değil gibi düşüncelerden kaynakladığı söylenmektedir. Mevlana adlı bu zatın çok büyük olan servetinin zekâtını vermemek için sene sonuna doğru servetini başkasının ütünde göstermesi gibi bir çok sahtekarlığı anlatılır neticede onun Mekke’ye zorla gönderilmesine karar verilir.

³⁶⁵ Bayur, a. g. m., s. 147.

³⁶⁶ Haşmi Anvar, **Tarih-e Pak-o Hind**, Karaçi 1974, s. 268.

gününde Ekber Fetihpur Sikri'nin en büyük camiinde bizzat minbere çıkarak, Feyzi tarafından yazılmış olan bir manzum hutbe okumuştur³⁶⁷

f. Ekber 'in Hutbesi

Haziran 1579'da Feyzi'nin hazırladığı bir hutbeyi Ekber Fetihpur Sikri cami minberinden sadece birkaç cümlesini söylemişti ki, onun vücudu öylesine titremeye başladı, bu hutbeyi caminin hatibinden okumasını istedi ve kendisi minberden indi.

Hutbenin birkaç cümlesinin tercümesi aşağıda verilmiştir:

“O yaratıcının adına ki bize padişahlık bahşetti. O bizi, bilge yaptı ve kol gücü bahşetti. O bizi hak ve sadakat meşalesiyle nurlandırdı ve kalp kadehimizi hak ile silme doldurdu. Onu övmeye bizim dilimiz yetmez. O büyük güç sahibidir. Allah büyüktür”³⁶⁸.

Hutbenin sonunda Ekber kendisine mülkü veren Allah'a şükrederken kendini övdü.”Allahu Ekber”sözü “Ekber Allah'tır” diye çevrilmeye başlandı. Sonuç olarak Şeyh Mübarek tarafından yazılan, belli başlı alimler tarafından imzalanan bir belge Ekber'e sunuldu (1579 Ağustos-Eylül)³⁶⁹.

³⁶⁷ T. H., a. g. m., s. 214-215.

³⁶⁸ Anvar, a. g. m., s.268.

³⁶⁹ Qureshi, a. g. e., s.59.

g. Mahzar (1579 Resmi Genel Bildiri)

1578 yıllarında ülke içinde ve dışında halk için birtakım yardımlar, iyilikler yapılırken Ekber Müslüman bir hükümdar sıfatıyla konumu belirlemiştir. Peygamberin, Hülefayı Raşidin ve Timurla Uluğ Bey gibi bazı büyük hükümdarların yaptıkları gibi başkenti olan Fetihpur Sikri’de Cuma namazından sonra hutbeyi bizzat kendisi okumaya karar vermiştir. Aralık 1579’da Ekber bir kararname (yanılmazlık fetvası) yayınlamıştır. Bu kararnamede Müslüman âlimlerden Abdun-nabi, Sufi Şeyh Mübarek ve diğer alimlerin imzaları bulunmaktadır. Şeyh Mübarek hazırlamış olduğu bu bildiriye göre Ekber dünya ve ahiret için büyük önder olarak belirlenmiştir³⁷⁰. Bu belgenin Urduca tercümesi aşağıdadır:

“Artık Hindistan, güvenlik ve huzurun beşiği insaf ve şevketin ülkesi haline geldiğinden pek çok bilgin ve hukukçu diğer ülkelerden göçerek buraya yerleşmişlerdir.

Şimdi bizler seçkin bilginler yalnız Kuran’ın çeşitli dallarında değil, kanun usullerini iyi bilen, delil ve ayni kanıtlara dayalı fermanlara vakıf olan hatta dindarlık ve iyi niyetliliğimizle de meşhuru. Bizler öncelikle Kuran-ı Kerimin ayetlerinin engin olmasını dikkatle inceledik. İlki, Allah elçisi ve sizden olan hükümdarlara itaat edin. İkincisi; sahih rivayetin (Hadis) engin manası, şüphesiz kıyamet gününde Allah’ın en sevgili kulu adil imamdır. Bir hükümdara itaat eden Allah’a itaat eder. Ona isyan eden sana isyan etmiş olur. Biz şu konuda müttetikiz ki, Allah katında adaletli sultanın derecesi müçtehidin derecesinden daha yüksektir. Buna ek olarak şunu da

³⁷⁰ Qureshi, a. g. e., s. 66- 67.

ilan ediyoruz; İslam'ın emri, Allah'ın gölgesi Abu-l-fath Calal-ud-din Akbar Gazi Padişah (Allah onun saltanatını daim kılsın) en adaletli, en bilgili ve son derece Allah'tan korkan hükümdardır. Bu nedenle ileride eğer müçtehitlerin görüş birliğinde olmadıkları bir meseleyle karşılaşsak ve padişah hazretleri milletin menfaatini o farklı görüşlerden birini benimseyerek ferman yayınladığında, o fermana göre onun uygulaması bize ve bütün millete mecburi olacaktır. Bu belge iyi niyetlerle Allah'ın azameti ve İslam'ın yayılması için hazırlanmıştır ve bu belgeyi biz yaşlı, bili sahibi ve hukukçular Recep ayı Hicri 987'de imzaladık”³⁷¹.

Ekber, bu belge gereğince en adaletli hükümdar özelliğinden çok daha yüksek bir konuma gelmiştir. Bu kararnameyle, İslam çerçevesinde Ekber'in elde edebileceği tüm yetki ona sağlanmışır³⁷². Kararnamenin yürürlüğe girmesi İbadethanedeki tartışmaların da bitmesini sağlamıştır. Ekber Şah bu belgeyi tasdik etmek suretiyle son defa Ecmir ziyaretine çıkar. Dönüşte İslam muhitinde bazı kişilerin kendisine tepkili davrandığını görünce bir gün alenen namaz kılarak onlara Müslüman olduğunu göstermek ister. Hatta Fetihpur Sikri'ye o günlerde Mekke'den getirilmiş olan Peygamber'in ayak izi olduğu söylenen kocaman bir taşı sarayına büyük bir hürmetle kabul eder. Aslında kendisi o ayak izinin gerçek olduğuna inanmıyordu. Bunu sadece Müslümanları etkilemek için yapmıştır³⁷³.

³⁷¹ Anvar, a. g. e., s. 269; Halıcı, a. g. e., s.91.

³⁷² T. H., a. g. m., s. 216.

³⁷³ Beveridge, The Emperor Akbar, India 1970, s.175.

1579'da Ekber Hint denizlerindeki Portekiz sömürgelerinin merkezi olan Goa'ya bir mektupla elçi gönderir. İncil'in ve Hristiyanlığın anlatılmasını ve dinlerinin öğretilerini öğrenmek istediğini yazar. Bunun için Hristiyan misyonerleri sarayına davet eder. Onlarda Hristiyanlığın tüm yönlerini anlatarak Ekber'i Hristiyan yapmaya çalışırla ama Ekber kabul etmez³⁷⁴. Onların yine de istedikleri kadar kilise açmalarına müsaade eder³⁷⁵.

1580 yılında Pére Monserrate'nin önderliğinde ilk jesuit heyeti³⁷⁶ Fetihpur Sikri'ye gelir. Ekber bu heyeti büyük bir samimiyetle kabul eder. Heyetin anlattıklarını dinler, onlara kilise açmaları için izin verir. İncil'e ve dini tasvirlere hürmet eden Ekber Hristiyanlığa girmez³⁷⁷. Bu heyetten başka ara ara misyonerler Ekber'in sarayına gelerek O'nu İslamiyet'ten uzaklaştırma çalışırlar³⁷⁸. Ancak Ekber Şah İslamiyetten çıkmaz ve kendi kafasındaki dini görüşü tam olarak şekillendirmek için arayışlara devam eder³⁷⁹.

³⁷⁴ Sonuç olarak Ekber'in hiçbir dine mensup olmadığını ve hiçbir inanç şekline inanmadığını rapor ederler. Ayrıca Avrupalılar Ekber'in İslam dinini tamamen terk ettiğini ve yeni bir din çıkardığını iddia ederler, bir başkaları ise İslam dinine bağlılığına işaret ederler. 1586'da Keşmir fethedilince hutbenin Ekber adına okunması camilerde hala namaz kılmanın devam ettiğini ve dolayısıyla Ekber 'in hala İslam'a yakınlığının ispatıdır. Diğer taraftan tedbir gereği bazen sarayda namaz kılınması ve oruç tutulması bir süre durdurulunca, o anda sarayda bulunan misyonerlerin veya başka din mensuplarının kendine göre yorumlayarak bunu genel bir yasak olarak yansıtmışlardır. Papazlar için de durum aynıdır.

³⁷⁵ T. H., a. g. m., s. 217.

³⁷⁶ Hristiyan Heyeti.

³⁷⁷ Goldie ,a. g. e., s .26-28.

³⁷⁸ H.H.Dodwell, **The Cambridge Shorter of India**, Cambridge 1934, s. 351.

³⁷⁹ T. H., a. g. m., s.213.

h. Ekber 'in Dini Reformu

1. Din-i İlahi'nin Doğuşu

“Acaba mutlak bir dini hakikat var mıdır, varsa nedir ve hangi dinde bulunur ve şeri tabiriyle ‘saadeti dareyni’ yani iki dünya saadetini veren bir dini yaşayış var mıdır” düşüncesi Ekber 'e yeni bir dinin kapılarını açmıştır. Ekber'in dini görüşlerinin evriminin son safhası 1582³⁸⁰ yılında ilan ettiği “Din-i İlahi”dir³⁸¹. Ekber açısından bu hem Müslüman ve hem de Hinduların kabul edebileceği milli bir din idi. Yapmış olduğu uzun araştırmalar ve gözlemler sonucu Ekber temelde bütün dinlerin aynı olduğu düşüncesiyle bir çok dinin genel prensiplerini bir araya getirerek çeşitli inançların bir sentezini oluşturmuş ve “Din-i İlahi” adını vermiştir. Bu; sosyo-dini bir sistem, ülkedeki farklı toplumları birbirine kaynaştıran bir kardeşlikti. Evrensel hoşgörü politikasına yürekten inanan Ekber insanların iç duygularına hitab edecek en güzel olanı bulmaya çalışmıştır. Tabii bunu yaparken de doğru dini bulmak için insanın aklına ve mantığına uygun olanı araştırması gerektiğini bu yolla doğru anahtarın bulunabileceğini, bu uğurda herkesin canını, malını severek feda etmesi gerektiğini de düşünmüştür³⁸².

Ekber Şah'a zamanın mizacına uygun olan ilaç “Hidivi” (hükümdar) adı verilmiştir. Bununla Ekber Hindistan Müslümanları için mutlak bir güç olduğunu ilan ve tasdik ettirmiş olur. Döneminde yaşayan bazı yazarlar şairler de Ekber'e bu

³⁸⁰ Bazı kaynaklarda 1581 geçiyor.

³⁸¹ T. H., a. g. m., s.215.

³⁸² K. Ali, a. g. e., s.79.

konuda destek veren ilk şahıslar arasındadırlar. İşte bunlardan sarayın ünlü şairi olan Fezi dini İlahi için söylediği şu gazelle halkı da bu dine davet etmiştir.

“ Gel ışıklı mihrap yerine yüz çevirelim

Tur (u Sina) taşıyla yeni bir Kâbe yapalım

Kâbe ’nin duvarı yıkıldı ve kible ’nin temeli yok oldu

Yeni bir temel üzerine kusursuz bir kasr yapalım”³⁸³.

Ekber ilan edeceği yeni din hakkında oluşacak tepkileri önceden telafi etmek için kendini İslam dinini iyi yaşayan biri olarak göstermiştir. Fakat yine o dönemlerde Ekber’in ilahlık iddiasında bulunduğunu, peygamber, Şii olduğunu, Brahma dinine mensup olduğunu vs. düşünenler olmuştur. Nüseyr mezhebi tarafları da Ekber ’e “Muzhiri Hak” (Allahı meydana koyan örnek) demişlerdir. Ekber bu söylenenlere herkesin düşüncesine, inançlarına saygı duyduğunu gösterdiği için ses çıkarmamıştır. Bu dedikodular sürerken 1579–1580 yıllarında bir çok hocaların ve pirlerin, süyürgal veya mededi maaş denilen toprakları azaltılır veya geri alınır. Keramet yapmak vb. iddiada bulunan şeyh, pir, kalender ve dervişlerin hareketlerinin doğru olup olmadığını tetkik etmek için bazı düzenlemeler yapılır ³⁸⁴. Gerekli tedbirler alındıktan sonra Ekber bir toplantı düzenlemiş, her dinden iyi şeyleri kazanmanın faydalı olacağını düşünerek konuşmasında Brahmanların yazılarından, İncil’den bazen de Kuran-ı Kerimden örnekler vermiş, Dini İlahi’nin nasıl bir karışım olduğu

³⁸³ Bayur, a. g. e., s. 503.

³⁸⁴ Y. Hikmet Bayur, 16. Asırda Ekber Gurkan, İstanbul 1943, s. 64.

konusunda bilgiler vermiştir. Toplantıya katılanlardan ilk olarak komutanlar düşüncelerini açıklayarak ve Ekber 'e bağlılıklarını dile getirmişlerdir³⁸⁵.

2. Din-i İlahi'nin Özel Kuralları

- ❖ Allah birdir ve O herkesin Allahıdır.
- ❖ Bu dünyada sadece Ekber Allah'ın tek halifesidir.
- ❖ Bu dinin mensupları önderleri için sahip oldukları her şeyi feda etmeye hazırdırlar.
- ❖ Bu dinin, mensuplarına genel refahı sağlamak ve ahlaklarını yüceltme konusunda direktif vardır.
- ❖ Din-e İlahi mensupları birbirleriyle buluştuklarında “Allahu Akbar, Calle Calaluhu” diyerek birbirlerini karşılayacaklar.
- ❖ Bu dinin her mensubu doğum yıl dönümlerinde bütün üyeleri davet ederler.
Buna ilaveten hayatlarında bir defaya mahsus olmak üzere bütün üyelere özel bir davet verirlerdi ve bu şekilde ahiret azıkları hazırlarlardı;
- ❖ Her üyenin kararlaştırılmış miktarda zekât ödemesi gerekmektedir.
- ❖ Üyelerin; hamile, güçsüz ve on bir yaşından küçük kadınlarla ilişki kurmaları yasaktır.
- ❖ Din-i İlahi mensupları et yemeyecekler.

³⁸⁵ T. H., a. g. m., s. 215.

- ❖ Üyelerin kendi önderleri için, canını, malını, şerefini ve dinini, her şeyini feda etmeleri gerekmektedir.
- ❖ Üyeler uyurken ayaklarını doğuya, başlarını batıya doğru uzatmalıdır.
- ❖ Bu dinin mensupları önderlerinin (Ekber) karşısına geldiklerinde yeri öperek secde etmelidir.
- ❖ Güneş³⁸⁶, ateş ve ineğe saygı da onların inançları arasındaydı³⁸⁷.
- ❖ Ekber zamanın maddi ve manevi önderi sayılmalı. Bunlar yeni bir din ortaya çıkarmak mahiyetinde değil, dini alanda birliği sağlayan, sosyal yaşayışı ve adaleti düzenleyen öğütler ve inkılâplar topluluğudur.

Din-i İlahinin mensuplarının sayısı on sekizden fazla olmamıştır. Ekber Atakalarından (Süt Baba) Kutbiddin Han'ı ve Şahbaz Han'ı dini yeniliklere taraftar yapmaya çağırır, başarısız olur. Ekber süt kardeşi olan Han Azam'ı da yeni dinine davet etmiş, ancak o kabul etmeyip Mekke'ye kaçmıştır. Mekke'den dönüşte Ekber'in dinine girmiştir³⁸⁸. Din mensupların arasında yalnız Raca Birbal adlı bir Hindu vardı. Diğerleri ise, Şeyh Mubarek, onun iki oğlu Ebu-l Fazl ve Feyzi'dir³⁸⁹.

³⁸⁶ Bazı kaynaklarda Ekber'in güneşi kutsal saydığı için, Onun güneşe taptığı sananlar olduğu belirtilir.

³⁸⁷ T. H., a. g. m., s. 215.

³⁸⁸ Y. Hikmet Bayur, "16. Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü" **Belleten Dergisi**, S. 5-6. Ankara 1938, s. 178-179. Mekke'de bazı dindar kişilerin olumsuz davranışlarından etkilenerek İslamiyet'ten çıkmıştır.

³⁸⁹ T. H., a. g. m., s. 215- 216.

3. Ekber'e Biat Şekli

Ekber'e Biat şekli şu şekildeydi: Her yeni üye Pazar günü hazır olur ve sarığını kendi eliyle tutarak başını padişahın ayaklarına koyar. Padişah onu yukarı kaldırıp sarığı başına koyar ve ona Şast denilen bir mühür verir. Mührün üzerinde İsm-e Azam "Allah-e Akber" yazılıdır³⁹⁰. Yeni üyeye padişahın bir de resmi verilirdi. Böylece Ekber'e sadakat ve fedakarlığın 4 mertebesi olan hikmet, şecaat, iffet ve adalet belirlenmiş olur³⁹¹.

4. Din-i İlahi'nin Bitişi ve Din-i İlahi Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Din-i İlahi pek çok faktörden dolayı uzun sürememiştir. Halkın Ekber'in düşünce yapısını tam olarak anlamaması, Ekber'in oğlu Cihangir'in dini görüşlerine ilgisizliği bu yeni oluşumun kısa sürmesine neden olmuştur³⁹². 1602'de dinin en önemli temsilcilerinden olan Ebu-l Fazl'ın öldürülmesiyle din kuvvetini kaybetmeye başlamış, Ekber'in vefatından sonra Din-i İlahi tamamen bitmiştir³⁹³. Olumsuzluklara rağmen Ekber 3 amacına ulaşmıştır. Müslüman-Hinduları müsavî etmiş, devleti

³⁹⁰ Paranın üzerinde bu yazının yazılması ulemalar arasında tartışmalara neden olmuştur. Bu yazının yanına "Lazikrullahi Ekberu" sözünün konmasının doğru olacağını ileri sürerler. Bu sözler ekberin canını sıkır ve aczini hissedenden bir insanın Allahlık iddiasında bulunamayacağını söyler. (Bayur, a. g. m., s. 148).

³⁹¹ Bayur, a. g. m., s. 162.

³⁹² K. Ali, a. g. e., s. 79.

³⁹³ Y. Hikmet Bayur, 16. Asırda Ekber Gurkan, İstanbul 1943, s. 536.

zarara uğratan yolsuzlukların çoğunu ortadan kaldırmış, ulemayı kendine tabii etmiş, İslam dininin lideri konumuna gelmiştir³⁹⁴.

Bazı tarihçiler Ekber'in Din-i İlahi adında yeni bir din kurduğu görüşündedir. Bazıları ise bunun yeni bir din olmayıp, ülkenin sosyal gerçeklerinin Ekber'e çıkış yolu bulmak için yeni bir düşünce tarzı olarak değerlendirmektedirler. Din-i İlahi hakkında tarihçilerin görüşleri şöyledir: Alman tarihçisi olan Von Noar; Din-i İlahi'nin siyasi, felsefi ve dini bir sistem olduğunu; S.R.Sharma; Din-i İlahinin imparatorun milli idealizminin taç giydirilmiş ifadesi olduğunu; Lane Poole ve Drç. Holden ise Din-i İlahi'nin politik bir ihtiyacın sonucu olduğunu belirtmişlerdir³⁹⁵.

Ekber 'in dini yaşayışı hakkında biz en kapsamlı bilgileri Ayin-i Ekberi, Ekbername ve Cihangir tarafından yazılan Tuzuk-i Cihangiri vermektedir³⁹⁶. Bu kaynaklarda Ekber'in yaşamı boyunca Müslüman olarak kaldığı ve bunun gereklerine göre yaşadığını yazmaktadır³⁹⁷. Bu görüş Baba Anthony Botelho ve Sir Thomas Roe isimli kişiler de dâhil pek çok tarihçi tarafından da kabul edilmiştir.

Ekber'in bu yeni teşebbüsünü anlatan birbirine zıt 3 kaynak vardır.

³⁹⁴ H.Blochmann, **Ekber** Asiatic Society of Bengal, Bengal 1939, s.253.

³⁹⁵ K. Ali, a. g. e., s .83.

³⁹⁶ Halıcı, a. g. e., s. 95.

³⁹⁷ Halıcı, a. g. e., s. 95.

1. Ekber'in veziri olan Ebul Fadıl Alami'nin Ekbername adındaki tarihi ve Ayin-i Ekber-i³⁹⁸ adındaki devletin kanun ve nizamlarını siyasal ve ekonomik durumunu gösteren eserdir³⁹⁹.

2. Ekber'in imamlığını yapmış olan Badaunlu Abdülkadir'in Müntahabüt-Tavarih⁴⁰⁰ adlı eseridir⁴⁰¹. Badaunlu eserinde 1575'te Ekber'in Fetihpur Sikri'de ibadethane⁴⁰² adıyla yaptırmış olduğu yerde olup bitenler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir⁴⁰³.

3. Ekber'in isteği üzerine Goa'da bulunan Portekiz merkezi tarafından onun nezdinde onu ve bütün Hindistan'ı Hristiyanlaştırmak gizli ümidiyle yollanmış olan cezvit misyonerlerin mektup, hatıra ve raporlarıdır⁴⁰⁴.

³⁹⁸Şeyh Ebul-Fadl Allami: Ayin-i Ekberi: Ekber devrinin teşkilatı, devletin genel durumu, gelir-giderleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ayrıca kitapta Ekber'in 200 kadar vecize sözleri bulunmaktadır. Yine bu eser de Asiatic Society of Bengal tarafından yayınlanmıştır (Kalküta 1872). H.Blochmann tarafından Farsça'dan İngilizce'ye çevrilmiştir.

³⁹⁹ Bu kaynaklara göre fikirler doğrudan doğruya Ekber'e aittir. Birinci eserde hoca aleyhtarlığı açıktır. İkincisinin sonunda "Şahinşahin yürekler avlayan sözleri" diye bir fasıl vardır. Her söz "Miferdument" yani "Buyururlardı" kelimesiyle başlar, çok ağır ve aşırı süslü bir eserdir.

⁴⁰⁰ Abd-ül-Kadir El Badauni; Müntehab-üt Tevarih (Farsça):Yazar değerli bir din bilgini olup Ekber'in Cuma imamıdır⁴⁰⁰. Aşırı dini bilgiye sahip, koyu sünnidir. Ekber'in bütün devrimlerine ve yeniliklerine düşmandır ve eserini bu zihniyette kaleme almıştır. Eser 3 ciltten oluşur. 2.cilt Ekber dönemini kapsar. Eser uzun süre gizli kalmış ve Cihangir döneminde ortaya çıkmış ve toplattırılmaya çalışılmıştır. Asiatic Society of Bengal tarafından yayınlanmıştır. II. cilt W.H.Lowe tarafından aynı kurulca İngilizce'ye çevrilmiştir.

⁴⁰¹Koyu bir Müslüman olan ayet ve hadis dışında muhakeme yürütmeyi günah sayan bu kişi Ekber'in din alanındaki reformunu nefretle gizli olarak yazmış ve Ekber ölünce ortaya çıkarmıştır. Ekber'in oğlu Cihangir tarafından toplattırılmıştır.

⁴⁰² İbadethane hakkında daha önce ayrıntılı bir şekilde bilgi verilmişti.

⁴⁰³ Blochmann, a. g. e., s. 253.

⁴⁰⁴ Goldie, a. g. e., s. 102: Ekber'in dileği üzerine kendisine gönderilmiş olan ilk cezvit misyonerlerin başkanı Rudolf Acquaviva'nın durumunu, arkadaşlarının ve kendisinin sonunu anlatır. Eserde Hristiyanlık duyguları ağır basmaktadır (İngilizce).

Ekber için çok önemli bir kaynak da Hindistan halkının çoğunu teşkil eden Hindular tarafından yazılmıştır. Ancak dini, felsefi ve efsanevi eserler çok olmasına rağmen tarihi kaynaklar yok gibidir⁴⁰⁵.

⁴⁰⁵ Bayur, a. g. m., s.141.

E. KÜLTÜREL HAYAT

a. Bilim ve Edebiyat

Ekber'in fazla okur-yazar olmadığı söylenmektedir. Bilime ve edebiyata ilgi duymuş bunun içinde farklı lisan bilen bilginler, şairler ve filozofları sarayında korumuş ve bilgilerinden yararlanmıştır⁴⁰⁶. Eğitim alanında yapmış olduğu en önemli çalışması alfabenin yazılması ve eğitim süresinin kısaltılmasıdır. Kaynaklardan aldığımız bilgiler doğrultusunda Ekber 'in eğitime verdiği önem, bu alanda getirdiği yeniliklerle onun döneminin ilim ve edebiyatın altın çağı olduğunu söylemek mümkündür.

Ekber devrinde bölgesel dillerin edebiyatları konusunda da yapılan çalışmalarla bu alanda ilerleme kaydedilmiştir. Hintçe, Bengali, Pencabi, Gucerati, Marhati dillerinde 16.yy.da son derece seviyeli bir edebiyat oluşturulmuştur. Ekber'in hoşgörülü ve ileri görüşlü olması ülke genelinde olumlu bir değişim meydana gelmesini, ilmi ve edebi çalışmaların da hızlanmasını sağlamıştır.

Hindu-Timur belgeleri içinde ilk ayakta kalan Ekber dönemine ait olanlardır. O yaşına uygun eğlenceli masal kitaplarını toplatarak farklı bir çalışma sunmuştur. Bunlardan Tutiname (1560) adlı eser değişik İslami ve Hindu geleneklerinde eğitim almış ressamaların tarzlarını birleştiren bir çalışmadır⁴⁰⁷.

⁴⁰⁶ Sayyid Fayyaz Mahmud A *History of Indo-Pakistan*, Karaçi 1961-1972, s.67.

⁴⁰⁷ Laura Parodi, Çev: Kezban Acar, "Hindistan Timuroğulları Mimarisi ve Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, s.892.

Ekber zamanında bazı Sanskrit ve Yunan eserleri Farsçaya çevrilmiştir. Vedalar, Ramayana ve Mahabharata gibi Brahmanizmin büyük eserleri de Farsçaya çevirilenler arasındadır. 1580'li yıllar Ekber'in politik projesine yarayan çalışmalardır. Bunlardan büyük Hindistan epikleri Mahabharata ve Ramayana'nın⁴⁰⁸ resimli tercümeleri, Tarih-i Elfi⁴⁰⁹, Timurname gibi yönetimi meşrulaştıran tarihi çalışmalarda önemlidir. Ekber Tarihi Elfi adlı tarih kitabının yazılması için o dönemin bütün tarihçi ve âlimleri sarayında toplatmıştır. En iyi yazmalar 1580-1590 yıllarında Lahor'da yapılmış olan dönemin resmi tarihi olan Ekbername'nin iki kopyasıdır. Ekber bütün asillerinin resimlerini yaptıran ilk Timur İmparatorudur⁴¹⁰. İlk dönem Sanskritçe tercüme edilen masalların koleksiyonu olan Enwar-ı Suheyl'de sona erer⁴¹¹.

1. Ekber 'in Yeni Öğretim sistemi

Bu dönemin en belirgin özelliği eğitim ve öğrenimle ilgili birkaç köklü değişikliğin yapılmasıdır. İlköğretimdeki en önemli değişiklik, öğrenim süresinin kısaltılması olmuştur; dolayısıyla yıllarca süren öğretimden sonra kazanılan bilgiler, birkaç ay içerisinde sağlanmaya başlanmıştır. Bunun yanında müfredat programı da genişletilip birçok yeni bilim dalı eklenmiştir. Ulum-u Arabiye yani dini bilgileri de

⁴⁰⁸ 5 kopyası Ekber'in asilleri için yapılmıştır.

⁴⁰⁹ Ekber'e kadar torunlarının tarihini anlatan ve İslam'ın ilk bin yılını içerir.

⁴¹⁰ Laura Parodi, s. 892.

⁴¹¹ Laura Parodi, s.893.

kapsamak üzere Arapça'ya dayanan bilgiler yerine astronomi, matematik, tıp, felsefe, ahlak, hesap, siyak (kitabeta), ziraî bilgiler (felahat), ölçüler (mesahet), hendese, heyet bilgisi (nücum), remil, ekonomi (tedbir-i menzil), devlet idaresi için siyasal ve medenî bilgiler (siyaseti meden), mantık, tıp, riyazi, din ve mantık olarak öğretilecek dersler sıraya konmuştur⁴¹².

Hatta Hindi Bilimler bile ders programı kapsamına alınmıştır. Ebul Fazl Ayin-i Ekberi'de şunları yazmıştır:

“Her ilkede özellikle, bu memlekette öğrenime yeni başlayan acemiler yıllarca mekteplerde okurlar ve Mufradat-e Huruf-e Mocamah (noktalı harflerin ayrımı), harekeleme v.b. ile uğraşırlardı. Ve bu şekilde büyük zaman kaybedilirdi. Alemin sığınağı (Ekber) 'nın emriyle ABTS (Alfabe) yazılmaya başlandı. Öğrencinin önce harflerin adını ve şeklini öğrenmesi böylece kolaylaştı. Ayrıca her öğrencinin kendisinin anlayabilmesi ve hocanın da ona az çok yardımcı olması konusunda da dikkat gösterildi. İşte bu şekilde her gün bir mısra ve beyit bitildi. Öğrenci her gün beş şeyi öğrenirdi. Harfler, kelimeler, mısralar ve beyitleri anlamayı öğrenirdi. Böylece yıllar boyu yapılmakta olan iş, şimdi aylar hatta günler içerisinde yapılmaya başlandı. Müfredat programı genişledi. Ahlak ilmi, hesap, yöneticilik, tarım, kadaastro, geometri, yıldızbilim, kehanet, ev idaresi, şehirleri idare bilimi, tıp, mantık, fizik, tarih, ilahiyat derece derece⁴¹³ hazırlandı. Hindu Bilimler de müfredata dahil edildi. Biyakiran (dilbilgisi), Patancali tüm öğrencilere okutuluyordu”. Öğretim sisteminin

⁴¹² Halis Bıyıkta, a. g. e., s. 85.

⁴¹³ Sınıf sınıf.

bu ayrıntılarından sonra Ebul Fazl; “*Bu şekilde mekteplere şuur, medreselere de yeni bir aydınlık geldi*” ifadesini kullanmıştır⁴¹⁴.

Ekber ’den önceki dönemlerde Hindistan’da daha çok dini ağırlıklı öğrenim mevcuttu. Bir dönem akli bilimler okutulmaya başlanmış, ancak bu insanların düşünce ve inançlarını etkilememiştir. Dolayısıyla da dini bilimlerin ağırlığı Ekber ’e kadar devam etmiştir. Ancak Ekber Din-i İlahi adıyla yeni bir din veya mezhebin temelini atıp bu alanda tüm dinlerin incelenmesi amacıyla, her din ve mezhebe mensup bilginleri sarayında toplamıştır.

Bu dönemde akli bilimlerin yaygınlaşma nedenlerinden birisi de Nazari ve Ameli devlet yönetimi biliminde çok başarılı olan Emir Fethullah Şirazi’nin (991/1582)’de son dönem İranlı bilginlerinden Mir Muhakkik Devani, Mir Sadr-ud-din, Mir Gıyas-ud-din, Mansur ve Mirza Can kitaplarını derslere dahil etmiş olmasıdır.

Eğitim- öğretim alanında yapılan en büyük yeniliklerden biri de Keşmir’de olmuş, ilmi gelişmeler böylelikle hızlanmıştır. Ekber zamanında Keşmirliler Farsça konuşma, hattatlık, Farsça şiir okuma veya yazmada oldukça ileri seviyeye gelmişlerdir⁴¹⁵.

⁴¹⁴ Halıcı, a. g. e., s. 96-97.

⁴¹⁵ Şevket Bulu, a. g. e., s.128.

2. Ekber'in Kütüphanesi

İlim alanında en köklü değişiklikler Ekber döneminde olmuştur. Sarayı büyük bilgin, bilge, şair, edip ve hüner sahiplerinin merkezi durumundaydı. İlmi alanda yaptığı en önemli işler den biri de “Tercüme Dairesini” kurmasıdır⁴¹⁶. Daha öncede belirttiğimiz gibi onun döneminde birçok eser Farsça'ya çevrilmişti. Bir yandan da bağımsız eser yazma çalışmaları da başlatılmıştır ki, bu çalışmalar arasında tarihe ilaveten her bilim ve sanat dalının kitapları da mevcuttur⁴¹⁷. Ekber kitap okumayı çok seven ve zamanının çoğunu kütüphanesinde geçiren bir hükümdardı. Okumayazması fazla olmadığı için sarayında bulunan kişilere çıkan her yeni kitabı mutlaka okutturup dinlerdi.

Ayin-i Ekberi'de Ekber'in okutturarak dinlediği kitapların uzun listesi verilmiştir. Bunlar arasında ahlak, tasavvuf ve edebiyatın meşhur kitaplarının çoğu bulunmaktadır. Bunlardan; Ahlak-i Nasiri, Kimya-yı Saadat, Gülistan, Bostan, Kabüsname, Şeyhname, Mevlana'nın Mesnevisi, Şeh Şaraf Muniri'nin Mektubat'ı, Molla Cani ve Emir Husrev'in kitapları sayılabilir. Ebul Fazl'ın şu sözleri Ekber'in ilim ve edebiyata ne kadar ilgisi ve sevgisi olduğunu ispatlar *“Ekber'in önünde okunmayan meşhur kitap herhalde kalmamıştır”* der⁴¹⁸.

⁴¹⁶ Parodi, a. g. e., s. 263.

⁴¹⁷ Parodi, a. g. e., s. 264.

⁴¹⁸ Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri, C.II, Ankara 1947, s. 506.

Ekber'in Hintçe, Farsça, Yunanca, Keşmir'ce ve Arapça dillerinden oluşan 24.000 kitabın oluşturduğu muhteşem bir kütüphanesi bulunmaktadır. Saltanat kütüphanesi sarayın harem bölümünde yer almaktadır. Kütüphanedeki kitaplar konu ve önemleri esas alınarak tasnif edilmiştir. Bunlar arasında mensur ve manzum kitaplar da mevcuttur. Kütüphanede bulunan kitapların bir kısmı atalarında kalmış, diğer bir kısmı ise feth ettiği ülkelerin kütüphanelerinden alınmıştır. Bu ülkelerden Gucerat, Caunpur, Bihar, Keşmir, Bengal ve Dekkan'ı sayabiliriz. Bu şekilde kütüphanesi nadir kitapların kıymetli bir hazinesi haline gelmiştir.

Ekber 'in döneminde yaşayan Ebul Fazl , Feyzi, Maulana Fethullah Şirazi, Hakim Abu Ali Gilani, Hakim Ebul Fath Gilani, Hanlarhanı Hakim Human Abdurrahim, Maulana Abdulhak Muhaddis (Dehlevi) Dehlvi, Maulana Adbulkadir Badayuni, Molla Mubarak adlı Nizamuddin Bahşi isimli kişiler de ilime büyük önem vermişler ve her birinin şahsi, kütüphaneleri mevcuttur. Ekber 'in eğitim alanındaki faaliyetlerin devamı için çeşitli medreseler, okullar yaptırmıştır. Bunlardan en önemlisi Fetihpur Sikri Medresesidir⁴¹⁹

⁴¹⁹ Bayur, a. g. e., s. 504-506.

3. Ekber Devrinin Âlim, Tarihçi ve Şairleri

İlim ve edebiyatın en parlak olduğu dönem yani Ekber döneminde bir çok ilim adamları, şairler yetişmiştir. Ekber bu kişileri sarayında himaye etmiş, onların bilgilerinden faydalanmıştır. Onun devrinin meşhur bilginleri beş kısma ayrılmakta ve sayı olarak 140 kişiyi bulmaktaydı. Bunların önde gelenleri; Şeyh Mübarek Nagavî, Türkistanlı meşhur Hoca Ahrar'ın torunu Hoca Abd el-Şehid, Şeyh Selim Çiştî, Şeyh Muhammed Gavs gibi bilginlerdir⁴²⁰. Ekber devrinin ünlü şairi Fevzi olup, diğer önemli şairler; Urî, Nazirî ve Zuhûrî'dir. Bu devrin meşhur şairlerinin çoğu İran ve Türkistan'dan gelmedir ve büyük kısmı da Türk'tür. Ekber devrinin önde gelen tarihçileri; Ebul Fadl Allami, Hoca Nîzam ed-Dîn Ahmed ve Abdülkadir Badâyûnî idi. Ebul Fadl (Fazl) Allâmî Ekbername ve Ayin-i Ekberî adlarında iki değerli eser yazmıştır. Ayrıca Hicret'in 1000.yılı dolayısıyla Ekber'in emri ile bir heyet tarafından Tarih-i Elfi adıyla Farsça bir eser yazılmıştır⁴²¹. Bu eserin yazılması için öncede belirttiğimiz gibi ülkede bulunan bütün tarihçiler bir araya getirilmişti.

İlim ve edebiyatın bu parlak döneminde yetişen alimler ve tarihçiler hakkında kısa bilgiler aşağıda verilmiştir.

⁴²⁰ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, s.371.

⁴²¹ Bayur, a. g. e., s.506.

Şeyh Mübarak Nagurî (Nagavî)

Şeyh Mh. Ebul Fadl ve Fezi'nin babalarıydı. 1505'te Nagûr kasabasında doğmuştur. Öğrenimini Ahmedabad (Gucerat)'da tamamladıktan sonra Agra'ya gelmiş, ilim ve bilgisi, inanç ve ibadetiyle çok ünlü olmuştur. İlmi şöhret ve üstünlüğünden dolayı Agrada'ki bölge yöneticisi Abdullah Sultan Purî, yanlış yolla sapırtıcı inançlar taşıdığı ve Himun Bakal ile işbirlikçilik yaptığı gerekçesiyle onu suçlamıştır. Şeyh Mübarek'te bu durum karşısında kaçmıştır.⁴²² Daha sonra Delhi'ye yerleşmiştir. İşte bu dönemde oğulları ve Ebul Fazl (Fadl) ve Fezi'nin Ekber sarayı ile temasa geçmiştir. Şeyh Mübarek de oğulları sayesinde padişahla tanıştığı zaman fırsattan yararlanıp kendisine muhalefet yapanlardan intikamını almış ve padişahı onlara karşı kıskırtmıştır. Mahzar adlı kararnameyi hazırlayan kişi Şeyh Mübarek'tir⁴²³. Eğitim ve öğretimle çok ilgilenmesine rağmen kayda değer önemli bir eseri bulunmamaktadır.

Ebul-Fazl (Ebul-Fadl)

1551 yılında Agra'da doğan Ebul-Fazl (Res. 22) Ekber döneminin en büyük yazarlarından. Mübarek Naguri'nin oğludur. Ailesi Hindistan'a göç etmiş, önce Sind'e sonra Racputana'da Nagor şehrine yerleşmişlerdir. Üstün bir zekâyâ sahip olan Ebul Fazl geleneksel ilimleri babası Şeyh Mübarek'ten öğrenmiş ve zamanında

⁴²² A. S., Beveridge, "Mübarek Naguri" İ. A., C. VII., s.467.

⁴²³ Qureshi, a. g. e., s. 74.

da bunu devam ettirmiştir. 1572’de ağabeyi Fezi aracılığıyla sarayda yaşamaya başlamış, çok kısa süre içerisinde padişah ile, sarayda yaşayan diğer kişilerin kıskançlığına sebep olacak düzeyde, yakınlık kurmuştur. Başarılarından dolayı hükümdarlık sarayında 5.000’lik Mansabına kadar yükseltilmiştir. Kaynaklarda Ekber’in her konuda güvenini kazandığı için, Ekber ’in çoğu konuda onun görüşlerini de aldığı da yazmaktadır. Farsça düz yazı alanında çok başarılı olduğu için Ekber sarayla ilgili bütün yazışmaları ona yaptırdı. Hatta Din-i İlahi’nin kuralları ve inançları onun tarafından düzenlenmiştir⁴²⁴. Onun yazı alanında başarılı olması bazı kişiler tarafından da takdir edilmiş ve bunu Abdullah Özbek “*Ekber’in okundan korkmam, ama Ebu-l-fazl ’in yazılarından çok korkarım*” sözleriyle dile getirmiştir⁴²⁵.

Ebul Fazl’ın tarih alanında yazmış olduğu eserler Ekbername, Ayin-i Ekberi; Fars edebiyatında nesir dalında İyar-e Daniş adlı eserlerdir. Bunlardan başka gerek Ekber gerekse kendi adına yazdığı siyasi olayların geçtiği mektuplardan oluşan Mektubat-ı Allami veya İnşayı Ebul-Fadl adlı eserleridir. Tarihi tarzda olmayan diğer eseleri ise; Ayet-el-Kursi’nin tefsiri, Risale-i Müacat (bir dua kitabı), Cami-ül-Lügat, Keşkül.

1602 yılında Ebul Fazl Ekbername’de Şehzade Selim aleyhinde yazılar yazdığı gerekçesiyle Şehzade Selim tarafından öldürülmüştür⁴²⁶.

⁴²⁴ A. S., Beveridge, “Ebul Fadl” İ. A., C. IV., s.76.

⁴²⁵ Halıcı, a. g. e., s. 101.

⁴²⁶ Bayur, a. g. e., s. 504.

Şeyh Selim Çiştî

Ekber zamanında Çiştîye tarikatının en ünlü şeyhlerindendir. Şeyh Ferid-üd-Din Mesud Genç Şeker soyundandır. Selim Çiştî iki kere Hindistan'dan Hacca gitmiş, birincisinde 14 ve ikincisinde de 8 yıl Hindistan dışında kalmıştır. Hac zamanında Hicaz'a gitmiş, Anadolu, Suriye, Bağdat, Necef ve Batı İslam ülkelerinde bulunmuştur. Ekber ona büyük saygı göstermiştir. Yaptığı dini devrimlerle o dönemin önemli isimlerinden olmuştur⁴²⁷.

Fezi

1547'de Agra'da dünyaya gelen Fezi, Şeyh Mübarek Naguri'nin büyük oğludur. Şairlik alanında yaptığı başarılı çalışmalar sayesinde 21 yaşında saraya kabul edilmiştir. Bu zaman çerçevesinde kendini çalışmalarıyla kanıtlayarak padişahın gözüne girmeyi ve sevilen bir şair başarmış, ayrıca şehzadelerin eğitim ve öğretimi onun sorumluluğuyla görevlendirilmiştir.

Saray şairi Gazzali'nin ölümünden sonra "Şairlerin Sultanı" ünvanına sahip oldu. Nizami'nin Hamsasi'ni örnek almıştır. Buna göre mesnevi şeklinde 5 destanî eser yazmıştır. Hintçe bir hikâye olan Nal Daman ve Farsça Divanı değerli eserleridir. Yine bir çeşit dini kitap olan Lelavati ve Mahabharata'nın bazı bölümleri onun tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. Savati-l-İlham adını verdiği tefsir kitabında Kuran-ı

⁴²⁷ Bayur, a. g. e., s. 499.

Kerimin tefsirini Arapça olarak noktasız harflerle yazmış, bu eserle ilmi düzeyi ispatlanmıştır. Mavarid-ul Kelim adlı kitabı da Fezi'nin öğütlerinden oluşmaktadır. Fezi Dekan'da Ekber ile birlikte iken yazılan resmi yazılardan oluşan İnşa-ye Fezi, dönemin düzyazının örneklerini içeren önemli bir eserdir. Fezinin 1596 yılında ölmesiyle Nurud-Din Mh. Abd-ul-lah tarafından derlenmiştir⁴²⁸. Feyzi'nin bu dönemde en çok sevilen Ekber'e yazdığı rubailerinden Cambridge'den aldığımız güzel bir örneğiyle şairliğin büyüklüğünü anlamak daha kolay olacaktır:

“ Bir şah ki akli dolayısıyla ona bilgi sahibi diyoruz

Tanrı yolunda kılavuz diyoruz

Her ne kadar şahlar Tanrı'nın gölgesi iseler de

O Tanrı'nın ışığı'dır, (ona) nasıl gölge diyoruz”⁴²⁹.

Abdurrahim Han-e Hanan

Geleneksel ilimlerin yanı sıra Arapça, Farsça, Türkçe ve Hintçe'yi de iyi bilen Abdurrahim Han-e Hanani Bayram Han'ın oğludur. İlim sever bir kişi olması şöhretinin en önemli nedenidir. O, döneminde yaşamış olan şair ve bilginleri gözetmiş ve onlara kıymetli hediyeler vererek çalışmalarından dolayı onları onure etmiştir. Farsça şiir ve Hintçe Dohaları (Hintçe Şiir) bugün de toplumun her kesiminin dilindedir. Tuzuk-e Baburi'yi Türkçe'den Farsça'ya tercüme etmiştir.

⁴²⁸ H. Beveridge, “Feyzi” İ. A., C. IV, s. 592.

⁴²⁹ Dodwell, a. g. e., s. 344- 345.

Farsça şiirlerinde Rahim, Hintçe şiirlerinde ise Rahiman mahlasını kullanmıştır. İranlı meşhur şair Naziri Nişapuri onun dostları arasındadır⁴³⁰.

Mir Fethullah Şirazi

Mantık ve felsefe alanında çalışmaları olan Fethullah Şirazi Ekber'in en gözde dostlarından biridir. Ekber ona "Azud-ud-daulah" ünvanını vermişti. Bazı kaynaklarda onun Dars-e Nizami (sistemli dersler) nin mucidi olduğu yazmaktadır⁴³¹.

Molla Abdulkadir Badayuni

Al-Kadir Muluk Şah'ın oğludur. Sambhal yakınlarında Basavar'da doğmuştur. Bir ilim deryası ve gözü pek bir eleştirmendi. Gençlik yıllarını Peşavar'de geçirmiştir. Eğitimini Agra ve Sanbal yapmıştır. 1574'de Ekber tarafından sarayda göreve atanmış ve maaş bağlanmıştır. Badayuni'nin hükümdarın isteğiyle yazdığı bir çok kitap arasında en önemlileri Kitab-ul Hadis (Hadisler Kitabı), yalnız bir bölümü ona ait olan Tarih-e Elfi (Bin Yılın Tarihi) ve Cami-üt-Tavarih (Tarihler Koleksiyonu) dur. Eserlerinden Hz. Muhammed'in sözlerinden oluşan Kitab-ul-Hadis günümüze ulaşamamıştır. Cami-üt Tevarih, büyük tarihçi Raşid-ed-din'in yapıtının bir özet çevirisidir. Badayuni'nin en önemli yapıtı Müntahab-ut-Tavarih (Tarihten Seçmeler) dir. Bu yapıt; Müslüman din adamları, hekimleri, şairler ve bilginler hakkında da

⁴³⁰ Bayur, a. g. e., s. 497.

⁴³¹ Fikret Işıltan, "Şirazi" İ. A., C. XI, s. 564.

bilgilerin yer aldığı bölümlerden oluşan bir Müslüman -Hindistan bilim tarihi eseridir.

Bu yapıtlardan başka birçok Sanskrit öyküsünü, Ramayana ve Mahabharata gibi Hint destanlarını da çevirmekle görevlendirilmiştir⁴³².

Şiri Siyalkuti (Sialkuti)

Ekber sarayının gözde şairlerinden biriydi. Kendi şiirleriyle daima gurur duymuştur. Onun Divan-ı en önemli eserlerinden biridir.

Naziri

Gazel dalında tek ve rakipsiz olarak önemli bir yere sahiptir. Divan'ı hala mevcuttur.

Orfi Şirazi

Orfi kasideleri çok ünlüdür. İran'dan gelip Hindistan'a sığınmıştır.

Hakim Abdulfath Gelani

Saray hekimlerinden biri olan Gelani İbn-i Sina'nın meşhur Kanun'u hakkında ayrıntılı bir şerh yazmıştır⁴³³.

Molla Kasım Kaşi

Şiirleri besteye elverişli tarzda yazılmış bir şairdir. Hümayun'un ölüm mısrası "Hümayun ez bam uftad" onun eseridir⁴³⁴.

⁴³² T. W. Haig, "Bedauni" İ. A., C.I, s. 438.

⁴³³ Halıcı, a. g. e., s. 102- 103.

⁴³⁴ Halıcı, a. g. e., s. 106.

Hint-Türk İmparatorları, çeşitli yollarla Hinduları eğitim ve öğrenime teşvik etmişlerdir. Saraylarında Müslüman bilginler yanında, Hindu bilgin ve bilgelere de yer vermişlerdir. Ekber döneminde aşağıdaki Hindu bilginleri adlarına rastlamaktayız: Maha Dev, Bhim Nath, Narain Şevci, Ram Çandar, Siri Bhat, Sadho Sarsati Hadrup, Bişan Hath, Madsudan, Ram Kışan, Narain Asram, Bibhadramsar, Harci Sur, Basdeu Masr, Damod Bahar Bhat, Ram Tirath, Budhnavas, Narsingh, Gori Nath, Barem İndra, Gopi Nath, Bacasın Sur, Kışan Pandit, Nahal Çand, Kaşı Nath, Devi Brahman. Sonuncu şahıs, Mahabharat'ı Farsça'ya tercüme etmişti⁴³⁵.

Ekber döneminde hattatlık, yazarlık gibi diğer yaygın bilim ve sanat dallarında çalışmalar yapılmıştır. Özellikle Lahor, Delhi, Agra, Birleşik Eyaletler, Avadh ve Biharlı Hinduların eğitim ve öğrenim alanında seçkin bir yerleri vardı. Bu şehirlerde yaşayan Hindular arasında her bilim ve sanat dalında ciddi bilgin ve sanatkârlar yetişmiştir. Aralarında çeşitli bilim ve sanat dallarında eserler vermiş bulunan birçok müellif ve edebiyatçı bulunmaktaydı. Onların eserleri bugün de mevcut olup konularında başvurulabilecek temel kaynaklar vasfına sahiptirler⁴³⁶.

Ekber Döneminin ünlü şairlerinin çoğu ise İran ve Turan'dan gelmektedir. Bazılarının adları şöyledir⁴³⁷:

⁴³⁵ Bıyıktay, a. g. e., s. 85.

⁴³⁶ Parodi, a. g. m., 266.

⁴³⁷ Bayur, a. g. e., s. 504-505.

Meşhetli Hoca Hüseyin Senai

İran Şahı Tahmasp'ın oğlu Mirza İbrahim'in hizmetinde bulunduktan sonra Şah İsmail II tahta çıkınca Hindistan'a kaçar. Sikendernâme, Sakinâme adlı iki eseri vardır.

Kasım-ı Kâhi

Otlak anlamında olan “kâhi”şairin lakabıdır; bilgin olarak da ünlüdür. “Gül Efşan” adlı bir mesnevisi, “Bostan” a bir Cevab'ı ve bir Divan'ı vardır. Türk'ür ve kendisine Semerkant'la Buhara arasındaki Miyankal dağlarına atfen Miyankali denir.

Meşhetli Gazali

İran'dan kaçıp Hindistan'a sığınmıştır. Türk şairlerden Herat'lı Meyli (asıl adı Mirza Kulu),Kazvin'li Cafer Bey,Merv'li Hoca Hüseyin, Enisi Şamlu (asıl adı Yol Kulu olup Türkmen'lerin Şamlu oymağındandır), Derviş Behram (Beyatlı oymağındandır) önemli şairler arasındadır. Bu son şair çok zevkli bir yaşayıştan sonra Hızır Peygamber'i rüyasında görür ve o, eğlenceleri bırakıp saka (sucu) olur. Kendisi evliyadan sayıldığı için Kalküta dolaylarında Bardvan'da bulunan türbesi bir ziyaret yeridir.

Yine Türk şairlerinden şu isimleri de vermek gerekir: Abuhi-i Cagatayi, Buharalı Müşriki, aşanlı Sancar, Narenli Padişah Kulu Cezbi, Eşhetli Kasım Arslan önemli isimler arasındadır⁴³⁸.

⁴³⁸ Şevket Bulu, *Hindustan ke Musalman Hukumranon ke Ahd ke Tamadduni Calve*, (Çevirisi basılmamıştır),1993, s. 127.

4. Ekber Döneminde Edebi Ürünler

Ekber'in dönemi Hint-Türk İmparatorları hükümdarlık zamanları içerisinde ilmi ve edebi alanda yaptığı devrimler dolayısıyla en parlak olanıdır. Ekber zamanında kurulan tercüme büroları aracılığıyla Farsça, Hintçe ve Sanskrit dillerinde sayısız eserler yazılmış ve çeşitli dillere tercüme edilmiştir⁴³⁹. Elimizdeki kaynaklar çerçevesinde Ekber dönemindeki yazılan tercüme eserler ve kitapları aşağıda veriyoruz. Bunların büyük çoğunluğunu Sanskritçe'den Farsça'ya tercümeler oluşturmaktadır. Devletin resmi dili Farsça olduğundan bu dönemde yazılan kitapların çoğunu Farsça oluşturmaktadır. Bu eserler, Ekber'in isteği üzerine bir komisyon tarafından denetlenerek beli başlı bilginlerce oluşturulmuştur. Farsça tarih yazımı, tercümeler, manzum ve mensur eserler pek çok muhteşem eser işte bu dönemin ürünleridir. Ekber dönemi ilmi ve edebi çalışmaları üç bölüme ayrılabilir: Çeviri eserler; Tarih yazımı; Şiir ve şairlik.

⁴³⁹ Parodi, a. g. m., s. 266.

a-Çeviri Eserler⁴⁴⁰

1-Tuzuk-e Baburi

Çağatay Türkçe'siyle yazılmış eser olan Tuzuk-e Baburi, Abd-ur-rahim Han-e Hanan tarafından Vakiat-e Baburi adıyla Farsça'ya tercüme edilmiştir. Reşit Rahmeti Arat tarafından 2 cilt olarak Türkçeye çevrilmiştir. T.T.K.Yayınları arasındadır (1943–1946).

2- Mahabharata

Hindistan'ın en eski destanı Mahabharata, Sanskritçe'den Farsça'ya tercüme edilmiştir. Bu çalışma Nakib Han, Molla Abd-ul-kadir Badayuni ve Şeyh Sultan İhansiri'nin denetiminde yapıldı. Bu eserde yaklaşık yüz bin beyit bulunmaktadır ve Ekber bunun adını Razmnamah koymuştur. Bu âlimler Ramaini de Farsça'ya tercüme etmişlerdir.

3- Atharvaveda

Hindu inançlara göre dört kutsal kitaptan biri olan Atharvaveda'nın Farsça'ya tercümesi Hacı İbrahim tarafından yapılmıştır.

4- Lilavati

Şeyh Ebu-l-Feyz tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. Bu eser hesap ilmi konusunda Hindistanlı matematikçilerin en önemli matematik kitabıdır.

⁴⁴⁰ Halıcı, a. g. e., s. 105.

5-Keşmir Tarihi

4000 yıllık geçmiş dönemleri, bu zamanlardaki olayları anlatan Tarih-i Keşmir'i

Maulana Şah Mh. Abadi Farsça'ya tercüme etmiştir.

6-Tacek

Gucerat astronomi bilimin en meşhur kitabıdır. Ekber'in emriyle Mükammal Han tarafından Farsça'ya çevrilmiştir.

7-Mo'cam-ul-Buldan (Şehirler Ansiklopedisi)

Şehirler ve ülkeler hakkında açıklayıcı bilgiler veren son derece güzel bir eserdir. Molla Ahmed Tattvati Kasım Bey, Şeyh Münevver ve diğer Arapça alimleri bu eserin Arapça'dan Farsça'ya çevirisini yapmışlardır.

8-Hari Bas

Hint mitolojisinde yer alan tanrı Krişna'nın yaşamını konu alan Hari Bas'ın tercümesi Maulana Şiri tarafından yapılmıştır. Ekber'in emriyle bu kitabın yazarı Kelile ve Dimne'yi yeni baştan tercüme etmiş ve adını İyar-e Daniş koymuştur. Nasr-ul-lah Mastufi ve Molla Hüseyin Vaaz bu eseri Farsça'ya tercüme etmişlerdir.

9-Nal-o-Daman

Nal ve Daman'ın sevgilerini anlatan Sanskrit eserin tercümesini Fezi, Leyla ve Mecnun vezninde şiir olarak çevirmiştir ve bu eser şimdi Nal-o-Daman adıyla meşhurdur⁴⁴¹.

⁴⁴¹ Laura Parodi ,a. g .m., s .892.

10-Maasir-ül-ümara ve Müntahab-ut-Tevarih

Molvi Mh. Hüseyin Azad; Maasir-ül-ümara ve Müntahab-ut-Tevarih'den bahsederken başka eserlerden de bahsetmiştir. Bunlar arasında; Molla Abd-ul-kadir Badayuni padişahın buyruğu üzerine Sanghasan Battis'i Farsça'ya çevirdi ve adını da Hırad Afza koymuştur. Yine Badayuni, Şeyh Ebul-Fazl'ın önerisiyle Cami Raşidin çevirisini ve Hintçe bir efsanenin tercümesini yapmış ve adını Bahr-ul-Asma koymuştur. Abd-us-sathar İbn-e Kasım Samarat-ul-Falasafah adıyla bir kitap tercüme etti. Bu kitabın el yazmasını Azad Halifah Sayyed Mh. Hasan Divan Patlaya'nın kütüphanesinde görmüştür.

b-Tarihi Eserler⁴⁴²

1- **Müntahab-ut-Tevarih:** Yazarı Molla Abd-ul-kadir Badayuni, 3.cilt. Asiatic Society of Bengal tarafından yayınlanmıştır. II. Cilt ise W.H.Lowe tarafından İngilizceye çevrilmiştir.

2- **Tabakat-i Ekberi:** Yazarı Niazm-ud-din Ahmed, 3 cilt.

3- **Ayin-i Ekberi, Ekbername:** Her ikisi de 3'er ciltlik bir eserdir. Yazarı Ebul-Fazl'dır. Asiatic Society of Bengal tarafından yayınlanmıştır (Kalküta 1872). H.Blochmann tarafından Farsçadan İngilizceye çevrilmiştir.

4- **Ekbername:** Yazarı Fezi Sarhindi, 3 ciltlik bir eserdir.

⁴⁴² Halıcı, a. g. e., s.107.

5- Maasir-e Rahimi: Yazarı Abd-ul-baki. Bu eser Mirza Abd-ur-rahim Han-e Hanan'ın isteği üzerine yazılmıştır.

6- Hümayunname: Hümayun dönemi tarihini anlatan Ekber döneminde yazılmış bir eserdir. Ekber'in halası Gülbeden Begam tarafından kaleme alınmıştır⁴⁴³. Handmir tarafından yazılan Hümayunname ise Elliot ve Dowson tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir.

5. Ekber Döneminde Yaşamış Olan Hattatlar

Ekber dönemi emirleri arasında Hanlarhanı Abd-ur-rahim hattalardan en önemlisidir. Onun kütüphanesi, o dönemin değerli ve eşsiz kütüphanelerinden birisidir. Kütüphanenin yönetimi ve korunması için çok sayıda kişi görevlendirilmiştir. Hanlarhanı, nadir bulunan kitapların temini yanında, kitapların dış görünüm ve temizliğine de özen göstermiştir. Dolayısıyla bu hedefleri gerçekleştirmek için zamanın meşhur hattat, nakkaş vb. oraya toplanmışlardır. Kendi oğulları Mirza İrac ve Mirza Darab birinci sınıf hattattılar. Maulvi Gulam Mh.Haft Kalam Dehlvi Tazkirahsinde der ki; “O hat sanatında uzmandır. Hintçe'yi de bir hayli ilerletmişti. Nagari (Devanagari) yazıyı da güzel yazardı”⁴⁴⁴.

⁴⁴³ Gülbeden, *Hümayunname*, Çev: Abdürrab Yelgar, Ankara 1944. İkinci baskısı 1987 yılında yapılmış, giriş ve tarihi özeti Y.Hikmet Bayur yapmıştır.

⁴⁴⁴ Halıcı, a. g. e., s. 107.

Molla Abd-ul-baki Nihavandi Maasir-e Rahimi'sinde o kütüphaneyi anlatırken orada çalışan bazı hattat, nakkaş ve minyatörcülerin kısa biyografilerini de yazmıştır.

Molla Abd-ur-rahim Anbarin Rakam

Herat'ta doğmuştur. Hanlarhanın idaresine bağlıdır. Başlangıçta Nesih ve Nastalik hattatı olarak da tayin edilmiştir. Sonra yükselerek kütüphanenin yönetimine getirilmiştir.

Behdud Mirza

Ünlü bir hattattır. Nakkaşlık konusunda da eğitim almıştır.

Mirza Feth-ul-lah Şirazi

Ekber döneminin bir bilgin ve saygın bir büyüğüdür. Bütün bilim ve sanatlarla yakından ilgilenir hatta bazı bilimlerde tektir. Hattı son derece güzeldi. Onun biyografisi ve meziyetleri Timurlular dönemi tarih kitaplarında mevcuttur⁴⁴⁵.

Zen Kokah

Ekber dönemi 5000'lik emirlerindendir. Hat ve minyatür ustasıdır. Molla Abd-ul-kadir Badayuni onu şairler zümresi arasında sayar. Kısa biyografisini de yazmıştır.

Mir Masum Bhakkari Kandhar

Usta şair, yazar ve iyi bir hattat olan Mir Masum Sind'de doğmuştur. Eğitim ve öğrenimini de orada tamamlamıştır. Zahiri ve Batını bilimlerin her ikisinde de

⁴⁴⁵Erdoğan, a. g. e., s. 371.

eğitim almış, bu alanda kendini iyi yetiştirmiştir. Ekber zamanında Sakkhar'ın haznedarlık Hacamat (kan alma)'lığı gibi saygın mevkie getirilmiş ve binlik Mansab ile onurlanmıştır. Bir Farsça Divanı, Madan-ul-Afkar Mesnevisi ve Tarih-i Sind gibi eserleri vardır. Hindistan, Tebriz ve İsfahan arasındaki birçok bina ve cami üzerinde onun şiirleri yazılmıştır. Fetihpur Sikri'de bulunan "Bölend Dervaza" ve "Cami Mescid" in kitabesi de onun yazısıdır.

Hv. Abd-us-samed şirin Kalam

Ekber devri memurlarındandır. Meşhur bir hattat ve minyatörcüdür. Nestalik'te oldukça başarılıdır. Çalışmalarından en önemlisi bir hardal tanesi üzerine İhlâs süresini yazarak sığdırmış olmasıdır. Minyatörcölükte üstad mertebesine ulaşmıştır.

Mir Muhammed Asgar

Lakabı Eşref Han olan bu kişi Arab şah'ı seyitlerindendir. Yedi kalemi de yazdığından, kendisini de yedi kalem denmektedir. Ekber'in Mir Munşi (baş sekreteri)'sidir. Hayatı hakkında bilgiler Maasir-ul-Umera ve başka eserlerde mevcuttur⁴⁴⁶.

Molla Abd-ul-ladir Ahund

Ekber'in hocasıydı. Arapça ve Farsça dil ve bilimlerini çok iyi bilirdi. Aynı zamanda hattat idi. Hayatının son günlerinde Mekke'ye göçmüştü.

⁴⁴⁶ Bulu, a. g. e., s. 231- 232.

Molla Hüsayin Kaşmiri

Unvanı “Zarrin Rakam”dır. Ekber devrinin en büyük hattatıydı. Abu-l-fazl; “bu sanat dalı uzmanları onu İranlı meşhur hattat Mir Ali Haravi ile ayrı seviyede sayarlardı” der. “Zarrin Kalem” ünvanıyla taltif etmişti.

Mir Abd-ul-lah

Ekber devri meşhur hattatlarından olan Mir Abd-ul-lah, Şah Nimet-ul-lah Vali’nin çocuklarından biridir. Ekber, kendisini Mişkin Rakam ünvanıyla mükâfatlandırmıştır. Vasfi lakabını kullanan bu kişi Divan’ı bulunan iyi bir şairdir. Badayuni, biyografisini şairler zümresi arasında yazmıştır.

Molla Ali Ahmed Mohrkan

Ekber devrinin meşhur bir mühür yapımcısı ve usta hattatıdır. Kullanılan bütün yazılarda usta derecesine ulaşmıştır. Nestalik’te de iyi olduğu edindiğimiz bilgiler arasındadır.

Hv. Hüsayin Ahmed Çiştî

Şeh Selim Çiştî’nin halifesi, nesih yazının ustasıdır. Fetihpur Sikri’deki Taç kapının dış yüzündeki kitabeyi yazmıştır. O günlerde güzel yazı, öğrenim ve medeniyetin bir gereği sayılır, dolayısıyla Hindular da eğitim ve öğrenimde kimseden geri kalmak istemediklerinden her alanda kendilerini yetiştirmişlerdir. Devlet daireleri, özellikle Maliye bakanlığı gibi yerlerde Hindular çoğunlukta olduğundan ve resmi dairelerin işlerinin yürüyebilmesi için güzel yazıya gerek duyulduğundan

Hindular arasında da, birçok hattat, özellikle de Nestalik ve Şikoste ustaları yetişmiştir⁴⁴⁷. Meşhur Hindu hattatlarının bazıları şunlardır:

Raca Todar Mal Khatri

Ekber döneminin meşhur emiri, sarayın dokuz yetenekli kişisinden birisi aynı zamanda hattattır.

Rae Manohar Launi Kiran Tausini Kaçhvahah

Raca Sanbhar'ın oğludur. Ekber'in gözetiminde eğitim ve öğrenimini yapmıştır. Cihangir döneminde de gelişmesini sürdürmüştür. Ünvanı Mirza Racah idi.

Ekber ona çok güvenirdi. Farsça'yı iyi bilirdi. Şairdi de. Çok usta bir hattattır⁴⁴⁸.

⁴⁴⁷ Bulu, a. g. e., s. 233.

⁴⁴⁸ Bulu, a. g. e., s. 245.

B. Resim

Ekber büyük bir hükümdar olmasının yanında daha öncede belirttiğimiz gibi sanata ve bilime çok önem vermiş, bu alanda devrinin en güzel ve kalıcı eserlerini oluşturmak için bilim adamlarını, şairleri, yazarları ve sanatkârları sarayında himaye etmiştir. Çeşitli sanat dallarında yaptığı çalışmalarla tarihe sanatın koruyucu olarak da geçmiştir. Resme olan ilgisi küçük yaşlarda iken Kabil’de çizim dersleri almasıyla başlamıştır. Ekber’in döneminde yaşamış olan tarihçilerden bir kısmı da Ekber ’in gençliğinin ilk günlerinden itibaren bu sanat dalına büyük eğilim gösterdiğini ve resimi hem bir eğlence hem de çalışma vasıtası olarak gördüğünden her türlü desteği verdiğini belirtmişlerdir. Ekber’in resime verdiği önemi şu sözleri güzel bir şekilde açıklamaktadır:

“Resim sanatından nefret eden birçok kimse vardır; böyle kimseleri ben de sevmem bana böyle geliyor ki bir ressamın Tanrıyı anlamak için kendine özgü pek çok vasıtaları bulunmaktadır; zira ressam canlı olan herhangi bir şeyin resmederken ve birbiri ardına kol, bacak gibi uzuvları çizerken eserindeki canlıya can veremeyeceği için , zorunlu olarak Tanrıyı düşünecek ve böylelikle de bilgisi ve inancı artacaktır”⁴⁴⁹.

⁴⁴⁹ Percy Brown, *Indian Paintings Under The Mughals*, 1550- 1570, Oxford 1924, s.62.

Fetihpur Sikri’de Ekber sarayının yanına bir resim atölyesi kurdurmuş, bu atölyede Hindistan’a İran’dan getirilmiş sanatçılar çalışmıştır. Bu da Ekber ’in resim dalına verdiği önemi gösteren bir örnek çalışmadır. 1605 yılında Ekber öldüğünde kütüphanesinde yaklaşık 24.000 cilt, bir kısmı minyatürlerle bezenmiş el yazması bulunmuştur. Ekber atölyede çalışan tüm ressamın haftalık olarak Darugah (kütüphane sorumlusu) ve memurlar tarafından denetler, çalışmalarını inceler ve yapılan işin güzelliğine göre ya maaşlarını artırır ya da başka yollarla onları onure ederdi. Ekber ’in bu konuda bu denli ciddi çalışması, bu alanda verimin de o kadar artacağıının işaretidir. Atölyede çalışan en önemli ressam İranlı, diğerleri ise Hindu idi⁴⁵⁰.

Fetihpur Sikri’de kalan duvar resimleri tarz ve resim açısından benzerdir. Ekber bütün asillerinin resimlerini yaptıran ilk Timur İmparatorudur. Bununla birlikte soyluların görüntüsünün doğru tasvirine duyulan ilgi Hindu-Timur okulunu karakterize eden günlük uğraşlara duyulan ilgi Sultan Hüseyin’in sarayında kendini gösterir (Herat,1470–1506)⁴⁵¹.

Atölye’nin verimini artırmak amacıyla Ekber Hintli ressamın İranlı ressamın sına tabii tutmuş, böylece ressamın daha iyi şeyler üretmelerini sağlamıştır. Çalışmalar genellikle portrelere, kitap minyatürlerine yansıtılmıştır. Bunun yanı sıra atölyede süsleme sanatçıları, yıldız kaplamacılar, cetvelciler ve

⁴⁵⁰ Craven, a. g. e., s. 202- 203.

⁴⁵¹ Parodi, a. g. m., s. 893.

istinsahçılar ekibinden oluşan bir tezyinat bölümü de bulunmaktaydı. Ekber bu resim tarzında kullanılan malzemelerin geliştirilmesi mükemmelleştirilmesi konusunda elinden geleni yaparak ortaya çok güzel eserlerin çıkmasını sağlamıştır. Resim atölyesi daha önce ülkede yapılmakta olanlardan farklı bir ifade şeklini dile getiren yepyeni bir girişimdir. Artık sanatçılar duvar yüzeyleri üzerine zamanla ya da iklim nedeniyle aşındığı zaman kolaylıkla yeniden boyanabilen kaba suluboya renkleriyle büyük manzaralar, resimler yapmayacaklar, bunun yerine bu sanatı kağıt üstünde küçük resimlerle adapte etmeleri gerekiyordu ki, dikkatli ve hassas bir şekilde çizilip boyanan bu resimler her zaman bir ressamın bireysel yeteneğinin uzun ömürlü birer anıları haline geliyorlardı. Bu nedenle özel kağıt ve boya çeşitlerine ihtiyaç duyulmuş, uygun incelikle fırçalar hazırlanmış ve bu belirgin teknik değişikliğin tüm ince malzeme ve yapıştırıcılar sağlanmıştır. İranlı sanatçıların gözetimi altında minyatür boyaları hazırlanmış, bu konuda da büyük titizlik gösterilmiş ve boyalar, bunların formülleri de Hintli sanatçıların kullanımına verilmiştir. Hintli sanatçıların zaten kendi renk ve boya dağarcıkları oldukça zengindi, fakat bu yeni resim sanatında güzel sonuçlar elde etmelerine yardımcı olacak her türlü boya ve gerekli malzemeyi de alıyorlardı⁴⁵².

Ekber döneminin ilk resimlerinde doğal olarak Herat ve Buhara resim sanatının derin işleri görülmektedir. Resmin çeşitli kısımlarının düzenlenmesi

⁴⁵² İnci Macun, "Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari ve Resim Sanatı" **Türkler Ansiklopedisi**, C.8, Ankara 2002, s. 881.

şekilleri, kıyafetler, renk kombinasyonu ve geri plandaki binaların biçimlerinin hepsi İran ya da Türk tarzındadır. Aynı dönemde Hristiyan keşişlerin gelip gitmeleri başlayınca saray ressamaları yeni bir sanat tarzıyla tanıştılar. 1580’de hükümdarın isteğiyle Goa’dan iki keşiş Rudolva Quaviva ve Antonia Monserate Fetihpur Sikri’ye geldiklerinde Ekber’e Hollandalı sanatçıların son derece güzel minyatürleri ve Hz. İsa ve Meryem’in resimlerinin yer aldığı bir İncil hediye etmişlerdir⁴⁵³. Ekber’in ressamaları da bunu inceleyerek Hristiyan temalarının da yer aldığı üç boyutlu resim tarzını ortaya çıkarmışlardır. Buna da bazı kaynaklarda Moğol Stili denmektedir. Yine bu dönemdeki resimlerde Portekizlilerin fiziki görünümüne, giysilerine ve Hristiyan azizlerin görüntülerine de yer verilmiştir, apokrifaya tarzında minyatürleşmiş resimlerle de (Res. 23) 16. yy.da farklı eserler meydana getirilmiştir⁴⁵⁴.

a. Duvar Resimleri

Ekber’in saraylarının inşasında o dönemde kullanılan yaygın sanat dallarından biri de duvar ve tavan resimleridir. Duvar ustalarının işleri bitince, saray salonlarıyla oturma odalarının birçoğunun iç duvarlarına resim tasarımları belirlemek üzere uzman ressamlar çağrılırdı. Duvar resimlerinden günümüze sadece kalıntıları

⁴⁵³ Percy, a. g. e., s.63- 64.

⁴⁵⁴Craven, a. g. e., s. 202.

kalmıştır. 1575 yılına ait bu kalıntılar yine de o dönemin sanat konusundaki inceliğini yansıtmaktadırlar. Duvarın iç yüzeyinde resim yapmak için kireç ve kum kullanıldığı kalıntılardan ortaya çıkmıştır. Resimlerin bazıları tamamen İran görüntüleri olup, o zamanlarda komşu ülkenin kralı Şah Tahmaspın sarayında gelişmekte olan Safavi ekolüne ait bir sanatçı tarafından çizilmiş olabileceği de düşünülmüştür. Günümüze kadar korunabilmiş parçalardan anlaşıldığı kadarıyla resimlerin bir kısmı da Hintli ressamalara aittir⁴⁵⁵.

Sonuç olarak hem İranlı hem de Hint ressamlarının, Fetihpur Sikri'nin duvarlarını süslemekle görevlendirildikleri ortaya çıkmaktadır. Her ressam kendi tarzını kullanmış, bazen de birbirlerinden etkilenmişlerdir. Ekber; Fetihpur Sikri'nin duvar tezyinatından yola çıkarak iyi bir organize edilmiş bir resim atölyesinin de yardımıyla Hindistan resim sanatını canlandırabileceğini düşünmüştür⁴⁵⁶.

Ekber Fetihpur Sikri'yi muhteşem tarzda inşa ederek el sanatının her çeşidini teşvik etmek, desteklemek için zaten çok şey yapmıştı. Dünyanın her yerinden mimarlar, inşaat ustaları, oyma sanatçıları, taş ustaları ve dekoratörler bu büyük inşa hamlesine yetenekleriyle katkıda bulunmak üzere bir araya getirilmişler; böylece Hindistan'ın el sanatları daha önceki dönemlerde olmadığı kadar sanat dünyasında önemli bir yer edinmiştir.

⁴⁵⁵ Percy, a. g. e., s. 61- 62.

⁴⁵⁶ Halıcı, a. g. e., s.114.

b. Ressamlar

Mir Seyyid Ali Tabrizi

Bu sanatı babasından öğrendi. Uzun süren öğrencilik devresinden sonra olgunluğa erişip ünlü oldu ve yaşamının her alanında başarı sağlandı.

Hv.Abd-us-samad Şirazi Kalam

Resim sanatını tüm ressamlardan önce öğrenmiş kişidir. Pek çok öğrenciyi yetiştirip ünlü yapmıştır. Bunlar arasında aşağıdakiler ünlüdür.

Dasunat

Kahr (işçi) soyundan gelmekteydi. Sürekli resim ve duvar üzerine süslemeler yapardı. Bir gün Ekber'in dikkatini çekti; zekası ve kabiliyetinden dolayı Hv.Abd-us-samad'e teslim edildi. Çok kısa bir süre içinde ün kazandı ve hatıra olarak eserler bıraktı.

Basavan

Taslak çizimi, portreci, renk kombinasyonu, benzetmecilik ve resim sanatının diğer bölümlerinde eşsizdi. Bazı resim ustaları onu Dasunat'a tercih etmişlerdir.

Bu sanatçıların yanı sıra Kesu, Lak, Mukand, Niksin, Farruh, Kalmak, Madhu, Cagan, Maheş, Khem Kiran, Tara, Sanvala, Har Bans ve Ram bu sanat dalının ünlü ressamlarıydılar. Aka Rıza Harvi de Ekber sarayının ünlü ressamlarından biriydi⁴⁵⁷.

⁴⁵⁷Bulu, a. g. e., s.153- 154.

C. Minyatür

Ekber döneminde kitapların minyatürleşmesi konusuna da özel bir ilgi göstermiştir. Pek çok değerli eser ünlü ressamlar tarafından minyatürleşmiştir. Kaynaklardan öğrenebildiğimiz kadarıyla önemlileri hakkında bilgileri aşağıya alıyoruz.

a. Minyatür Eserler

Dastan-e Emir Hamza (Res.24) (Emir Hamza Destanı)

Ekber iktidarının başlangıç yıllarında resim sanatındaki en önemli çalışma Dastan-e Emir Hamza'nın minyatürleşmesidir. Bu çalışma Mir Seyyid Ali Tebrizi ve Hv.Abd-us-samad Şirazi Şirin Kalem'in gözetiminde tamamlanmıştır. Ekber bu esere o kadar önem verir ki, saraydaki hikaye ustaları gibi kendisi de bu destanı anlatır dururdu. İşte bu nedenle bu eserin minyatürleşmesini istemiş ve tüm efsaneyi baştan sona dek, kâğıt üzerine minyatürleştirip 12 cilt olarak bastırdı. Her cilt 100 yapraktan oluşuyordu ve bir yaprak bir el uzunluğundaydı. Önce Mir Seyyid Ali Tabrizi'nin yönetiminden sonra ise Hv.Abd-us-samad Şirazi'nin denetimi altında 50 ressam bu eserin minyatürleşmesini tamamladılar⁴⁵⁸.

⁴⁵⁸ Halıcı, a. g. e., s.116.

Ekbername (Res. 25–26)

Son derece özenle minyatürleşmiş bir eserdir. Ekbername de bulunan resimlerden 117 minyatür South Kensington ke Victoria and Albert Museum'dadır. Bu minyatürler içinden Basavan ve Çattarrın çizmiş oldukları resim mükemmel sayılmaktadır. Minyatürde Selum ırmağındaki fillerin birbiriyle itişip kakışmaları yer almaktadır. Bu minyatürler arasında Agra kalesinin inşasının da resmedildiği bir manzara vardır. Resmin taslağını Miskin hazırlamış, renk kombinasyonu ise Tulsi tarafından yapılmıştır.

Londra'daki Chister Beti Koleksiyonun da Ekbername'nin bazı minyatürleri vardır. Bunlardan birinde Panipat'daki ikinci savaş gösterilmiştir. Bir diğer minyatürdeyse şehzade Salim'in doğumunu kutlama şenlikleri görülmektedir⁴⁵⁹.

Oxford Bodlein kütüphanesinde de Ekbername'nin birkaç minyatürü bulunmaktadır. 1567'de Mir Muiz-ul-mulk ve Bahadur Han'ın görüşleri Faruh Beg tarafından çizilmiştir⁴⁶⁰.

Indian Museum'da da Ekbername'ye ait bir kısım minyatürler vardır. Bunların içinde küçük Ekber'e Hümayun'un ölüm haberinin gelişi görülmektedir. Ekber'in elinde bir atmaca bulunmaktadır. Diğer bir minyatürdeyse Ekber'in sarayına meşhur

⁴⁵⁹ Halıcı, a. g. e., s. 117.

⁴⁶⁰ Craven, a. g. e., s. 203.

müzisyen Tansi'nin gelişi canlandırılmıştır. Bu eser dönemin en güzel sanat yapıtları arasında sayılmaktadır⁴⁶¹.

Ayin-i Ekberi

Bu eser Ekbername ile minyatürleşmiştir. Seyyid Ahmed Han Ayin-i Ekberi'yi basarken 87. sayfasına şu dipnotu düşmüştür: “Ayin-i Ekberi, Ekber zamanında minyatürleşmiştir, ancak günümüzde ondan hiçbir iz yoktur. Eserin minyatürlü nüshası bulunabilseydi, o dönem kültür ve medeniyetinin tüm özellikleri ortaya çıkabilecekti”. Ancak Sir Seyyid bu eksikliği, tashihli yayımladığı bu esere, pek çok minyatür ilave ederek kapamaya çalışmıştır. Bununla döneme ait kültür ve medeniyeti tanıma, büyük ölçüde kolaylaşmaktadır. Bu eserde aşağıda isimleri verilen resimler bulunmaktadır:

“Tarazu: Terazi, su kapları.

Çarag: Kandil.

Hükümdarlık araç ve gereçlerinden:

Aurang: Taht,

Saiban: Gölgelek,

Kaukubah: Bir tür gölgelek,

Çatr: Hükümdarlık şemsiyesi,

⁴⁶¹Halıcı, a. g. e., s. 117.

Tumantuk: Genellikle Tibet akdoğanlarından yapılan bir sancak,

Çatrtuk: Genellikle Tibet akdoğanlarının teleklerinden yapılan hükümdarlık

şemsiyesi,

Chandah: Bayrak,

Alam: Sancak⁴⁶².

⁴⁶² Bulu, a. g .e., I, s. 231.

Ramayana

Bu eserin minyatürleşmesi için 20.000 paund harcanmış olduğu kaynaklarda geçmektedir⁴⁶³.

Babürname

Babürname'deki minyatürler için Ekber döneminde minyatürleştirilmiş tüm eserlerde sanat bakımından en muhteşem eserler olduğu düşüncesi hakimdir. Bu çalışmada 183 minyatür vardır. 48 Ressamla birlikte bu eseri tamamlamışlardır. Eser Ekber'in tahta çıkışının 41-43.yıllarında minyatürleşmiştir. Eserin bir nüshası Yeni Delhi Müzesinde bulunmaktadır.Diğer bir nüshası ise Moskova State Museum'dadır.

Hafız Divanı

Delhi National Museum'da bu eserin Ekber döneminde hazırlanmış son derece güzel nüshası bulunmaktadır.

Tarihler Koleksiyonu

Bu eserin bir nüshası Tahran Hükümdarlık Kütüphanesinde. Resimlerin çoğunu Ekber'in sarayındaki ressamlardan Basavan,Miskin ve Farruh Kalmak birlikte yapmışlardır.Eserde 98 minyatür vardır⁴⁶⁴.

Diğer Minyatür Kitapları

Nal-o Daman ve Kelile ve Dimne'nin nerede oldukları bilinmemektedir. Darabnamah'ın minyatürlü nüshası London British Museum'dadır. Baharistan adlı eseri Oxford Bodleian Library'da bulunmaktadır. Razmnamah adlı eser ressam

⁴⁶³ Parodi, a. g. m., s. 892.

⁴⁶⁴ Halıcı, a. g. e., s.123-126.

Kesu tarafından yapılmıştır (1580). Jaipur Satate Library’dedir. Hamsah-e Nizami ve Anvar Saheli’nin nüshaları ise Indian Museum de British Museum’dadır⁴⁶⁵.

D. Müzik

Müslümanlar Hindistan’a geldiklerinde beraberlerinde kanun, ud, tambur ve kemençe gibi birçok müzik aleti getirmişlerdir. Bu müzik aletlerinin hepsi de telli çalgılardı. Üflemeli çalgılar arasındaysa, bak, ney, zurna da Müslümanlarla gelişmişti.Çeşitli müzik makamları vardı:rast, uşşak, busalik, çal, banva, ıstafan, koşak, buzrud mavaz, irak, zanglah, havai, husayni, hicaz vb. Bu 12 tür makam gök yüzündeki 12 burçtan dolayı konulmuştu⁴⁶⁶. Bu makamların her birinin çalınması için özet vakitler belirlenmişti. Bunlar:

Rast makamı: Öğlen vaktinde çalınırdı;

Uşşak makamı: İkindiden akşama kadar çalınırdı;

Busalik makamı: Kuşluktan ikindiye kadar çalınırdı;

Banva makamı: Gece yarısına kadar çalınırdı;

İstafan makamı: Gece ayrısından tan yeri ağarınca kadar çalınırdı;

Buzorg makamı:Gece yarısından daha önceye kadar çalınırdı;

Koşak makamı: Öğleden ikindiye kadar çalınırdı;

Irak makamı: Kuşluk vaktinden öğleye kadar çalınırdı;

⁴⁶⁵Brown, a. g. e., s. 65.

⁴⁶⁶ Haggi, a. g. e., s. 535.

Zanglah makamı: İlk akşamdan yatsı sonrasına kadar çalınırdı;

Husayni makamı: Güneş doğduktan sonra kuşluk vaktine kadar çalınırdı⁴⁶⁷.

Hint-Türk hükümdarları sanatın pek çok dalına gösterdikleri ilgiyi müziğe de göstererek bu sanat dalının gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. Ekber'de ataları gibi bu sanatın gerçek bir hamisiydi ve müziğe olan ilgisi tutku düzeyindedir. Onun döneminde çeşitli müzikler bir araya getirilmek suretiyle Hindistan'a özgü bir tarz oluşturulmuştur.

Ekber sarayında Hindu, İranlı, Turanlı sayısız kadın ve erkek müzisyen bulunmuştur⁴⁶⁸. O müzisyenleri Şarkıcılar, Saz sanatçıları (Res. 27), Şarkıcılarla birlikte olan ses sanatçıları olmak üzere 3 gruba ayırmış ve haftanın her günü bir grup sanatçıdan müzik dinlermiş. Bu sanatçı ve şarkıcılar Gvalyar, Orta Hindistan, Agra, Herat ve Maşhadli olduğu kaynaklarda geçmektedir.

Ekber Dönemi Enstrümanları

Habtar: Khokli ağacından yapılmış 1 gez uzunluğunda bir enstrümandır. Her iki başında birer gövdesi vardır. Baş kısmına tahtadan 16 tane akort anahtarı takılıp içine 5 madeni tel geçirilir. Bu teller diğer başa kadar gerilerek sağlam şekilde bağlanır. Sesin alçak ve yüksek tonları ve diğer çeşitli ses tonlarını elde etmek için çevresine kısa aralıklarla tahta parçaları bağlanır.

⁴⁶⁷ Halıcı, a. g. e., s. 126.

⁴⁶⁸ Parodi, a. g. m., s. 894.

Bin: Habtar'a benzeyen bir müzik aletidir. Ancak üç telli bir enstrümandır.

Sardin: Bin'e benzeyen bir müzik aletidir. Tahta kısımları yoktur.

Kannar: Bin'e benzeyen bir müzik aletidir. Ağaç kısmı Bin'dekinden daha uzundur ve üç gövdesi vardır.

Abnarti: Ağaç kısmı Sarbin'de olduğu gibi çok kısadır. Alt kısmında bulunan gövde yüksektir.

Rabab: Bu müzik aletine kuru bağırsaktan yapılmış 6 tel; kimi zaman 12 bazen de 16 madeni tel bağlanmıştır

Sarnagi: Rabab'dan daha küçüktür.

Panak: Keman ile eşit uzunluktadır. Ağaç kısmı biraz eğilerek bir telle bağlıdır.

Uhti: İki gövde ve iki telden oluşan bir müzik aletidir.

Kangrah: Bin'e benzer. Ancak bunda kuru bağırsaktan yapılmış 2 tel bulunur.

Pakhavac: Deriyle kaplı bir müzik aletidir. Dört bir tarafından bağlanıp Nakkarah'ta olduğu gibi çekilir ve küçüklü büyüklü tahta parçasıyla iki telle bağlanır⁴⁶⁹.

⁴⁶⁹ Sıbte Abdurrahman Sayyid Sabah-ud-din, *Hindustan ke Musalman Hukumranon ke Ahd ke Tamadduni Calve*, Çev: Gülseren Halıcı, Azamgarh 1963, s.67.

E. Mimari

Bu dönemde Türk-İran Hint sanatlarının karışımı ile muhteşem eserler ortaya çıkmıştır⁴⁷⁰. Mimaride asıl gelişme Türk-Müslüman İmparatorluğu döneminde olmuştur. Özellikle Ekber Şah zamanında bu gelişme hız kazanmıştır⁴⁷¹.

Ekber Şah 50 yıl süren saltanatı döneminde mimari alanda birçok eser yapılmıştır⁴⁷². Ancak Kuzey Hindistan'ın karışık bir durumda olması nedeniyle büyük anıtlar yaptırmak oldukça zordu. Bundan dolayı yetişmiş usta ve işçi bulmak da be derece zordu. Ekber bu durumdan kurtulmak için en çok mimari eser yapılan Agra ve Fetihpur Sikri bölgelerine Hindistan'ın çeşitli bölgelerinden ve bu konuda çok zengin olan Guccerat ve Bengal'den pek çok usta ve işçi getirtmiştir. Bunların Türkistan ve Horasan tarzında eserler yapmalarının öğretilmesi çok uzun zaman alacağından, her birinin kendi bildiği biçimde eserler yapmaları istenmiştir. Ekber döneminde çok sayıda kale, saray, okul, su depoları, kubbeler, anıtlar ve kuyular inşa edilmiştir.

Ekber annesinin İranlı Şeyh Cem ailesinden olması nedeniyle İran stiline daha sadık kalmış, bunun yanında Caynist ve Hindi tapınaklardan yararlanılmıştır. Ekber devri anıtların bir kısmının Türk mimarisinden ayrılmasının sebebi budur. Bir başka açıdan değerlendirecek olursak Ekber'in Müslümanlarla Hinduları yakınlaştırmak ve

⁴⁷⁰ Hatırlayacağımız gibi XIV. yy. ikinci yarısında Delhi Sultanları Bengal ve Dekkanı Müslüman yönetici ve askerlerine bıraktılar. Delhi sultanlarından sonra 1526'da Babür Türk Müslüman İmparatorluğunu kurdu. Bu imparatorluğun en önemli devri Ekber'e aittir.

⁴⁷¹ Enver Konukçu, "Babürlüler, Hindistan'daki Temürlüler" Türkler Ansiklopedisi, s. 752.

⁴⁷² H. Beveridge, "Hind- Türk İmparatorluğu" İ. A., C. V, s. 506.

Hinduları kazanmak siyasetinin de tesiri olmuştur. Bu devrin anıtları o zamanlar Hindistan'da bulunan yabancıların dikkatini çekmiştir. Bunun en önemli nedeni yapı taşlarının anıtın bulunduğu yere önceden hazırlanmış bir plan gereğince istenilen biçim ve büyüklükte kesilmiş ve yontulmuş olarak gelmesidir. Bu işler taş ocakları civarında yapılmakta ve anıt yerine gelince taşlar yalnızca yerli yerine konulmaktadır; bu yüzden orada genel olarak her yapı yerindeki gürültüler duyulmamakta ve taş kırıntılarına rastlanılmamaktadır. Mimari eserlerin yapımında genellikle kırmızı kum taşı kullanılmıştır. Kırmızı kum taşı, Agra ve Fetihpur Sikri dolaylarında çok olmasından dolayı tercih edilmiştir⁴⁷³. Ekber devrinde başlayan, Cihangir devrinde gelişen ve Şah Cihan devrinde en parlak örneklerini veren bir süsleme sanatı da anıtların iç veya dışını değişik renklerde değerli taşlarla süslemek ve bunlarla türlü resim ve şekiller oluşturmak olmuştur. (Res.28) Bu mimariye farklı bir görünüm kazandırmıştır. Yerli üsluplar bazen Türkistan üsluplarıyla karışık olarak, evlerin yapımında daha çok kullanılmış ve cami ve medreselerin genel olarak Orta Asya üslubunda olmasına veya ona çok benzemesine dikkat edilmiştir. Bu dönemde ne bir Osmanlı mimarına ne de mimari eser örneklerine rastlandığına dair kaynak

⁴⁷³ Macun, a g. m., s. 881.

bulunmamaktadır. Ekber dönemini anlatan tarihçi Ebul Fazl eserinde Ekber'in kale içinde Bengal ve Gucerat üsluplarıyla 500 den fazla köşk yaptırdığını yazmıştır⁴⁷⁴.

1. Mimari Eserlerin Özellikleri

a. Kubbeler

Kubbelerin dış görünüşü Türkistan stiline benzer. Her iki ülkede kubbe başlangıçta düşeye yakın bir surette yükselir. Penceresiz veya seyrek pencereci yüksekçe bir kasnak üzerine oturur. Kubbelerim kaidesi kendisini taşıyan kasnaktan az daha genişdir. Hindistan'da bunlar bazen küçük kavisler haline girerler. Başlıca farklardan biri Hindistan'daki Hint-Türk imparatorları dönemi kubbeleri altındaki kasnağın biraz daha daralmış olmasıdır⁴⁷⁵.

Hindistan'da Ekber devrinden itibaren pek çok anıta, içeriden daha basık ikinci bir kubbe yapmak görenek olmuştur. Böylelikle bu dönem kubbeleri dışarıdan Türkistan ve içeriden az çok Osmanlı kubbelerine benzer⁴⁷⁶.

⁴⁷⁴ Bayur, a. g. e., s. 509.

⁴⁷⁵ Bayur, a. g. e., s. 509.

⁴⁷⁶ Macun, a. g. m., s. 881.

b. Anıtların Dış Cepheleri

Genel vasıflar: Oldukça yüksek bir kapı ve onun iki yakında sıralanan penceredir. Hindistan anıtlarında büyük kubbe etrafında çatır veya çeter denilen kubbecikler yapmak usûlü daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

Türkistan ve Horasan anıtlarının yüzleri daha çok çinilerle, Türk yönetimi sırasındaki Hindistan'ınkiler ise kakma kıymetli taşlarla süslüdür. Bazen de bunlar kabartma taştan yazı ve süsler taşımaktadır⁴⁷⁷.

c. İnşaat Malzemeleri

O dönemde kullanılan inşaat malzemeleri oldukça farklıdır. Türkistan ve Horasan'da hemen hemen tuğla ve olağan taş kullanılmıştır⁴⁷⁸. Hindistan ve Türk İmparatorları ise ülkenin sağladığı kolaylık ve imkânlar oradaki zenginlik, usta ve işçi bolluğundan, daha çok sağlam ve daha güzel olan, önce düzenli biçimde kesilmiş ve yontulmuş kırmızı kum taşını daha sonrada yine yontulmuş, kesilmiş ak mermer kullanmışlardır.

Büyük Hindistan anıtlarını Türkistan ve Horasandakilerden ayıran başka bir özellik de onların ve özellikle anıtmezarlarının duvarlarla çevrilmiş ağaçlı ve çiçekli

⁴⁷⁷ Bayur, a. g. e., s. 510.

⁴⁷⁸ Parodi, a. g. m., s.895.

geniş bahçe ve avlular içinde bulunmalarıdır. Yine bazı Hint-Türk imparatorları dönemi anıtına farklı özellik veren yön de çoğu kez onların etraflarında, yerden yüksek bir tür kaide bulunmasıdır⁴⁷⁴. Böylelikle anıt doğrudan doğruya toprak üzerinde değil, aksine düz tepsinin üzerindeymiş görüntüsü vardır.

d. Tezyinat

Hindistan'da Babür ile başlayan dönem yapılarını Selçuklu veya Timurlu yapılarından ayıran yön, fayans yerine kırmızı kum taşı ile ak mermerin geçmesidir. Hint-Türk imparatorları öncelikle kırmızı kum taşı kullandılar. Ekber'in saltanatından itibaren de bu taşı ak mermerle kaplamaya başladılar. Daha sonraki dönemlerde bu değişerek yerini kakma taşlarla süsleme ve bunlarla değişik resimler ve şekiller meydana getirme, aynalar kullanma almıştır⁴⁸⁰.

Babürlülerden kalma ayakta duran binaların çoğu Ekber zamanına aittir. Bu eserlerde yerli geleneklerle Selçuklu ve Timurlu geleneklerinin kaynaştığı görülür. Onun döneminde gerçekleştirilen kültürel gelişmeler, antik Hindistan'ı bütünüyle değiştirip yepyeni bir Hindistan yapmıştır⁴⁸¹.

⁴⁷⁴ Bayur, a. g. e., s.510.

⁴⁸⁰ Suut Kemal Yetkin, *İslam Mimarisi*, A. Ü. İlahiyat Fakültesi ve Türk İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yay.:2 , Ankara 1959, s. 342.

⁴⁸¹ Yetkin, a. g. e., s. 330.

Ekber aynı anda birçok mimari yapıtı yaptırmaya çalışmıştır. Fakat birtakım olumsuzluklardan dolayı yetişmiş usta ve işçi bulmak zorlaşınca Gucerat ve Bengal'den çok sayıda işçi ve usta getirtmiş, bunları da Türkistan ve Horasan tarzında yapılar imar etmeleri uzun süreceğinden kendi bildiği şekilde çalıştırıldı. Dolayısıyla Agra ve Fetihpur Sihri'deki yapıların çoğu Gucerat ve Bengal tarzındadır⁴⁷⁵. Bu dönemde Ekber 'in genel stratejisine uygun olarak gelişen karma bir mimari süsleme tarzı ondan sonraki dönemlerde de en parlak örneklerini vermiştir. Bu kültür inkılâbı döneminde inşa ettirilen binaları şöyle ayırabiliriz:

- a- Halk tabasının inşa ettirdiği güzel ve kaliteli binalar,
- b- Ekber 'in bizzat kendisinin inşa ettirdiği binalar,
- c- Emirlerin hükümdarlarınkine benzer yaptırdıkları binalar. Eserlerde ne yazık ki birinci gruptaki binalardan hiç bahsedilmemiştir. Tarihçiler yalnız Ekber ve emirlerinin yaptırdıkları binalardan meşhur olanları vermişlerdir⁴⁷⁶. Şimdi Ekber devrinin başlıca yapıtlarını inceleyelim.

⁴⁷⁵ Bıyıktaş, a. g. e., s. 86.

⁴⁷⁶ Bayur, a. g. e., s. 509.

2. Mimari Eserler

Hümayun Türbesi (Res.29)

Ekber devrinin ilk büyük anıtlarından biri Delhi yakınında bulunan Hümayun türbesidir (1565–1569). Yapı, padişahın eşi Hacı Bige Beyim tarafından yaptırılmıştır. Mermerle süslü kırmızı kum taşındandır⁴⁷⁷. Yapılması 8-9 yıl sürmüş, 1570’te bitmiştir. Mimarı, Mirek Mirza Gıyas’dır. 1.500.000 rupiye mal olmuştur⁴⁷⁸. Mimar ve ustaları Semerkand ve İran’dan gelmiştir⁴⁷⁹.

“Ekler” bölümünde Hümayunun türbesinin resminde görüldüğü üzere türbenin üstündeki çeterler ayral, Türkistan ve Horasan anıtlarının genel üslubuna uygun olarak yapılmıştır. Türbe 281 x 273 metrekafe uzunluğunda duvarlarla çevrilmiş bir bahçenin içinde ve bir taş tepsi üzerindedir; türbenin her bir kenarı 55 m. uzunluğundadır. Bu anıt biri iç, biri dış olmak üzere çift kubbeli olarak yapılmış ilk Hindistan anıtidır. İç kubbenin basıklığı anıtı içeriden ve dış kubbenin yüksekliği de anıtı dışarıdan daha güzel göstermek için olmalıdır. Dış kubbenin çapı 25 ve yüksekliği 47 m.dir. Etrafında çeterler (çatri) bulunmaktadır. Dış kubDış kubbenin içinde birçok iç kubbe vardır. Bu Türkistan stilleridir. Üzerinde beyaz mermerdendir. bakırdan bir alem vardır. Türbenin içinde sekizgen biçimli birçok oda vardır. Bahçesi

⁴⁷⁷ Yetkin, a. g. e., s. 336.

⁴⁷⁸ Bayur, a. g. e., s.510.

⁴⁷⁹ Macun, a. g. m., 885.

ile dış kısımdaki yan yana kemerler İran, kubbesi ve planı Türk,kubbenin köşesindeki çatı yani kuleler ise Hindistan sitilindedir⁴⁸⁰.

Hümayun Türbesi dünyanın sayılı büyük ve güzel türbelerindendir⁴⁸¹. Eserin resminden de anlaşılacağı gibi Türkistan ve Horasan'daki çini süsler bunda yoktur ve henüz kakma süsler devri başlamamıştır. Bu bakımdan çok mahabetli ve ciddi bir anıt olduğu ileri sürülmüştür. Hümayun Türbesi Hindistan'da görkemli ve muazzam türbeler devrini açmıştır. ⁴⁸².

Adnan Han ve Ataka Han Türbesi (Res. 30)

1556 yılında inşasına başlanan bu türbelerden Ataka Han Türbesi Ekber'in süt ninelerinden Cici Enege'nin kocası Şems-üd-din Ataka (Eteke) Han'ın Üstad Hüda Kulu tarafından 1566-67'de bitirilmiştir⁴⁸³. Mermerle süslü kırmızı kum taşından yaptırılmış ve Delhi'de bulunan kentin güzel anıtları arasına dahil olmuştur. Adnan Han türbesi ise Lodi stilinin son örneği olması açısından çok önemlidir. Sekizgen köşeli türbe bir platform üzerindedir. Sekiz kenarın her birinde üçer kolon vardır. Türbenin gövdesi gri kumtaşı, kubbesi ise kırmızı kum taşındandır⁴⁹¹.

⁴⁸⁰ Macun, a. g. m., 885.

⁴⁸¹ Merçil, a. g. e., s. 372.

⁴⁸² Macun, a. g. e., s.885.

⁴⁸³ Bayur, a. g. e., s. 512.

⁴⁹¹ Macun, a. g. m., s. 885.

Agra Kalesi (1566)

Ekber devrinin en güzel örnekleri Agra ve Fetihpur Sikri'de yaptırılmıştır⁴⁸⁴.

Bu yapılarda Türk ve İran tarzının yanı sıra Hindistan'a özgü mimari çizgiler de bulunmaktadır. bunlardan ilk sırada geleni Agra kalesidir. Ekber 1566 yılında Agra kalesini yaptırmaya başlamıştır. Kalenin içine ilk olarak saray yapıldı⁴⁸⁵. Agra kalesinin yapılmasına nezaret eden kişi Kasım Han'dır. Bu kale dünyada var olan bu gibi anıtların en güçlüsüdür ve en görkemlisidir. İç içe iki duvarı vardır; dış duvar 13 ve iç duvar 21 m. yüksekliktedir. Genel olarak bunların her birinin iki yanı gayet iri, kesme ve birbirine demir pençelerle bağlı kırmızı kum taşından olup ortası olağan taştandır⁴⁸⁶. Her duvarın önünde yamaçları taşla örülmüş bir hendek vardır. Bunlar 8-10 m. genişliktedir. Yarım daire biçiminde olan kale duvarlarının uzunluğu 2.5 km.dir. Bu kalenin "Delhi Kapısı" diye anılan kapısı da benzerlerinin en azametlisidir. Bu kapının dışının iki yanında nöbetçi görünümünde taştan yapılmış iki fil bulunmaktadır. Kaleye 1566'da başlanmış ve 8-9 yıl sürmüştür. Topkapı'da olduğu gibi Agra'daki Gurkanlı sarayları ve bir kısım anıtlar bu kalenin içinde bulunmaktadır. Yukarıda da değindiğimiz gibi Ekber burada 500 kadar köşk yaptırmıştır. Bunlar kırmızı kum taşındandır⁴⁸⁷. Daha sonra Şah Cihan bunların çoğunu yıkarak yerlerine ak mermerden yapılar yaptırmıştır. Gurkanlı anıtlarının, o

⁴⁸⁴ Craven, a. g. e., s.201.

⁴⁸⁵ Macun, a. g. m., s. 885.

⁴⁸⁶ Kırmızı kum taşı Agra ve Fetihpur Sikri çevresinde oldukça fazladır.

⁴⁸⁷ Bayur, a. g. e., s. 516-517.

zaman Hindistan’da bulunmuş yabancıların da dikkatini çeken bir özelliği de yapı taşlarının anıtın bulunduğu yere önceden hazırlanmış bir plan gereğince istenilen biçim ve büyüklükte kesilmiş ve yontulmuş olarak gelmesidir. Bu işler taş ocakları civarında yapılmakta ve anıt yerine gelince taşlar sadece yerine konmaktadır. Bu yüzden o çevrede gürültü duyulmamaktadır⁴⁸⁸. Agra kalesi içinde kalmış olan Ekber anıtların en ünlüleri Divan-ı Am ve Cihangiri Mahal’i tanıyalım.

Cihangiri Mahal (Res.31–32)

Bu yapı veliaht Selim’in (Cihangir) oturmasına mahsus bir saray olarak anılır. 87 x 96 m. büyüklüğünde olup, ortasında bir avlu bulunan dört kanatlı ve iki katlı bir yapıdır. Kırmızı kum taşından yapılmış ve birçok mermerle süslenmiştir. Cihangir-i Mahal adı verilen sarayın avlusu kare şeklinde ve Hint sitilindedir. Zengin oymaları vardır. Daha çok İran sitiline yakındır⁴⁸⁹. Diğer taraftan da Ekber devrinin bu sarayı Türkistan ve Horasan üsluplarının karışık olarak kullanıldığı büyük anıtlardan biridir. Dış cephe Türkistan üslubuna az çok yakın kalmış ise de, içerde ve süslemelerde Hindistan usulü görülmektedir. Taşlar çok oyulmuş ve işlenmiştir, kemer yerine kiriş kullanılmıştır⁴⁹⁰.

⁴⁸⁸ The Cambridge History of India, C. IV, s. 524.

⁴⁸⁹ Macun, a. g. m., s. 885.

⁴⁹⁰ Yetkin, a. g. e., s. 341.

Divan-ı Âm – Halk Meclisi (Res. 33-34)

Devlethane-i Âm olarak da adlandırılmaktadır. 66x2m. Büyüklüğünde kırmızı kum taşından bir yapı olup padişahın halkı kabul ettiği yerdir⁴⁹¹. Bu gibi yapılarda mülki ve mali işler görüşülür, mansabların (memur ve subay) veya seyyid, şeyh vs. dilekleri, ihtiyaçları, taşrada bulunan şehzadelerden, subedar'lardan (vali) ve taşra memurlarından gelen yazılar ve peşkeşler (armağan) padişaha bildirilir ve sunulur, gereken buyruklar alınır. Padişah aynı zamanda gereken tayinleri yapar, tuyul'lar (timar, zeamet) dağıtır, hılat'lar verir. Padişahın buyrukları Divan-ı Âm'da kendisine yeniden Daroga-ı arz-ı mukarrer denilen memur tarafından sunulur.

Divan-ı Âm'ın zemini çok değerli ve çok büyük ipek halılarla örtülüdür, direkleri ve bazı tavanlar ise, çok değerli kumaşlarla kaplıdır⁴⁹².

⁴⁹¹ Yetkin, a. g. e., s. 341.

⁴⁹² Bayur, a. g. e., s. 517.

Lahor Kalesi (Res.35)

Agra kalesiyle aşığı yukarı aynı zamanda yaptırılmıştır. Ancak yerin uygunluğu dolayısıyla müstakil biçimindedir, içi ve dışı daha düzenlidir. İçerdeki Ekber devri anıtları Cihangir Mahal üslubuna yakındır. Şah Cihan devrinde ve daha sonra Sih'lerin egemenliği sırasında pek çok değışikliğe uğramıştır⁴⁹³. Resim 28'de de görüldüğü gibi Lahor Kalesi bugünkü şekliyle oldukça bakımsız görünmektedir.

Fetihpur Sikri⁴⁹⁴

Müslümanlar gelmeden önce Hindistan'ın meskûn yerlerinin büyük kısmını köyler oluşturuyordu. Bu nedenle Racaların başkentlerinin dışında, büyük şehir çok azdı. Müslümanlar geldikten sonra askeri ihtiyaçlar, sanayi ve ticari gelişmelere paralel olarak pek çok yeni ve büyük şehir kurulma gereğı duyulmuştur.

Hint-Türk imparatorları dönemi yeni şehir, köy ve çeşitli yerleşim bölgelerinin kurulması, mevcut yerlerin işi daha da geliştirilmesi bakımından oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Ekber döneminde bu tür imar ve bayındırlık faaliyetleri hız kazanmıştır. Bazı kaynaklarda burayı parlaklık devrinde gören Fitch adlı bir İngiliz gezmenin, Londra'dan çok büyük bulduğı yazmaktadır⁴⁹⁵.

⁴⁹³ V.A.Smith, *Akbar The Great Mogul*, Oxford 1919, s. 108.

⁴⁹⁴ Zafer şehri anlamına gelmektedir. Kaynaklarda Fetihpur, Fatehpur Sihri diye de geçer.

⁴⁹⁵ Smith, a. g. e., s. 108-109.

Fetihpur Sikri Agra'dan 60 km. kadar batıda yüksek bir yerde bulunmaktadır. Günümüde burası harabe halindedir⁴⁹⁶. Bu şehri Ekber 'in inşa ettirmesinin nedeni; kendisine çok hürmet duyduğu ermiş bir kişi olan Selim Çiști'nin burada oturmasıdır⁴⁹⁷. Kendi başkentini de Sihri'de yaptırarak ermişi onurlandırmak istemiştir. Ekber oraya Fetihpur Sihri (pur-kent)adını vermiş ve 14-15 yıl içinde orada her türlü ihtiyacı karşılayabilecek bir kent yaptırmıştır. Bu şehir 1569- 1585 yılları arasında inşa edilmiştir. Sistemli bir şekle planmış olan şehrin çevresi hemen hemen 14 km. dir. Üç tarafı kale duvarları ile çevrilidir⁴⁹⁸.

Fetihpur Sikri birbirinden ayrılmış iki bölgeden oluşur; geniş taş döşeli zeminlerle saray alanı ve Cami Mescid alanı İslami ve Hindu tarzların bir kombinasyonunu yansıtıyorsa da Cami Mescid hemen hemen İslami prensiplere uygun yapılmıştır. Bu camiye Fetihpur Üniversitesi de denmektedir⁴⁹⁹. Burada da dini anıtlarda Türkistan üslubuna yakın kalınmıştır. **Resim 36-36-37'de** Fetihpur Sihri'deki Cami Mescidin yüzü ve mihrabı görünmektedir. Bunlar yüzdeki çeterler ayrılarak Türkistan'daki üsluplara uygundur. Bazı bölümlerde de yerli üsluplar kullanılmıştır. Bu cami yapılacak diğer camilere de örnek teşkil etmektedir. Bu camiye yakın olarak şeyh Selim Çiști'nin büsbütün özel üslupla yapılmış türbesi bulunmaktadır. Bu anıtlar topluluğuna bağlı olarak Bülend Dervaze (yüksek kapı) bulunmaktadır (**Res. 39**). Bu

⁴⁹⁶ Macun, a. g. e., s. 885.

⁴⁹⁷ Beveridge, a. g. m., s. 506.

⁴⁹⁸ Macun, a. g. m., s. 885.

⁴⁹⁹ Macun, a. g. m., s. 885.

kendi başına bir anıt olup, Ekber'in Dekkan zaferlerini ve Handiş devletinin fethini kutlamak için 1602'de yaptırılmıştır. Kendi sahanlığından itibaren 45 m. ve yerden itibaren 59 m. yüksekliktedir. Dünyada buna benzer anıtların en büyüklerindendir. Fetihpur Sikri'de bulunan diğer anıtların hemen hemen hepsinde yerli üsluplar geniş ölçüde kullanılmıştır⁵⁰⁰.

Saray alanı da çok sayıda ve çeşitli gerek idari gerekse de ikamet amaçlı binalardan oluşmaktadır. Birbal Sarayı iki katlı, şirin kubbeli bir binadır. İnşaatın ilginç özelliklerinden biri, içeriyi serin tutmak için yapılmış olan çift katlı çatısız tavan sistemidir⁵⁰¹. Duvar yüzeylerindeki, tavan ve sütunlarındaki oymalar özel bir karakter sunmaktadır. Bu detaylı çalışma bütünüyle Hindu tarzındadır⁵⁰².

Panç⁵⁰³ Mahal (Res. 40)

Beş katlı açık bir bina olan Panç Mahal zarif sütunların iç içe girmiş biçimiyle oldukça etkileyicidir. Zemin kat tam 84 tane sütun içermektedir. Her kat orantılı bir şekilde, dört sütunun üzerinde desteklenen kubbemsi gölgelik ile süslenmiş olan tepeye kadar daralmıştır. İkinci katta 56, üçüncüsünde de 20, dördüncü katta ise 12 sütun bulunmakta ve üst kat bir bölümden oluşmaktadır. Sütunlar ve bunların

⁵⁰⁰ Yetkin, a. g. e., s. 343.

⁵⁰¹ Bayur, a. g. e., s. 518.

⁵⁰² Macun, a. g. m., s. 885.

⁵⁰³ Panç Mahal: Beş Saray anlamına gelir. Hint Mitolojisinde bu sembolik bir rakamdır ve kişinin mükemmel hayat yaşaması için ayrıca anlam taşır.

destekleri hem genel tasarım bakımından hem de dekoratif çalışma yönünden değişiktir. Panç Mahal hükümdarın hareminin dinlendikleri bir saraydır. Sivil mimariye örnek teşkil eder⁵⁰⁴.

Divan-ı Has- Yüksek Meclis (Res. 41- 42)

Ekber devrinin başlıca dini tartışmalarının yapılıp, din adamlarının görüşlerini bildirmek için toplandıkları ibadethanedir. Diğer adı da Devlethane-i Has'tır. Dışarıdan iki katlı bir yapıya benzese de aslında sadece bir odadan oluşmaktadır. Dışarıda bulunan balkonun hizasında içeride de bir balkon bulunmaktadır. Ortada bir direğin üstünde Ekber'in oturduğu bir tür balkon şeklinde taht bulunmaktadır. O, oradan dört duvar boyunca uzanan balkonda oturan din bilginleriyle konuşur, onların tartışmalarını dinlerdi. Bu odaya işi olan ileri gelenlerin dışında kimse giremez, bu odada padişah en önemli mektuplara kendi eliyle cevap yazardı⁵⁰⁵. Aynı zamanda bu odada vezir veya taşradaki ileri gelenlerin başkentte bulunan vekilleri subedarların dilekçelerini padişaha sunmak olan mutasaddi isimli kişiler, mektupları padişaha sunarlar, buyruklar alırlar ve bunlar kâtiplerce ferman şeklinde yazıldıktan sonra mühürlenirdi.

⁵⁰⁴ Craven, a. g. e., s. 201.

⁵⁰⁵ Macun, a. g. e., s. 886.

Diğer mimari eserler Cihangir'in Racput eşine atfen Cod Bay Sarayı diye ünlü olan yapının aslında Ekber'in ilk eşi olan amcası Hindal'in kızı Rukiye Beyim'in sarayı olduğu bilinmektedir. Bu yapıda yerli üsluplar dikkati çekmektedir⁵⁰⁶.

Resim 43'de Ekberin eşlerinden Osmanlı Türklerinden olan Rumi Sultane denilen bir kadının dairesinin girişi ve duvarlarındaki oyma ve kabartma süsleri görünür. Türkistan ve yerli üsluplar karışıktır.

Ekber'in Anıt Mezarı (Res. 44)

Ekber'in Agra'ya 10 km. uzaklıkta bulunan Skandara'da yaptırmaya başladığı anıtmezarı oğlu Cihangir zamanında tamamlanmış ve sanıldığına göre oldukça değişiklikler geçirmiştir⁵⁰⁷. Bahçenin ortasında bulunan bu anıt, dördü kırmızı kum taşından, sonuncusu da ak mermerden beş katlı bir yapı olup yukarıya doğru daralmaktadır. Böylece yapının dış görünüşü kubbeli değil ehram şeklindedir. Bahçenin giriş kapısı çok büyüktür ve kakma taşlarla süslüdür (**Res. 45**). Kapının ve türbenin yüzü az çok Türkistan anıtlarına benzemekte ise de asıl türbe büsbütün başka ve kendine öz bir biçim ve üsluptadır. Alt kat 107 x 107 m. genişlik ve 10 m. yüksekliğindedir. Anıtın topu 25 m. yüksekliktedir Her kat sahanlık ve kubbeli odalarla kendini belli eder⁵⁰⁸. Her birinin yüksekliği alt katın tahminen yarsısı kadardır. Sanduka en üst kattaki ak mermerden inşa edilmiş olan üstü açık salondadır

⁵⁰⁶ Bayur, a. g. e., s. 518.

⁵⁰⁷ Beveridge, a. g. m., s. 506-507.

⁵⁰⁸ Macun, a. g. e., s. 886.

(Res. 46). Üzerinde Allah'ın 99 sıfatı yazılıdır. Sandukanın baş tarafındaki sütunda, Kuh-i Nur adını taşıyan ünlü pırlantanın yerleşmiş bulunduğu söylenen bir delik vardır. Ekber'in naaşı gayet sade bir lahit içinde ve tam bunun altındaki yerde gömülüdür.

Bu tarz anıt, İran bölgesinde şimdiye kadar görülen anıtlardan çok, Budist mabetlerini hatırlatır. İnşaat 14 yıl sürmüş 1614'te tamamlanmıştır. Ekber'in anıtmezarının Hümayunun anıtmezarına benzeyen bir bahçe taç kapısı vardır⁵⁰⁹.

Muhammed Gavs Türbesi (Res. 47)

Gvalyor'da bulunan Hindistan'ın ünlü evliyalarından Muhammed Gavs'ın türbesinde Türkistan ve yerli üsluplar karışık şekildedir. Bunun nedeni Gvalyor'un Delhi, Agra, Fetihpur Sikri ve Lahor gibi kentlerden ayrı olarak Hindu bir kent olması ve Hindu bir bölge içinde bulunmasıdır. Bu türbenin oyulmuş mermerden yapılan kafesleri şaheser niteliğindedir⁵¹⁰.

Ekber 'in Emirlerinin Yaptırmış Oldukları Binalar

Ekber 'in yanı sıra o dönemde emirleri de pek çok bina yaptırmışlardır. İtimad Han, Agra'ya 6 km. uzaklıkta İtimadpur⁵¹¹ adında bir köy kurup, oraya bir gölet, bir bina, bir de kendi anıtmezarını yaptırmıştır. Bu anıtmezar bugün hala mevcuttur.

⁵⁰⁹ Yetkin, a. g. e., s. 337.

⁵¹⁰ Vincent Smith, *A history of Fine Art in India and Ceylon*, Oxford 1919, s. 411.

⁵¹¹ Yerleşim yeri anlamındadır.

İtimaddün-devle adıyla meşhurdur. Bunlara ek olarak Hüdaved Han Dekkani, Şah Kuli Han Muharrem, Sadık Mh. Han Haravi adındaki kişilerin yaptırdıkları binaları da sayabiliriz⁵¹².

Hindu Emir'in Camii

Bu dönemde Hindu emirlerinin bile cami inşa ettirmiş olmaları dikkat çekicidir. Nitekim Lahor'da bir Cami Mescid (Ulu Cami) yapılmıştır. Çoğu kimse Cuma namazlarını orada kılardı⁵¹³.

F. Kitabecilik

İslami Dönemde mimarinin gelişmesi kitabecilik güzel sanatlarının da müstakil bir dalı haline geldi. Ekber döneminde Mir Masum Bhakari, bu sanat dalında özel bir yer kazanmıştır. Son derece güzel bir kitabe yazıcısıdır. Hindistan'dan başlayarak Tebriz ve İstafan'a kadarki yolar, konaklama yerleri ve her taraftaki cami ve bina taşlarının üzerine şiirlerini hak ettiği görülür. Agra Kalesi ile Fetihpur Sihri'de Cami Mescid'in kapısındaki kitabeler de bu sanatçı tarafından yazılmıştır. Pencap'ta Bhakar civarında bulunan ırmağa Sitasaran (İffetli Kaynak)

⁵¹² E. B., Havell, **Indian Architecture**, London 1927, s. 179.

⁵¹³ **The Cambridge History of India**, c. IV, s. 524.

adında bir bina yaptırmıştır. Bu binanın dünyanın nadir binalarından olduğu belirtilmektedir⁵¹⁴.

G. Bağ ve Bahçeler

Hindistan'da Babürle başlayan Türk yönetimi süresince tüm hükümdarlar mevcut bağ, bahçe ve çiçeklerin geliştirilmesine ve bulundukları her yerde zarafet ve incelikten oldukça yararlanmışlardır⁵¹⁵. Ekber döneminde de bu yönde gelişmeler mevcuttur. Mesela, meyvelerin tat ve biçimleri aşıyla daha da geliştirilmiştir. Ekber'den önce Hindistan'da ağaçları aşılama geleneği hiç yoktu. İlk olarak Ekber zamanında Keşmir'deki bahçelerin yöneticisi Mh. Kuli Afşar, Kabil'den Şahalo (iri erik, mürdüm eriği v.b.) aşısı isteyerek aşı yaptı ve bununla aşılama Hindistan'da yaygınlaştı.

Ekber zamanında birçok meyve Türkistan'dan Hindistan'a gelmiştir. Günümüzde çam fıstığı Hindistan'da yetişmemektedir. Oysa Ekber zamanında çamfıstığı ağacı dikilmiş ve meyve vermiştir. Bunların yanı sıra bu dönemde burada yetişen çiçek ve meyvelerin tarım ve ticareti de gelişmiştir. Özellikle karpuz, üzüm, kavun, şeftali, badem, çamfıstığı ve nar iyi yetişmiştir.

Ekber döneminden önce Gucerat'ta kavun yetişmezdi. İki yıl içinde Irak ve Horasanlıların geliştiremeyecekleri derecede gelişmeler sağlanmıştır.

⁵¹⁴ Halıcı, a. g. e., s. 146.

⁵¹⁵ Smith, a. g. e., s. 182.

Mango, Bengal, Gucerat, Malva, Handeş ve Dekkan'da oldukça çok yetişirdi.

Pencap'ta üretimi azdı. Ekber Lahor'u başkenti yapınca Mango üretimi artmıştır⁵¹⁶.

Hindistan'da güzel kokulu ağaçlar yetişmiyordu. Ekber zamanında bahçelere çok sayıda sandal, servi, çınar ve köknar ağacı dikilmiştir. Ekber zamanında Agra ve Lahor'da çok sayıda bahçe yapılmıştır⁵¹⁷. Ekber'in döneminde emriyle yapılmış bahçelerin listesi Ain-e Akbari'de mevcuttur. Ancak bahçelerden eser kalmamıştır.

Ayakta kalanların bazılarının isimleri şöyle:

Nasim Bağ (Nesim Bahçesi)

Keşmir'de Dal gölünün kıyısında en eski Nasim Bağ'dır. Ekber tarafından yaptırılmıştır. Dış duvarları şimdi yıkılmış durumdadır. Bahçede sayısız çınar ağaçları bulunmaktadır. Türk bahçelerinin diğer özellikleri de yok olmuştur.

Nagin Bağ (Nagin Bahçesi)

Srinagar'dan yaklaşık 6 mil uzaklıkta kurulmuş bir bahçedir. Bu bahçeden şimdi geriye sadece eski yollar ve çınar ağaçları kalmıştır.

Bayram Han'ın halefi Mirza Han bir savaşı kazandığında Ekber ona Hanlarhanı unvanını vermiş ve kendisini Gucerat valisi ilan etmiştir. Bu kişi savaşın geçtiği meydandaki Samurthi Irmağı'nın kıyısına 60 dönümlük bir bahçe yaptırmıştır.

⁵¹⁶ Bulu, a. g. e., s. 89-90.

⁵¹⁷ Smith, a. g. e., s. 184.

Ekber zamanında yaptırılan bu bahçelerde kışlık ve yazlık her türlü meyve ve sebze yetiştirilmiştir⁵¹⁸.

H. Kervansaraylar

Ekber egemenlik döneminin başlangıcından itibaren pek çok kervansaray inşa ettirmiştir. Ekber 'in yanı sıra iktidar döneminde emirleri ile saray mensuplarından bazıları da kervansaraylar inşa ettirmişlerdir. Ekber 'in emirlerinden biri bir kervansaray, bir bina ve bir de anıtmezar yaptırıp etrafına köyler kurmuştur⁵¹⁹.

Hint- Türk imparatorları arasında Ekber döneminde yoksul ve muhtaçlara yardımın sürekli bir şekli olması açısından kervansarayların inşasına önem verilmiştir⁵²⁰. Bununa başka bir örnek de hükümdarlar Kamari ve Şamsi olmak üzere yılda iki kez doğum günlerini kutlarlar ve bu münasebetle altın, inci ve diğer kıymetli taşlarla kendilerini tarttırırlardı. Tartıldıkları eşyanın tamamını da hayır olarak dağıtırlardı. Bu gelenek Ekber padişah zamanında başlayıp Alemgir zamanına kadar devam etmiştir. İlgili dönemin tarihçileri bu törenleri ayrıntılarıyla anlatmıştır. Yapılan bu işler sadece Müslümanlar için değil, aynı zamanda Hindular için de eşit oranda geçerliydi⁵²¹.

⁵¹⁸ Bulu, a. g. e., s. 89-90 (Ain-e Akbari, c.1, s. 61-63-65) ; Halıcı , a. g. e., s. 152-153.

⁵¹⁹ Yetkin, a. g. e., s. 412.

⁵²⁰ The Cambridge History of India, a. g. e., s. 537.

⁵²¹ Bıyıktay, a. g. e., s. 88.

I. Göletler ve Kanallar

Kanal, gölet, köprü v.b. hizmetler belli sınıfla sınırlı değildir. Bunlardan hastalar ve sağlıklı kimseler, yoksullar ve varlıklı kimseler aynı derecede yararlanabilirler. Dolayısıyla Müslüman hükümdarlar Hindistan'da bu türden pek çok eserler yaptırmışlardır⁵²².

Hindistan gibi bir tarım ülkesi için kanallar büyük önem taşımaktadır. Hint-Türk imparatorları zamanında İran'da kanal ve çeşmeler, bahçe ve evlere kadar gelirler; halk bunlardan kolayca yararlanır. Fakat Hindistan'da bu şekilde kanal ve çeşme bulunmamaktadır. Halkın su kaynağı yalnız kuyu, gölet, dere veya çaylardan ibarettir. Şehir ve köylerin bitişiğindedir. Halk kuyu, gölet, çay ve çeşmelerden su doldurarak evlerine getiriyorlar bu şekilde ihtiyaçlarını karşılıyorlardı⁵²³.

K. Hamamlar

Hindistan'da hamam tamamen İslami dönemin medeni bir kültür ürünüdür. Hindu döneminde burada sıcak hamam geleneğine kesinlikle rastlanmaz⁵²⁴.

⁵²² Kamuran Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1981–1984, s. 149.

⁵²³ *The Cambridge History of India*, a. g. e., s. 538.

⁵²⁴ Halıcı, a. g. e., s. 157.

L. Kuyular

Ekber Ecmir'den Fetihpur'a kadar birer km. aralıkla, puhtah⁵²⁵ kuyular açtırmıştır. Bu kuyular kos işareti sayılıyordu. Ekber anıtlar yaptırıp üzerlerine avlanmış geyiklerin boynuzlarını diktirmiştir. Bunlar yol işareti oluyor ve yolcular kendilerini güvende hissediyorlardı. Ekber 'in kurmuş olduğu İnşaat Dairesi kanalıyla da pek çok kuyu açtırılmış ve halkın kullanımına sunulmuştur⁵²⁶.

M. Köprüler

Ekber kendisi köprü yaptırmamıştır; ancak emirlerinden Hanlarhanı Abdurrahim inşa ettirdiği Cevnpur köprüsünün ünü hala devam etmektedir⁵²⁷.

Cevnpur Köprüsü (Res.48)

Gumti Irmağı üzerinde bulunur. İyi bir bayındırlık işinin nasıl sürdürüldüğünü gösterir. Ayaklar üzerindeki cumbalı ve kafesli köşkler bu köprüye başka yerde bulunmayan bir özellik verir. 1564 – 68 yılları arasında yapılmıştır⁵²⁸.

⁵²⁵ İç yüzeyi tuğla ya da taş ile örülen, bazen de iç yüzüne basamak yapılmış kuyular.

⁵²⁷ Bayur, a. g. e., s. 519.

⁵²⁸ Bayur, a. g. e., s. 519.

SONUÇ

Türk-Hint İmparatorluğu Müslüman Hindistan kültürünün oluşumunda birinci derecede rol oynamıştır. Bilindiği üzere dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Hindistan’da da Türk izlerini çok net olarak görebiliriz. İslamiyet’in Hindistan bölgesinde gelişmesini sağlayan Türk imparatorları aynı zamanda “Türk Töresini, Türk Adaletini, Türk Mimarisi ve Sanatını” da bu bölgelere de yayarak günümüze kadar yok olmadan gelmişlerdir.

Müslüman Hindistan kültürünü oluşturan Türk-Hint İmparatorluğu Türk tarihinin de ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Türklerin Hindistan ile ilgilerinin çok eski tarihlere dayanmasına rağmen yazılı belgeler de Gazneliler dönemiyle başladığı görülür(977-997). Delhi sultanları askeri ve siyasi faaliyetleri de aynı anda başlatmışlardır.

Babür ile başlayan Türk-Hint İmparatorluğu dönemi Hindistan’da başlatılan bu kültürel faaliyetlerin bir devamı, neticesi ise; zirvesini oluşturmuştur. Türk – Hint İmparatorluğu güneşin son ışıkları gibi Delhi Sultanlığı’nın üzerinde parlayarak Türk tarihine damgasını vurmuşlardır.

Babür’un Panipat’ta İbrahim Lodhi’yi mağlup ederek kazandığı zaferle (1526) Türkler Hindistan’da yeniden iktidara gelirler. Babür ile hakimiyetleri başlayan Türk-Hint İmparatorları, devrin bütün padişahları gibi mutlak olup, hakimiyet ve idare salahiyyetinin, ülkenin ve üzerindeki insan topluluğunun tek

sahibidir. Aynı zamanda askeri kuvvetlerin de başkomutanlarıdır. Babürlü hükümdarları tarihçiler genellikle “padişah ve hakan” ünvanıyla anmalarına rağmen Türkçe ünvanlar ve isimler ne yazık ki hem yerli (Hindistan-Pakistan), hem de batılılar tarafından bilinçli olarak hemen hemen tamamen kaldırmışlardır.

Hükümdar dediğimiz günümüz deyiimiyle yasama, yargı ve yürütmenin başıdır. Resmi görevlilerin ücretleri ilk zamanlarda “Cagir” yani tımar usulü ile temin ediliyordu Cagirdarların mülkiyet hakkı yoktu. Ekber döneminde “Cagirdari Sistem” terk edilerek yerine “Mansabdari Sistem”e geçilmiştir.

Vilayetler de merkezi hükümet örnek alınarak teşkilatlandırılmıştı. Devlet mekanizması özellikle Ekber’in reformları ve yönetim sistemine getirdiği değişikliklerle belirgin ve yararlı amaçlara yönelik, daha etkili ve daha rasyonel bir şekilde organize edilmişti.

Hindistan’da Türk yönetimi dönemi sosyal açıdan çok önemli konumdaydı. Toplum, hükümdarın en tepede yer aldığı feodal bir örgütlenme görünümündeydi. Hükümdarın ardından resmi görevli soylular gelmekteydi. Bunların her zaman farklı paye ve ayrıcalıkları bulunuyordu. Soylular zenginlik ve refah içinde yaşarken; alt tabakada bulunan halk da ancak ekmeğini kazanabilecek durumdaydı. Ekonomik hayat oldukça zor ve her şey çok pahalıydı. Soyluların altında kendilerini gösterişli harcamalara kaptırmış fakat memuriyet pozisyonlarında olan fazla varlıklı olmayan orta sınıf bulunuyordu. Genelde tüccarların yaşamı daha sadeydi. Bazı batılı

yazarların belirttiğine göre yüksek ticaret hacimleri nedeniyle çok farklı hale gelip zengin bir yaşam sürüyorlardı. Daha aşağı sınıfların durumu bu iki üst sınıfkine göre daha zordu. Yeterli giysileri yoktu ve yünlü giysilerle ayakkabılar imkanların çok üstündeydi. Özellikle kıtlık dönemlerinde bu sınıf oldukça büyük sıkıntılar çekmekteydi.

Hem Müslümanlar, hem de Hindular astrolojik tahmin ve kehanetlere çok inanıyorlardı. Dönemin belirgin sosyal uygulamaları Sati, küçük yaş evliliği ve çeyiz ya da başlık parası uygulamasıydı. Ekber evlilik akti için hem gelinle damadın rızası hem de iki tarafın ana-baba izni olmasını gerekli kılarak sosyal uygulamaları düzenlemeye çalıştı. Hangi taraf olursa olsun erginlikten önce evlenmeyi, yakın akrabalar arası evliliği, çok fazla çeyiz ya da başlık parası taleplerini ve çok eşliliği de kontrol altına almayı amaçlıyordu. Sosyal sorunlar 18. yy. süresince özellikle Bengal'de çoğaldı. Bolts, Craufurd ve Scrafton gibi dönemin Avrupalı yazarlarının eserlerinde ve dönemin edebiyatında da bu sorunlara sık sık değinilmiştir. 18. yy. ortasında Dakka Racası Racballabh, dul kadınların yeniden evlenmesi uygulamasını getirmek için başarılı olmayan bir girişimde bulundu. Kadınlar genellikle kocalarında isteklerine tabi olmalarına rağmen, politik işlerde etkin rol olmaya başladılar.

Yüzyıllar boyunca süre gelmiş siyasi çekişmelere rağmen Müslüman ve Hindu yakınlaşması süreci bu devirde devam etmiştir.

Ekber'in saltanatı Müslüman Hindu uyumu bakımından olağanüstü ölçüde önemli ve ibret vericidir. Müslüman yöneticilerin Hinduların eğitimi ve öğrenimine çok katkıları olmuştur. Müslümanlardan önce Hindistan'da yaygın olan bilim ve sanatların sayısı oldukça sınırlıydı. Müfredat programlarında tarih öğrenimine hiçbir zaman yer verilmemiştir. Coğrafya ise ismen vardı. Felsefe, astronomi, tıp, şiir, musiki vb. bilimler Hindistan'da önceden de mevcuttur; Ancak büyük eksiklik onların sadece belli kişilere öğretilmesiydi. Bir diğeri ise Hinduların bilimler hakkındaki dünyadaki diğeri milletlerin araştırma ve ilmi gelişmelerden tamamen habersiz olmalarıydı. Müslüman bilginlerin onları müfredat programlarındaki bu eksikliği gidermişlerdir.

Timur soyundan gelen hükümdarlar Hindistan'da çeşitli yollarla Hinduları eğitim ve öğrenimine de teşvik etmişlerdir. Saraylarında Müslüman bilginler yanında Hindu bilgin ve bilgeler ve sanatın her dalındaki ustalara da yer vermişlerdir. Ekber döneminde saraydaki Müslüman bilim adamı ve sanatçıların yanında pek çok Hindu ismine de rastlanmaktadır. Babürlü hükümdarları ve hanedanı edebiyat ve güzel sanatlarla bizzat ilgilenmiş ve bu konuda gerçek birer hami olmuşlardır.

Ekber de gerek ilim adamlarını ve gerekse şairleri sarayında himaye etmiş, ilim ve edebiyatı öylesine yüce tutmuştur ki, dönemi ilim ve edebiyatın “altın çağı” olmuştur. Eğitim ve öğretimle ilgili köklü değişikliklerin yapılması da bu dönemde olmuştur. Babürlü hükümdarları çeşitli yollarla Hinduları da eğitim ve öğrenime

teşvik etmişlerdi. Saraylarında Müslüman bilginler yanında Hindu bilgin ve bilgelere de yer vermişlerdir. Özellikle Ekber döneminde Hindulara büyük müsamaha gösterilmiş; dolayısıyla Hindular tarafından çok değerli edebi ürünler ortaya konmuştur. Ayrıca Hint ve Sanskrit dillerinde birçok eser Farsça'ya tercüme ettirilmişti. Babürlüler devrinde resim ve minyatür sanatı da büyük gelişme göstermiştir.

Babürlü hükümdarların Hindistan'daki mimari ve bayındırlık faaliyetleri de dikkat çeken ve hayranlık uyandıran yönlerden biridir. Hümayun döneminde bu yönde çalışmalar yapılmışsa da bugün bunlardan pek azı ayaktadır. Ekber Şah da uzun süren saltanatı zamanında önemli mimari eserler yaptırmıştır. Ekber Şah mimariden çok bilim ve edebiyat konusunda çalışmalar yapmıştır.

Ekber Şah döneminden sonra Şah Cihan dönemi, Babürlü mimarisinin en parlak dönemidir. Sulama tesislerine de bu dönemde büyük önem verilmiştir. Onun ilk eserlerinden birisi karısı Mümtaz Mahal için yaptırmış olduğu Tac Mahal'dir. Türk-İslam Mimarisinin şaheserlerinden biridir.

Yönetimdeki hoşgörölü tutumları gerçekleştirdikleri reformlar, bilim ve güzel sanatları korumaları, mimari ve bayındırlık ile Hindistan'a Türk-Hint İmparatorluğu damgasını vuran Babür ve halefleri Müslüman Hindistan kültürü adlı yeni bir kültür ve medeniyet geliştirmişlerdir.

Hint-Türk İmparatorluğu döneminde çok büyük bir kısmında Hindistan'ın Asya ve Avrupa'nın değişik ülkeleriyle aktif, hatırı sayılır bir dış ticareti vardı. Ülkenin belli başlı ithal malları; külçe altın ve gümüş, ham ipek, at, madenler, fildişi, mercan kehribar, değerli taşlar, kadife, işlemeli kumaşlar, ince yünlü dokuma, parfümler, ilaçlar, Çin porselenini ve Afrikalı kölelerdi. İhracatını ise muhtelif eşyalar tekstil ürünleri, biber, çivit, afyon ve diğer uyuşturucular ile muhtelif eşyalar oluşturuyordu. Diğer kısımlarda da birkaç güzergah daha olmakla beraber kuzeybatıda ihracat ticareti için iki ana karayolu vardı: Lahor-Kâbil hattı ve Multan-Kandahar hattı. Fakat bu güzergahlar boyunca yolculuk emniyetsizdi. Türkistan, Horasan ve bir kısım İran ile olan ticaret bu güzergahlardan deve ile yapılırdı. Avrupa'dan uzak doğuya gemiyle Ümit Burnu'ndan doğrudan doğruya gidişten beri Türkistan yoksullaşmış olduğundan 17. yy. da ve ondan sonra orayla Hindistan arasındaki ticaret fazla önemli değildir ve İran ticaretinin önemli bir kısmı da denizden yapılmaktadır. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Lahordan yılda 3000 devenin geçmektedir. Ancak 1615'te Hint denizlerinde İngiliz ve Portekiz gemileri arasındaki çarpışmalar dolayısıyla İran'la Hindistan arasında deniz yolu kapalı kalınca Lahor'dan 12-14.000 deve geçmiştir. Bu yoldan Hindistan'a geçen geniş ölçüde Türkistan ve kısmen de İran'dan at ithal ediliyordu.

Ticari amaçlar bakımından denizyolu ve nehirler daha avantajlı idi. Hindistan'ın başlıca limanları Sind'deki Lahori Bandar; Surat, Broach ve Kamboy

gibi Gucerat limanlar grubu; Bassein; Chaul; Ratnagari bölgesinde Dabul (şimdiki Dabhol); Goa ve Bhatkal; en önemlileri Kalicut ve Cochin olan Malabar limanları; doğu sahilinde Negapatam, Nasulipatom ve birkaç küçük liman ve Bengal'de Stgaon, Sripur, Chittanong ve Sonargaon idi.

Devlet tarafından belirlenen gümrük çok yüksek değildi. Örneğin, Surat'ta tüm mal ithal ve ihracatında %3.5 ve altın ve gümüş parada %2 idi. Hiçbir tüccarın ülke dışına hiçbir şekilde gümüş çıkarmasına izin verilmiyordu. Ekber'in saltanatından itibaren Hindistan ticaretinin önemli özelliği, zaman içinde yavaş yavaş artarak geniş bir dağılım gösteren merkezlerde ticari üstler bulan İngiliz ve Hollandalıların ticari faaliyetleriydi. Hint-Türk İmparatorları yönetimi boyunca Hindistan'daki Avrupalı tüccarların, işlerinin kendi gönüllerince gitmediği, şeklindeki iddialarda kaynaklarda yer almaktadır.

Babürlü Devletin başlıca zirai ürünleri hububat, darı, bakliyat, daha küçük ölçüde sebze, şeker ve baharatlardı. Avrupa'ya ihraç edilen tarım ürünleri arasında başta baharat gelir. İhracaat bakımından büyük önemi olan diğer bir tarım maddesi de çivit idi. Madenlerden ise o devirde barut yapmaya yarayan küherçile önemli bir ihracat maddesiydi. El sanatları bir hayli çeşitliydi; kuyumculuk, fil dişi ve ince tahta işleri, oymacılık oldukça ilerlemiş durumdaydı. Pamuklu kumaşlar sahile yakın bölgelerden deniz aşırı ülkelere ihraç ediliyordu. XVII.yy.da Avrupa'ya yapılan Hint ihracatı büyük bir gelişme göstermişti. Ekber döneminde de yönetimde getirilen

birtakım önemli düzenlemelerle hem ihracat artmış, hem de devletin ekonomik durumu iyileşmiştir. Ekonomik düzenin yanı sıra sosyal hayatta da yapılan reromlar halkın refah seviyesini bir hayli yükseltmişti.

Ekber Şah “Sulh-ü Kül” siyasasıyla Müslüman ve Hindular arasında eşitliği sağlayarak bu açıdan büyük bir devrim yapmıştır

Ekber devri Hindistan’ın görmediği fetih, cihangirlik, saltanat devri; Hindistan’ın hiçbir zaman sahip olamadığı saadet ve refah devridir. Yapmış olduğu reformlarla Hindistan’a altın çağını yaşatmıştır.

ÖZET

Hatırlayacağımız gibi, İslamiyet'in Hindistan'a ilk olarak gelmesi Arap tüccarlarının 712 yılında deniz yoluyla Hindistan'a girip, Sind'i fethetmesiyle başlamıştır. Sonraki yüzyıllarda asıl yayılmalar Hindu Kuş bölgesinden bazı İslam kabilelerinin ve göçmenlerin gelmesiyle olmuştur. Daha sonraki zamanlarda Afganlar, Türkler de Hindistan'a yerleşmişlerdir. 16. yy. da Türklerin yerleşmeleriyle, çeşitli Müslüman hanedanlıklar Kuzey Hindistan'da kurulmaya başlamıştır. Bildiğimiz gibi asıl ilerleme (977- 997) Gazneli Mahmud' un Hindistan'ı fethetmesiyle başlamıştır.

Hindistan'daki ilk ve en önemli siyasi değişiklikler Türk- Hint İmparatorluğu döneminde gerçekleşmiştir. 1526- 1530 tarihleri arasında hükümdar olan Babür Hindistan'ı 5 yıl gibi kısa bir süre idare etmiş fakat bu zaman içerisinde Hindistan'da kalıcı ve etkileyici başarılar elde etmiştir.

Babür farklı kültürleri barındıran Hindistan'da Hint- Türk kültürünü birleştiren çalışmalar yapmasıyla güzel bir isim kazanmıştır. Ölümünden sonra oğlu Hümayun Hindistan tahtına oturmuştur. Hümayun babası kadar idarede başarılı olamamış ve tahtı Şir Şah'a kaptırmıştır. Babasının yaptığı gibi Hint- Kültür ilişkilerinin için çalışmalar yapmıştır. Bir yıl sonra Hümayun Hindistan tahtını tekrar

elde eder ve 1556 yılında ölünce yerine 14 yaşındaki oğlu Ekber 'i hükümdar olarak bırakır.

Müslüman- Türk İmparatorluğu tahtına oturan Ekber'in okuma yazma bilmediği, fakat okuduğu her şeyi aklında kolayca tuttuğu, çok zeki olduğu söylenmektedir. Hindistan'da 50 yıl gibi uzun bir zaman hükümdar olan Ekber gerçek idareci, üstün bir kabiliyetti. Fetihlerle ülkesinin sınırlarını oldukça genişletmiştir.

Laik bir kişi olan Ekber, Hindu- Müslüman eşitliğini sağlamıştır. Tecrübeli hükümdar, iktidarı süresince ülkesinin ve halkının ihtiyaçlarına cevap vermiş, ülkenin refahını yükseltmek için birçok düzenleme yapmıştır. Onun asıl dikkat çeken yönü dinler hakkındaki sorunlarla uğraşması ve hatta farklı dinlerin sentezi olan Din-i İlahi diye yeni bir din oluşturmastır.

Ekber 'in en büyük ilgi alanlarından biri de mimaridir. Agra yakınlarında Fetihpur Sikri adında bir şehir kurmuş ve Hümayun Türbesi, Lahor ve Agra Kalesi, Muhammed Gavs Türbesi ve Panç Mahal gibi muhteşem eserler yaptırmıştır. Bu eserlerde Müslüman- Hindu tarzı görmek mümkündür.

Ekber dönemi Türk- Hint İmparatorluğu için çok önemlidir. Hindistan'a muhteşem eserler bırakmıştır. Onun döneminde bilim adamları, sanatçılar saraya getirilmiş ve bu da Ekber 'in bilim ve edebiyata verdiği önemin bir göstergesidir.

Muhteşem hükümdar Ekber'in 1605'te ölümüyle yerine oğlu Cihangir geçmiştir (1605- 1627).

SUMMARY

As we remember that; Islam first came to India by sea when Arab traders conquered Sind in 712. The main thrusts started, however, almost three centuries later, when the banners of Islam began to be carried through the northern passes of Hindu Kush by nomadic raiders. Eventually, when they caught the smell of empire, the Afghans, the Turks came to stay. Between the time of the establishment of the arrival of the Turks in the sixteenth century, various Muslim dynasties crossed the historical stage of North India.

As we know the real Muslim- Turk Empire began to gain ground with the conquest of India by Mahmud of Ghazni (977-997). The first and important political changes in India had occurred by Turk- Muslim Empire. Babur ruled India for a short period of 5 years (1526- 1530), but he left a durable impression in the history of Muslim rule in India. He had done, many unique qualities of head and heart, which made him a great warrior. He also earned a good name due to his Turk- Indo civilization in undivided India were laid down in his period. After his death his elder son Humayun (1530-40/ 1555-1556) succeeded him. Humayun wasn't successful as his father so no doubt luck turned against him and he lost throne to Sher Shah Suri for a short period, but he didn't lose heart and after the death of Sher Shah he came

back to India and recaptured his throne. He made commendable contribution in developing Turk-Indo culture of which his father was a pioneer.

A year after regaining his Indian empire Humayun was dead (1556) and the fourteen –year-old Akbar (1556- 1605) sat on Muslim – Turk throne. He never learned to read or write, but he had a great intellect and remembered every word read to him, taking great delight in this manner of instruction. He was a real genius, who ruled over India for 50 years with great success. He expanded the boundaries of his great empire. He had a secular mind, so he developed reconciliatory relations among the Muslim and the Hindu. Being a very wise ruler, a great statesman and very bright person, he determined the needs of the region with great care and followed a balanced state policy according to the environment. Akbar had made a lot of things for his people.

His curiosity was robust in matters of religion, and he eventually founded a new religion named Din-i Ilahi, composed of what he considered the virtues of several religions.

Akbar's impassioned interests also included architecture, and this led him to build a royal city at Fatehpur Sikri, near Agra. Some various historical buildings, forts, tombs and palaces like Humayun's tomb, Panch Mahal, Agra and Lahor Castles, Mh. Ghas Castle etc. In these structures Islamic and Hindu elements were deliberately blended, reflecting the emperor's desire to integrate culturally his

diverse nation. Akbar's period was very important for us. He had done a lot of more significant contributions in India. At his time he brought a lot of artists, science-men to India.

When the great Akbar died in 1605, his son became emperor as Jahangir (1605-1627).

EKLER

BİBLİYOGRAFYA

Anvar, Haşmi, **Tarih-e Pak-o Hind**, Karaçi 1974.

Arat, Reşit Rahmeti, **Baburname**, İstanbul 1970.

Bala, Mirza, “Hümayun” İ. A., İstanbul, 1945.

Barhold, V. V., **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Haz:Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1981.

Bayur, Y. Hikmet, Hindistan Tarihi, **İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar**, T. T. K. Bas., C. I, Ankara 1946.

Bayur, Y. Hikmet, Hindistan Tarihi, **Gurkanlı Devleti’nin Büyüklük Devri**, C.II, Ankara 1947.

Bayur, Y. Hikmet, “16.Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü” **Belleten Dergisi**, S. 5-6, Ankara 1938.

Bayur, Y.Hikmet, **16. Asırda Ekber Gurkan**, İstanbul 1943, s. 536.

Y. Hikmet Bayur, “ Evrengzip (Alemgir) ve Dini Siyaseti Üzerine Bir Deneme” **Belleten Dergisi**, S. 33, Ankara 1945.

Beveridge, H., “Bayram Han”, İ. A., C. I., İstanbul 1960.

Beveridge, H., **Ekbername**,1 Asiatic Society of Bengal, Bengal 1897.

Beveridge, A. S., “ Mübarek Naguri” İ. A., C. VII., İstanbul 1962.

Beveridge, A. S., “ Ebul Fadl” İ. A., C. IV., İstanbul 1945.

Beveridge, H. , “Feyzi” İ. A., C. IV., İstanbul 1961.

Bıyıktaç, Halis, **Timurlular Zamanında Hint-Türk İmparatorluğu**, İstanbul 1941.

Blochmann, H., **Ekber Asiatic Society of Bengal**, Bengal 1939.

Brown, Percy, **Indian Paintings Under The Mughals, 1550- 1570**, Oxford 1924.

Bulu, Şevket **Hindustan ke Musalman Hukumranon ke Ahd ke Tamadduni Calve**, (Çevirisi basılmamıştır,1993).

Bulu, Şevket **Hindustan ke Musalman Hukumranon ke Ahd ke Tamadduni Karname** (Çevirisi basılmamıştır,1994).

Cöhçe, Salim “Gaznelilerin Hindistan Hakimiyetleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.8, Ankara 2002.

Craven, Roy C., **A Concise History of Indian Art**, Thames and Hudson, London 1976.

Datta, Kalikanlar, Majumdar, R. C., Raychaudhuri, **An Advanced History of India**, London 1948.

Dodwell, H. H., **The Cambridge Shorter History of India**, Cambridge 1934.

Dunbar, S.G., **A History of India from Earliest Times to the Present Day**, London 1943.

Galip, Mubarek, **Hindistan’da Türk Hükümdarları** Çev: Saadettin Gömeç, Ankara 1990.

Gürün, Kamuran, **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1981-1984.

Gölbeden, **Hümâyunnâme**, Çev: Abdürrab Yelgar, Ankara 1944.

Goldie, **The First Christian Mission Great Mogul**, Dublin 1897.

Grenard, Fernand, **Babur**, M.E.Bas., Çev: Orhan Yüksel, İstanbul 1971.

Halıcı, Gülseren, **Hindistan'da Kalıcı Türk İzleri (1542-1666)** A. Ü. Basılmamış
Doktora Tezi, Ankara 1995

Haig, T.W., **The Cambridge History of India**, London 1928.

Haig, T. W., “Bedauni” İ. A., C. I., İstanbul 1961.

Havell, E. B., **Indian Architecture**, London 1927.

Işıltan, Fikret “Şirazi” İ. A., C. XI.

K., Ali, **A New History of Indo- Pakistan since 1526**, Dacca 1968.

Konukçu, Enver, “ Babürlüler, Hindistan'daki Temürlüler” **Türkler Ansiklopedisi**,
C. 8,

Köprülü, Fuad, “Babür” İ. A., C. II., İstanbul 1962.

Macun, İnci, “Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari” **A.Ü.D.T.C.F. Dergisi**, C.
XXXIII, Ankara 1990.

Macun , İnci, “**Dinler Tarihi**” Ders Notları, Hendoji Bölümü.

Macun, İnci, “Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari ve Resim Sanatı” **Türkler
Ansiklopedisi**, C.8, Ankara 2002.

Merçil, Erdoğan, **Gazneliler**, Büyük İslam Tarihi, Ankara 1992.

Merçil, Erdoğan, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1991.

Moreland, W.H., **India at the death of Akbar**, London 1920.

Parodi, Laura, “Hindistan Timuroğulları Mimarisi ve Sanatı”, Çev: Kezban Acar
Türkler Ansiklopedisi, Ankara 2002.

Rashid, Sh., **A Short History of Pakistan (Book Three, The Mughul Empire)**
Karaçi 1967.

Sayyid Fayyaz Mahmud, **A History of Indo-Pakistan**, Karaçi 1961-1972.

Sıbte Abdurrahman Sayyid Sabah-ud-din, **Hindustan ke Musalman Hukumranon
ke Ahd ke Tamadduni Calve**, Çev: Gülseren Halıcı ,Azamgarh 1963.

Smith, V.A., **Oxford History of India**, Oxford 1919.

Smith, V.A., **Akbar the Great Mogul**, Oxford 1919.

Smith Vincent, **A history of Fine Art in India and Ceylon**, Oxford 1919.

Serkar, J., **Studies in Mughal India**.

Qureshi, I.H., **A Short History of Pakistan**, Karaçi 1967.

Qureshi, I.H., **India Under the Mughals**, London 1970.

T. H., “Ekber” İ. A., C. V.

The Cambridge History of India, Mughal Period C. III-IV London 1937.

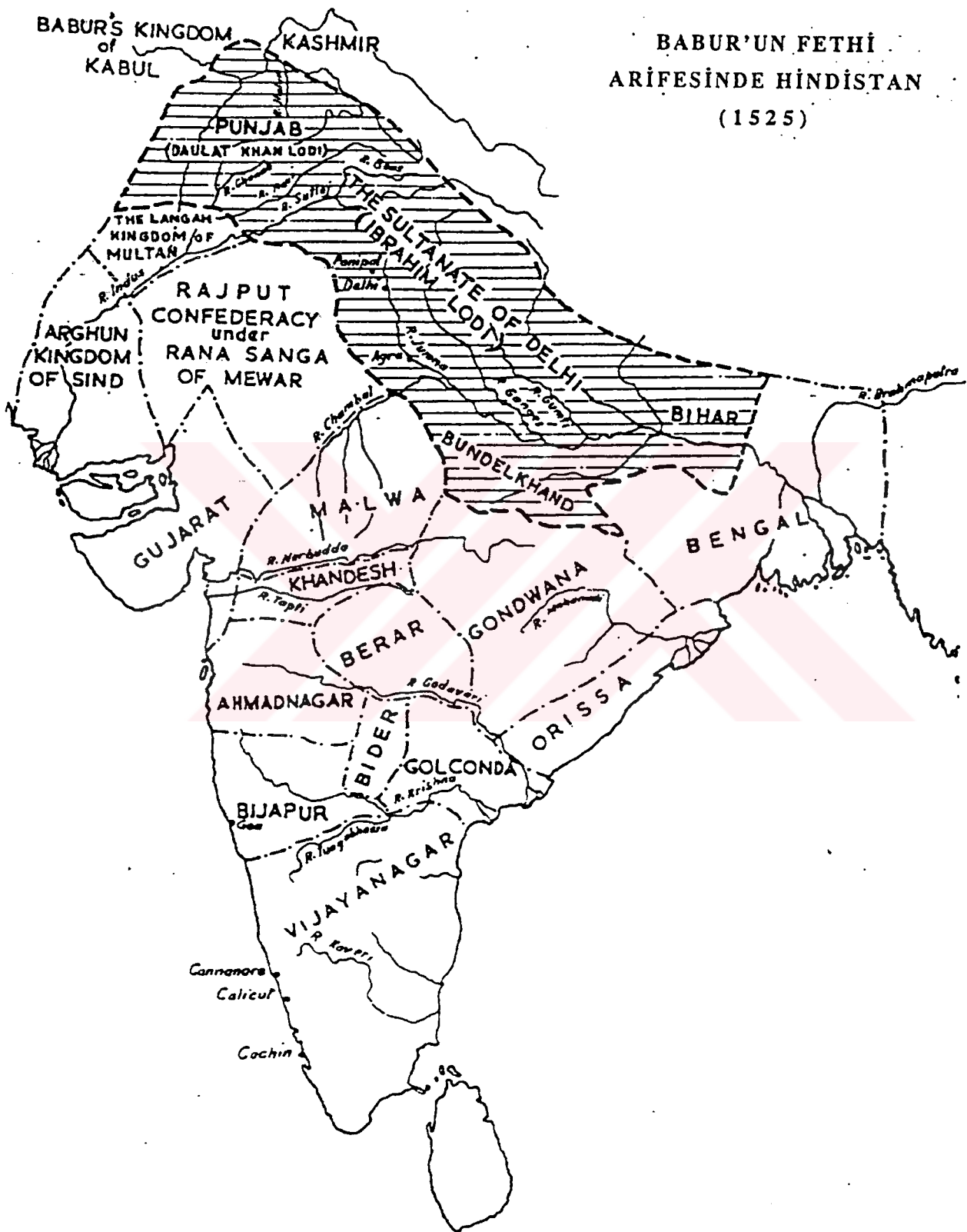
The Cambridge History of India, C. IV.

Yetkin, Suut Kemal, **İslam Mimarisi**, A. Ü. İlahiyat Fakültesi ve Türk İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü , Ankara 1959.

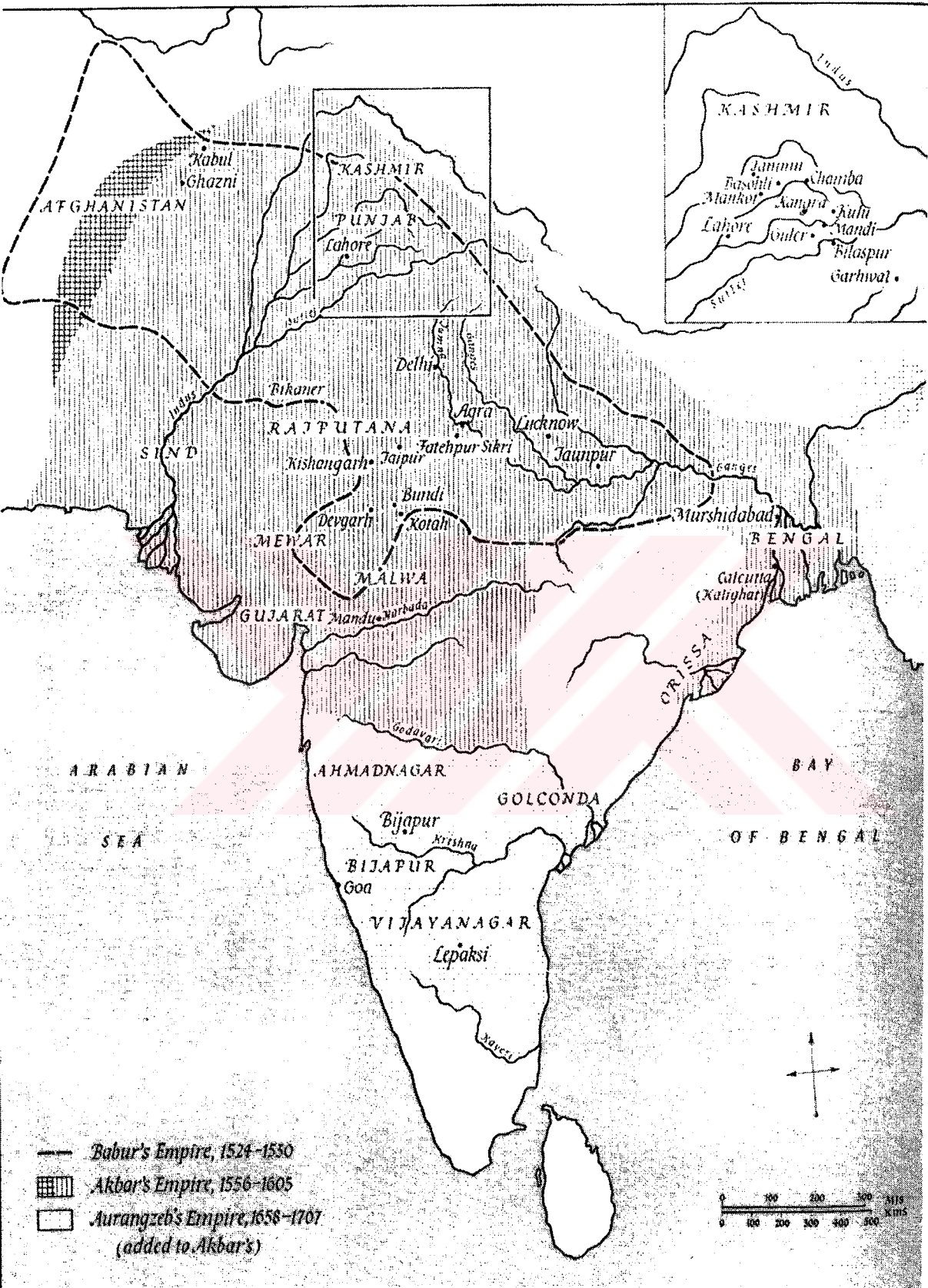
Yurtaydın, G. Hüseyin, **İslam Tarihi Dersleri**, Ankara 1982.

BABUR'UN FETHİ
ARİFESİNDE HİNDİSTAN
(1525)

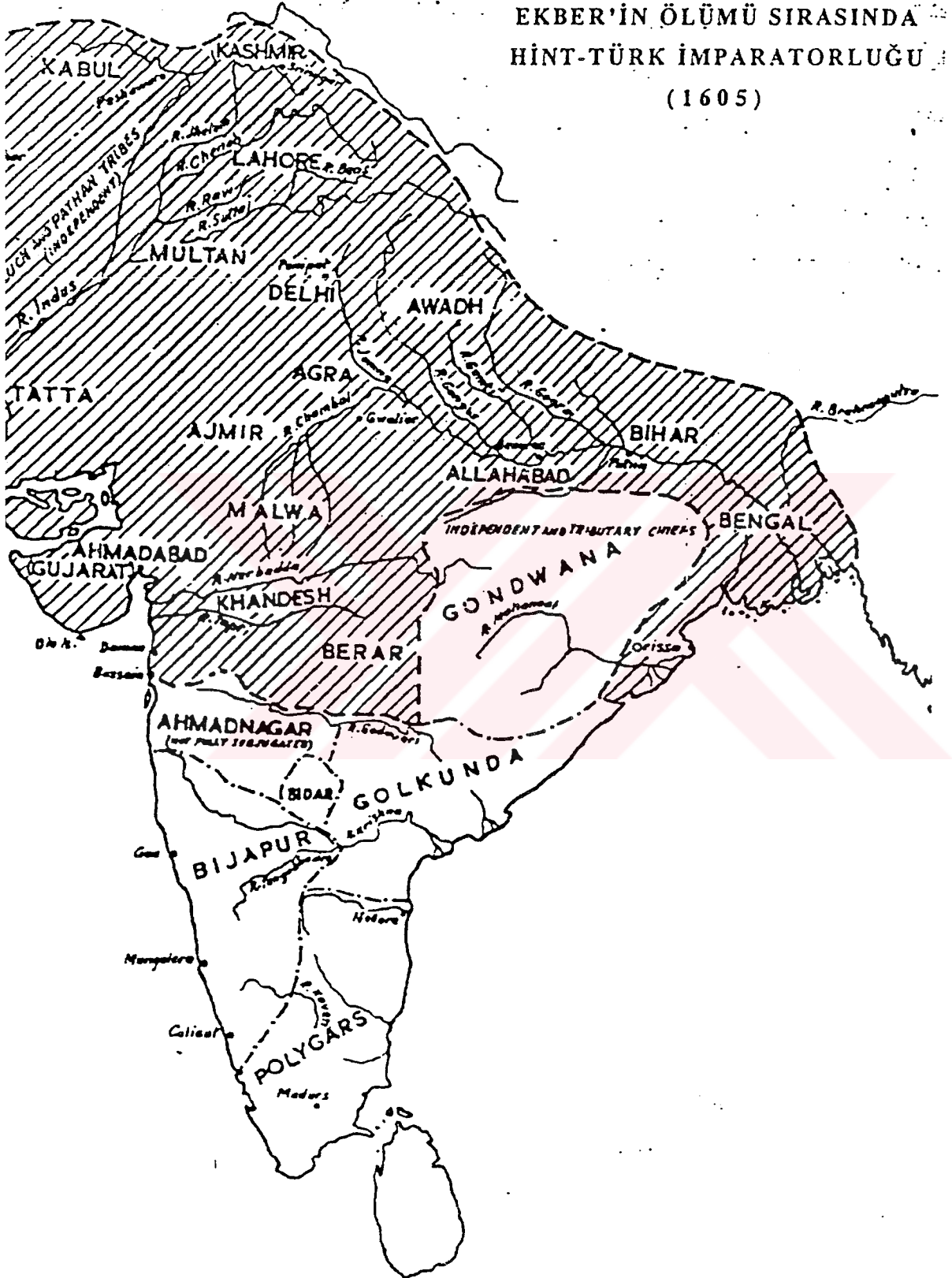
HARİTA I

HARITA II

(Roy R.Craven A Concise of Indian Art)

EKBER'İN ÖLÜMÜ SIRASINDA
HİNT-TÜRK İMPARATORLUĞU
(1605)

HARİTA III

Resim: 2

“Babür”

(Y.Hikmet Bayur :Hindistan Tarihi II.Cilt)

Resim 3
Babür Kandhar seferine çıkırken
(Y.Hikmet Bayur :Hindistan Tarihi II.Cilt)

Resim 4

Babür fil üzerinde

Üstü örtülü taht örneği

(Y.Hikmet Bayur :Hindistan Tarihi II.Cilt)

Resim 5
“Hümayun”
(Y.Hikmet Bayur :Hindistan Tarihi II.Cilt)

(Y.Hikmet Bayur : Hindistan Tarihi II.Cilt)
"Hümayun tahrivan üstünde"

Resim 6

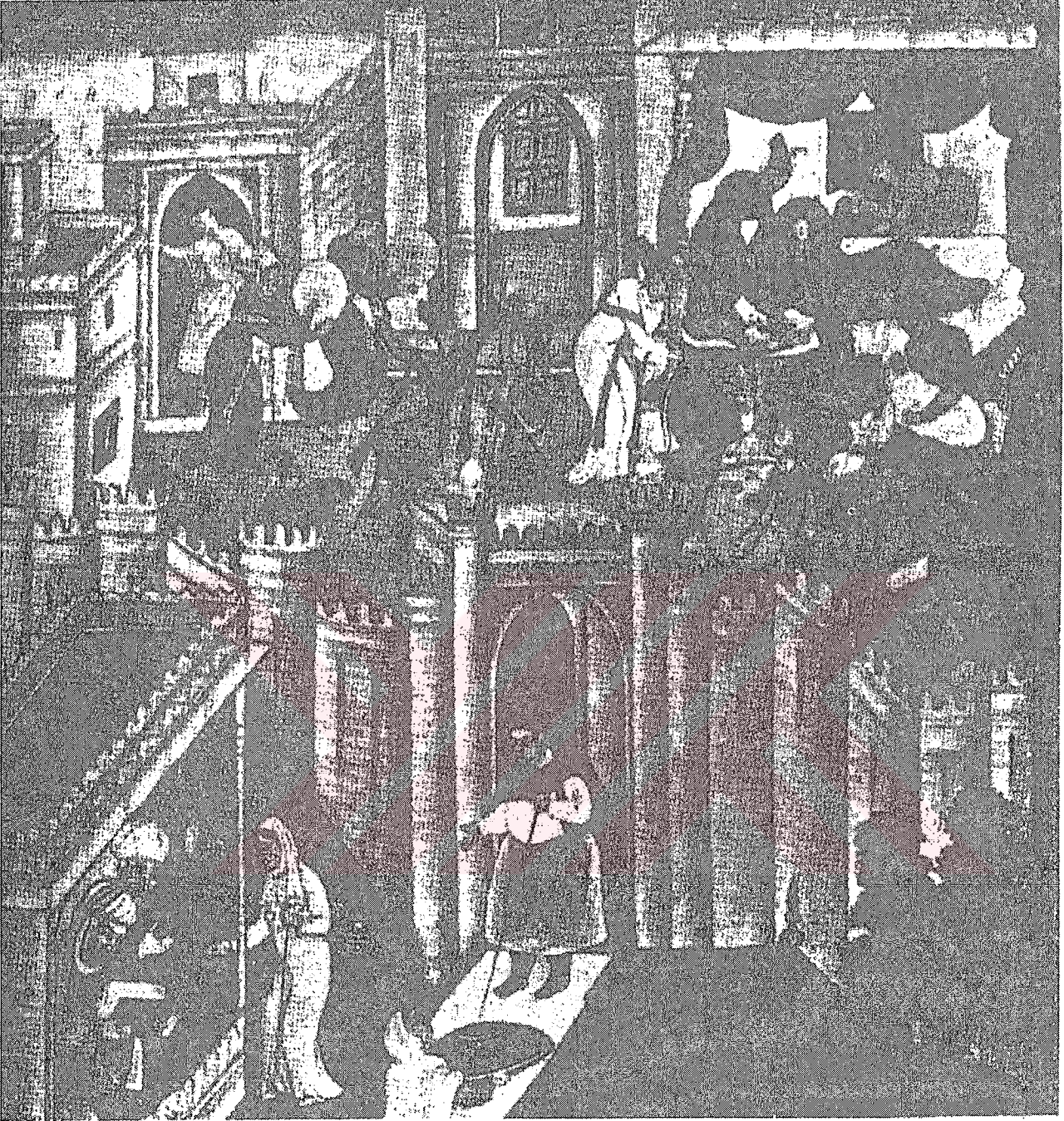

Resim 7

Hamide Banu Beyim

Hümayun'un karısı ve Ekber Şah'ın annesi
(Y.Hikmet Bayur :Hindistan Tarihi II.Cilt)

Resim 8

Ekber'in doğumu: Sütannesinin kucağındadır; annesi Hamide Banu Beyim bir döşeğe umuştur; sağda salıncaklı beşik görünür;solda çalgı ve oyunla şenlik yapılmaktadır.Kadınların fetinden o zamanın modasını anlamak mümkündür.Beli saran dar,şeffaf entariler ve başta külah ınmakta.Bu giyimın merasım dışındaki giyim tarzı olduğu düşünölmekte.Aşağıda ise bir kadın um anını müneccimlere bildirmektedir;saçlarının gözükməsinden o zamanda örtünmenin fazla adığı anlaşılmaktadır.

(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)

Resim 9

Ekber'in doğumu dolayısıyla yapılan bir şenlik; yüzü örtülü kişi Ekber'in annesi nide Banu Beyim'dir

Sağdaki 5 kadın sütnine, hizmetçi ve türkücülerin (ağızları açık önde oturanlar) mleri görünmektedir. Türkücülerin dördü Hindistan yerlilerinin bu güne kadar giydikleri seleri ve biri de Türk elbisesi giymektedir.

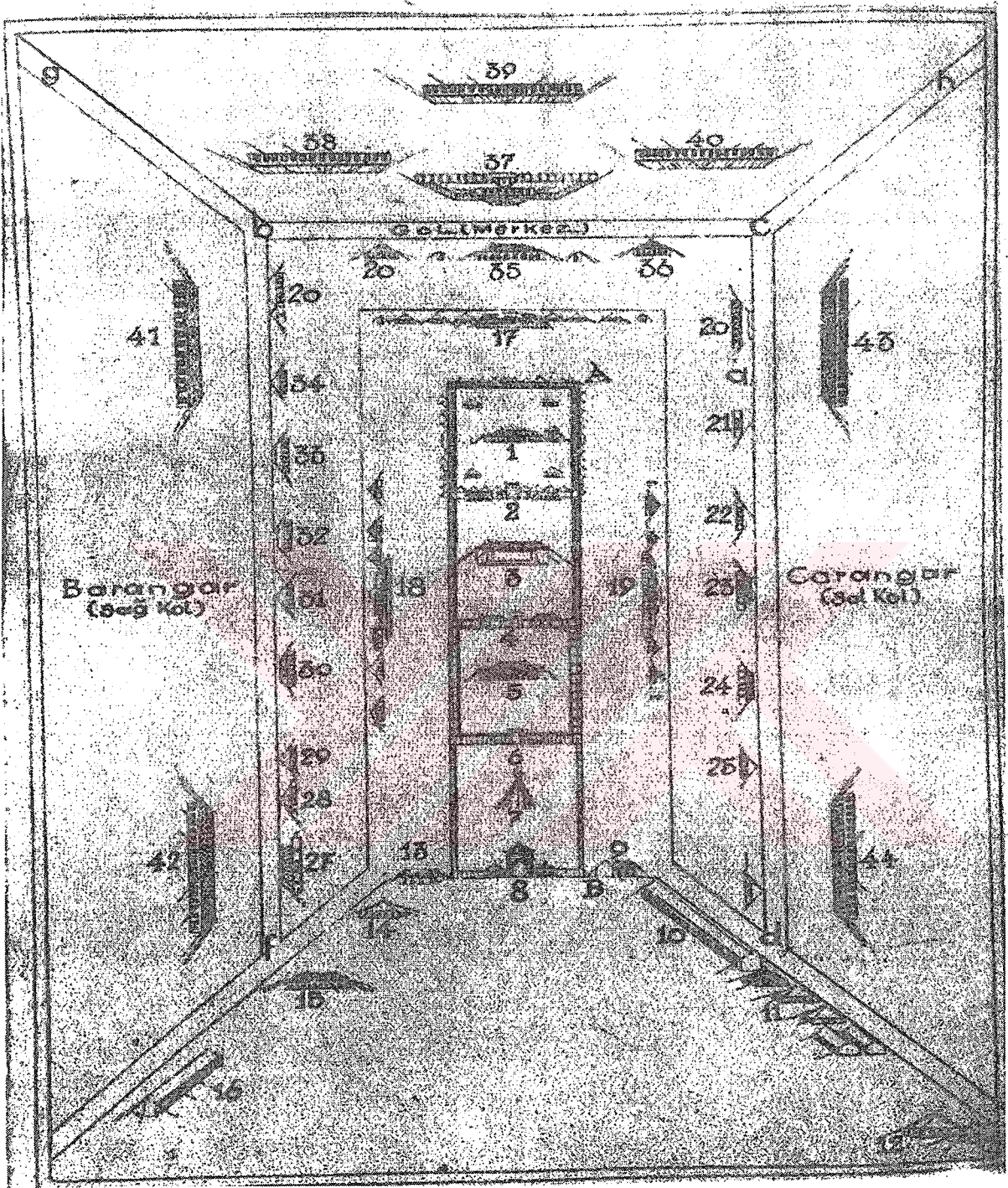
(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)

Resim 10

Hümayun'a Ekber'in doğumu bildirilmektedir. Haberi veren Turdu Bey'dir. Selam şekli 'pata çakmak' diye adlandırılır. Hükümdar ve hizmet edenlerin giyimi arasındaki fark burada görülmektedir. Erkek oyuncuların eğlence şekilleri de kadınlarınki gibidir.

(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)

Resim 11

Babürlü hükümdarlarının sefer ve gezide konaklama tarzı.
(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)

1. Sebistan-ı İkbal : Padişahın harem çadırı. Ona bitişik olan iki katlı çadır « Dü Aşiyane Mensil » dir. — 2, 4, 6. Bölmeler. — 3, Şamyane : etrafı açık çadır. — 5. Divan-ı Has. — 7. Akas-Diya : gök-ışığı anlamında. Işık. — 8. Nakkarehane. — 9. Zinhane. — 10. Estabil (Hasahir). — 11. Fil ahırlarına bakanların çadırları. — 13. Defter : resmî daire. — 14. Palki ve arabalara ait çadır. — 15. Tophane çadırı. — 16. Çitahane (av pelengleri için). 17. Ekber'in anası Hamîde Banu, halası Gülbeden Beyimlerin ve şehzade Danyal'in çadırları. — 18. Veliabt Sultan Selim'in (Cihangir) çadırları. — 19. Şehzade Sultan Murad'ın çadırları. — 20. Büyütat : eşya anbarı. — 21. Aftabçihane : ligen, ibrik v. s. için. — 22. Hoşbuhane : kokular için. — 23. Töşekhane : şilte, minder v. s. — 24. Terziler v. s. için. — 25. Kürkyarakhane : giyim eşyası ve kürkler için. — 27. Abdarhane : su için. — 28. — Şerbethane. — 29. Panhane (çiğnenen bir nesne). — 30. Meyvehane. — 31. Rikabhane : üzengi ve binek eşyası için. — 32. Mutbak. — 33. Nanhane : ekmek v. s. için. — 34. Ravechane : baharlı nesneler için. — 35. Korucular çadırı. — 36. Kurhane. — 37. Kadınlar çadırı (?). — 38. — 44. Korucuların çadırları (muhafızlar)

A — B uzunluğu, yani padişaha ve kendi haremine mahsus yerin uzunluğu 1.100 m. kadardır. Dolayısıyla bu yeri teşkil eden birer dörtgene yakın dört bölümün 300'er m. kadar uzunlukta kenarları var demektir. Bu, çadırların, daha doğrusu kurma evlerin büyüklüğü hakkında bir fikir verebilir. Bu yer etrafı «kanat» denilen insan boyunda bir türlü paravan'larla çevrilmiştir.

g — b — c — h, b — c, b — f, c — d. yol ve çarşılarıdır.

Görülen çadırların etrafında beylerin ve onların adamlarının resimde gösterilmeyen çadırları vardır.

Resim 12

"Elder mızalda av avarken"
Y. Hilanet Bayur, Hindistan Tarihi c. II.

Resim 13
"Elber çita (peleng) ile av yapılırken"
Y.Hilmet Bayur, Hindistan Tarihi c.II

Resim 14
“Çukan oyunu”

Y.Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi c.II.

Resim 15

“Atlı yaya vuruşması “

(Berlin Devlet Müzesi)

Y.Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi c.II.

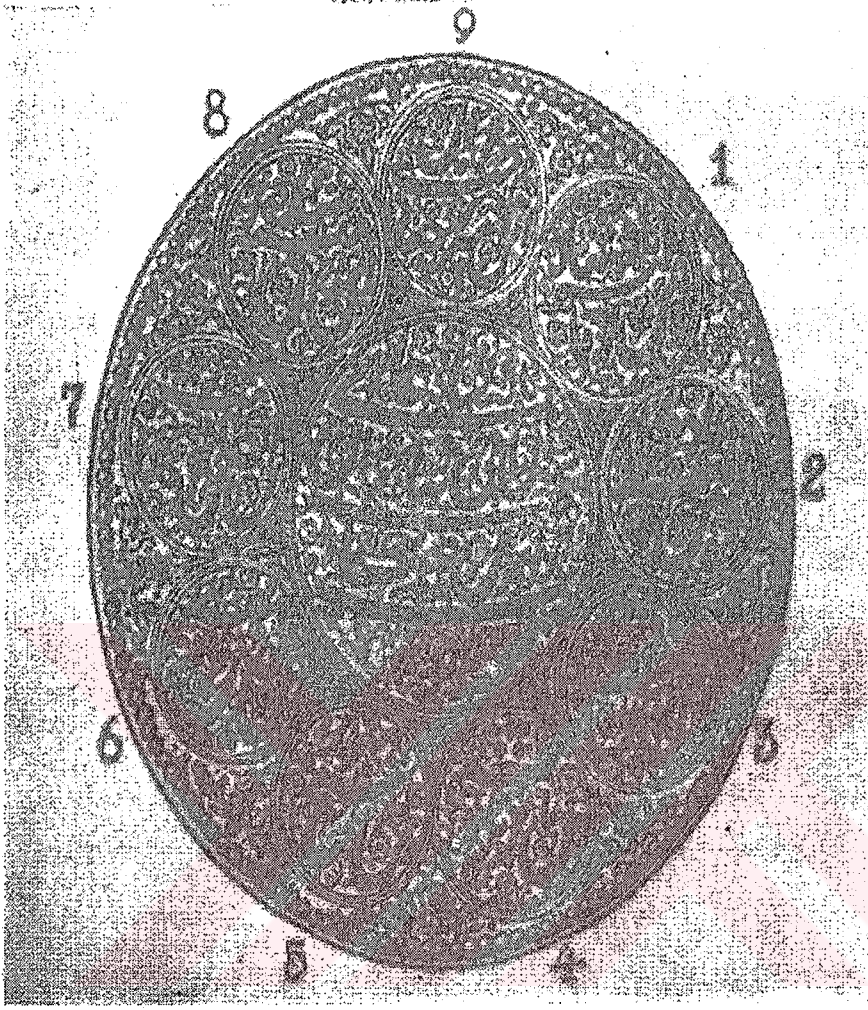

Resim 16

Hint-Türk İmparatorluğu'nun bayrağıdır.

"Cende" diye adlandırılmaktadır.

(Roy R.Craven A Concise of Indian Art)

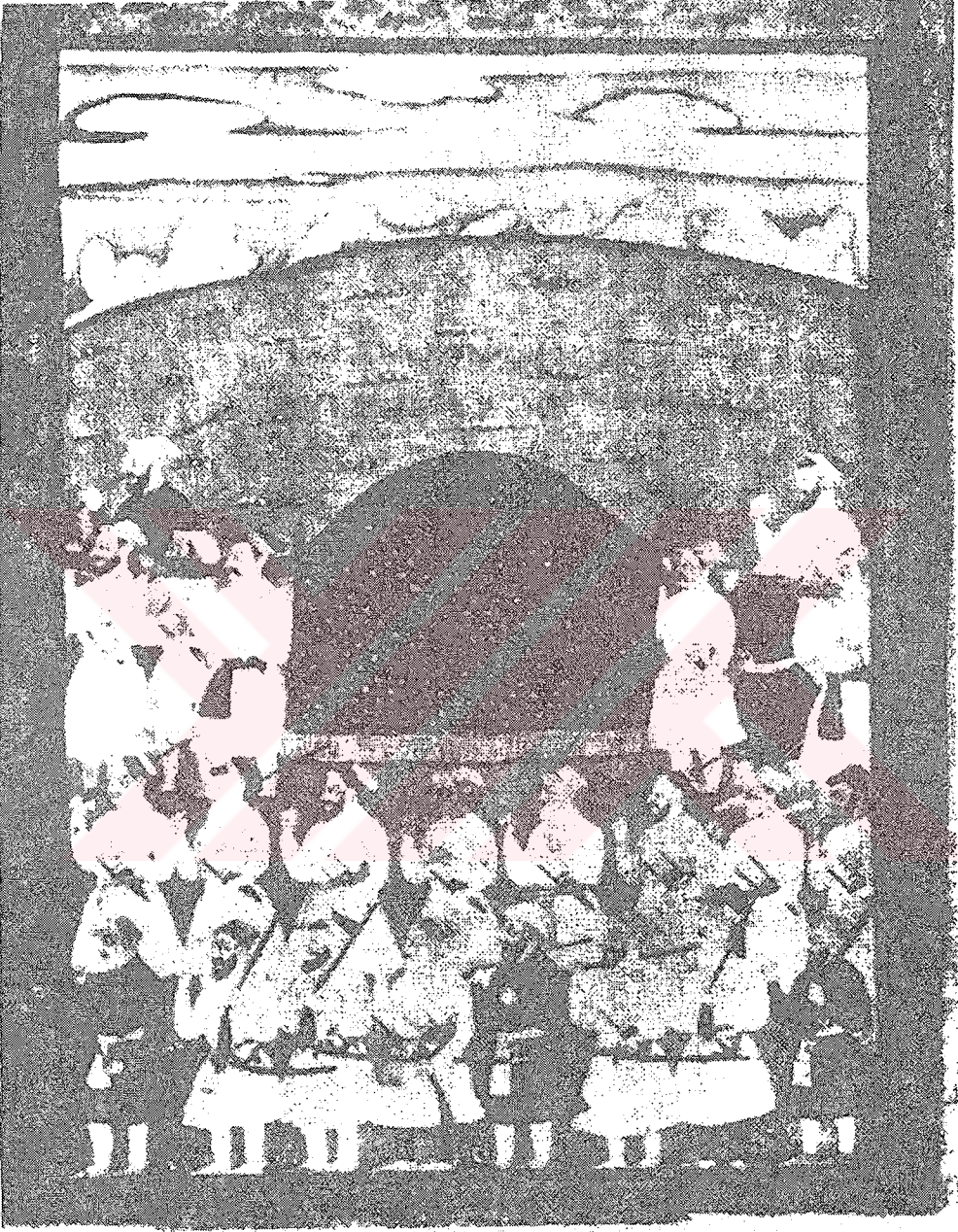
Şah Cihan'ın büyük mührü. Ortada : Ebul Muzaffer Şihab-üd-Din Muhammed Sahibkiran-ı Sani Şah Cihan Padişah-ı Gazi. 1: İbn-i Cihangir Padişah (Cihangir Padîşahın oğlu). — 2 : İbn-i Ekber Padişah. — 3 : İbn-i Hümayun Padişah. — 4 : İbni Babur Padişah. — 5 : İbni Ömer Şeyh Mirza. — 6 : İbni Sultan Ebu Sait. — 7 : İbni Sultan Muhammed Mirza. — 8 : İbni Miranşah. — 9: İbni Emir Timur Sahibkiran.

Resim 17

(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)

Resim 18
“Ekber Döneminde kadınların kıyafet tarzı”
Y.Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi c.II.

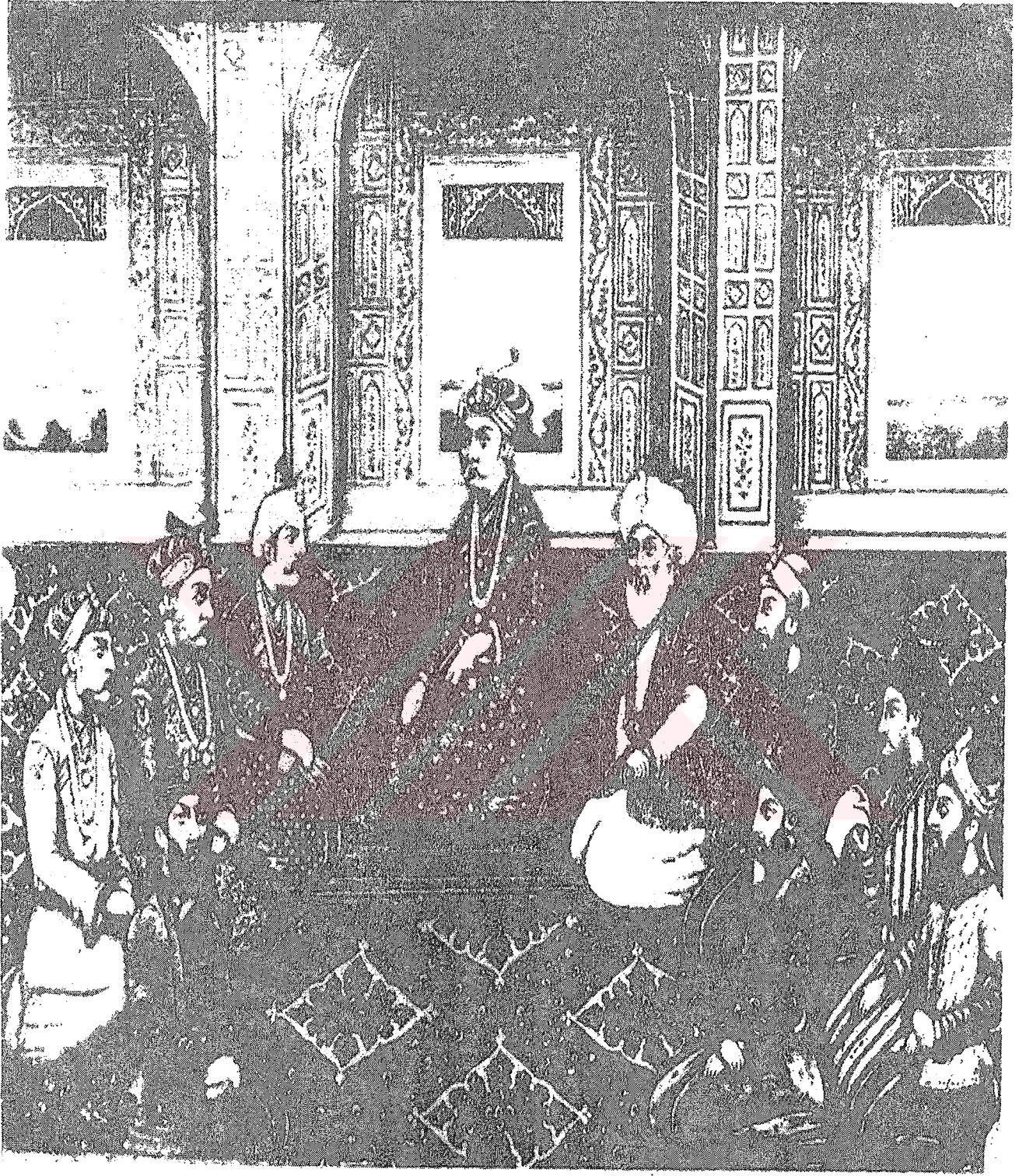
Resim 19
“Kadınlar için örtülü palki”
Hindistan Dergisi Aralık Sayısı

Resim 20

“O döneme ait kadın ve erkeklerin giyim tarzı”

Roy R.Craven A Concise of Indian Art

Resin

“Ekber İbadethane dini önderlerle sohbet ediyor”.

(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)

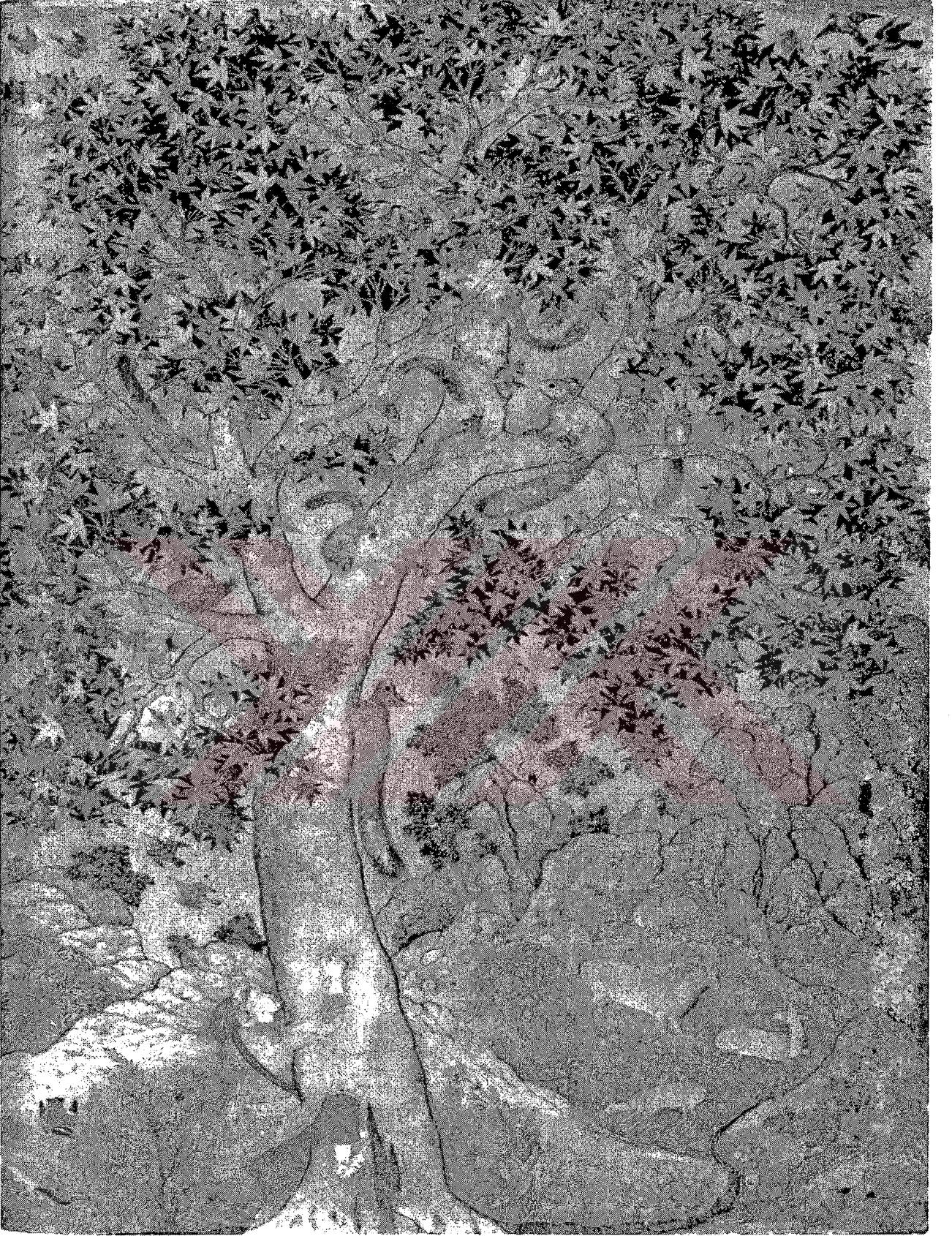

Resim 22
" Tarihçi Ebul Fadl Allami"
Y.Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi c.II.

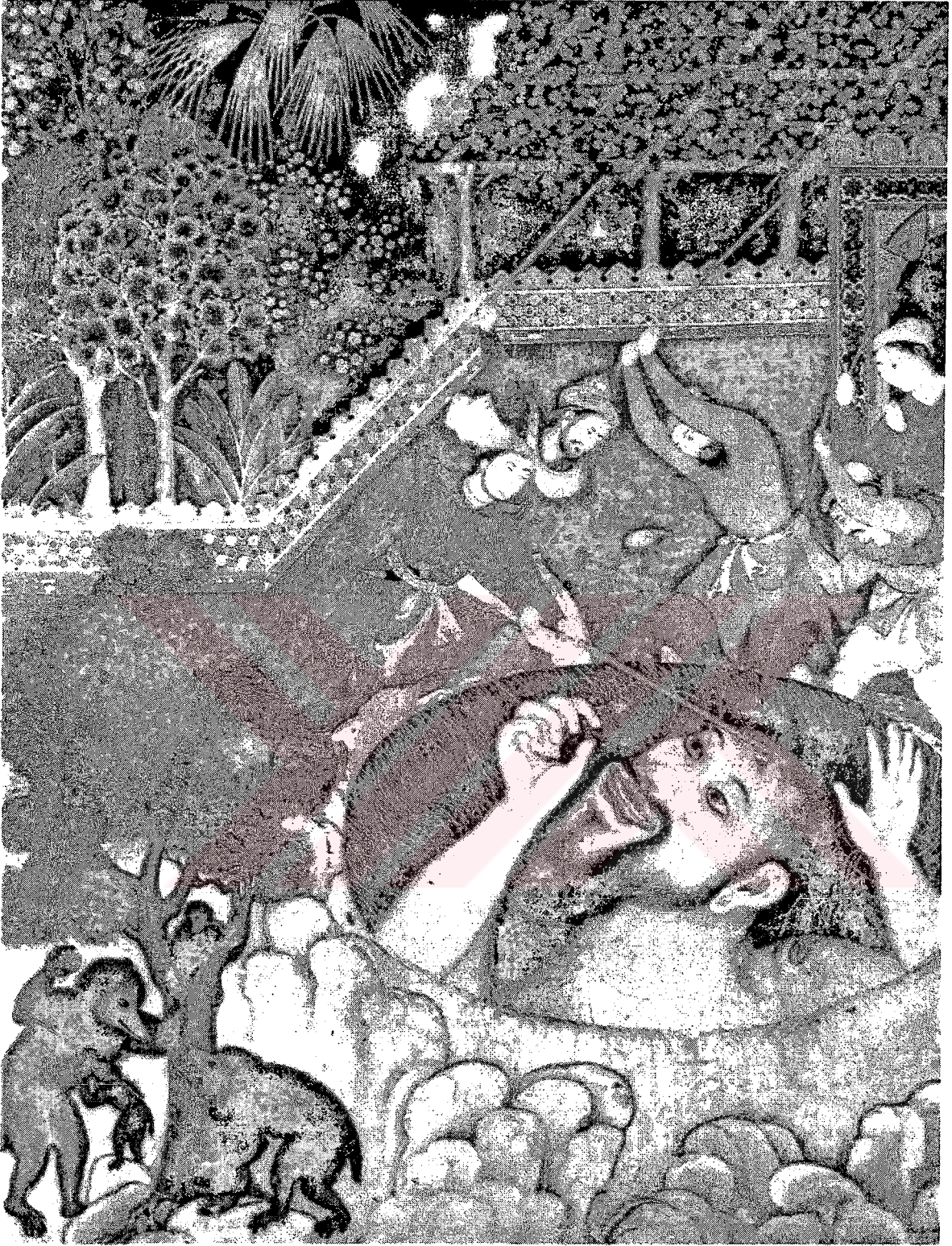
Resim 23

Ekber dönemine ait bir minyatür. Apokrifaya yani gerçeğe uygun olmayan bir resim. Burada bir kişiyi cam bir çanla deniz altına indirmeye çalışıyorlar. Amir Khusrau tarafından Ekber için yapılmıştır.

Resim 24

Abul Hasan tarafından yapılmış bir minyatür.
India Office Library, London.
Roy R. Craven A Concise of Indian Art

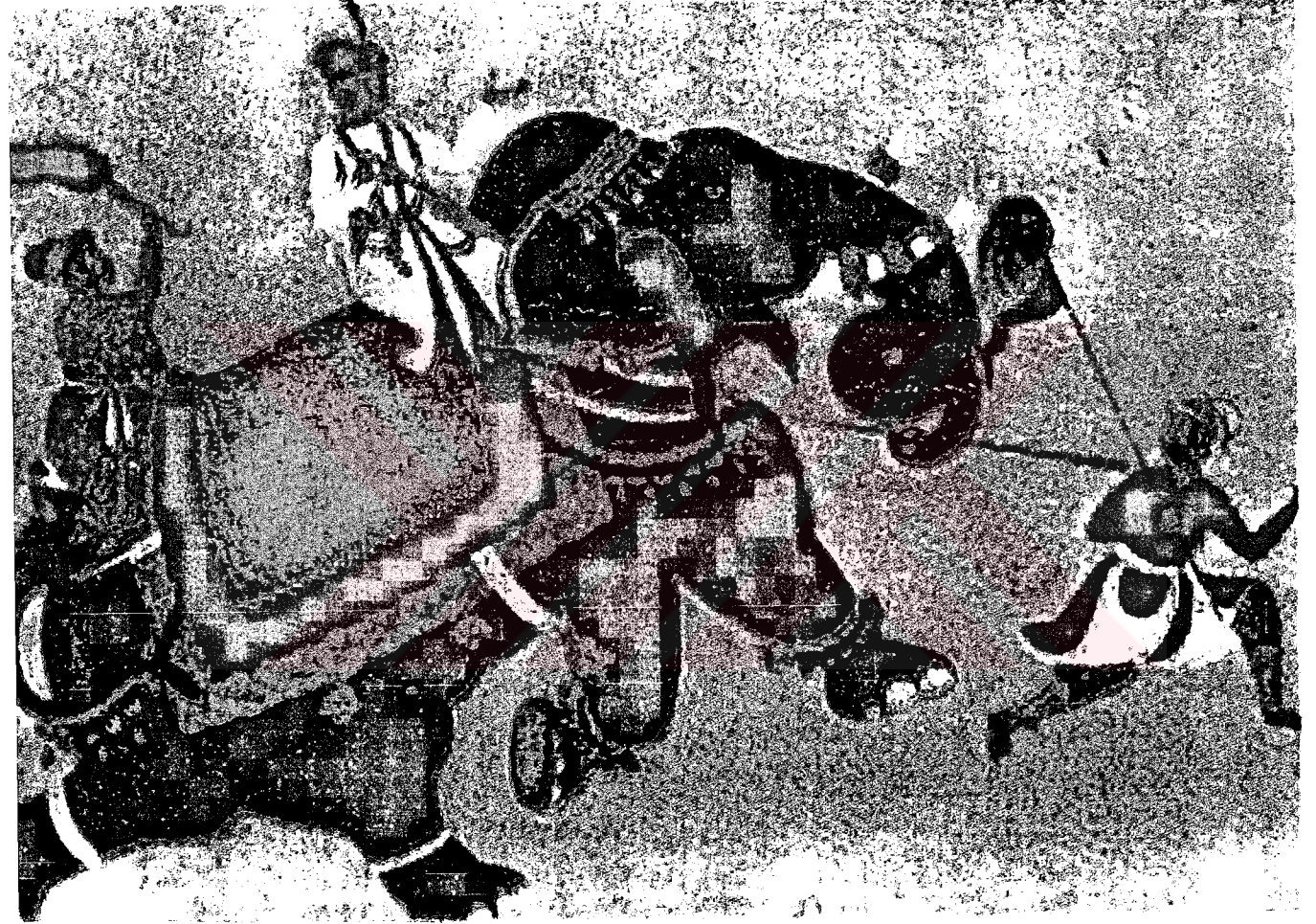

Resim 25

"Ekbername'den bir minyatür".Bahçivanlar Zamurrad diye adlandırılan bir devî öldürmeye çalışıyorlar.

Amir Hamza'dan tarafından yapılmıştır (1555-1579). Victoria ve Albert Museum.

Roy R.Craven A Concise of Indian Art

Resim 25

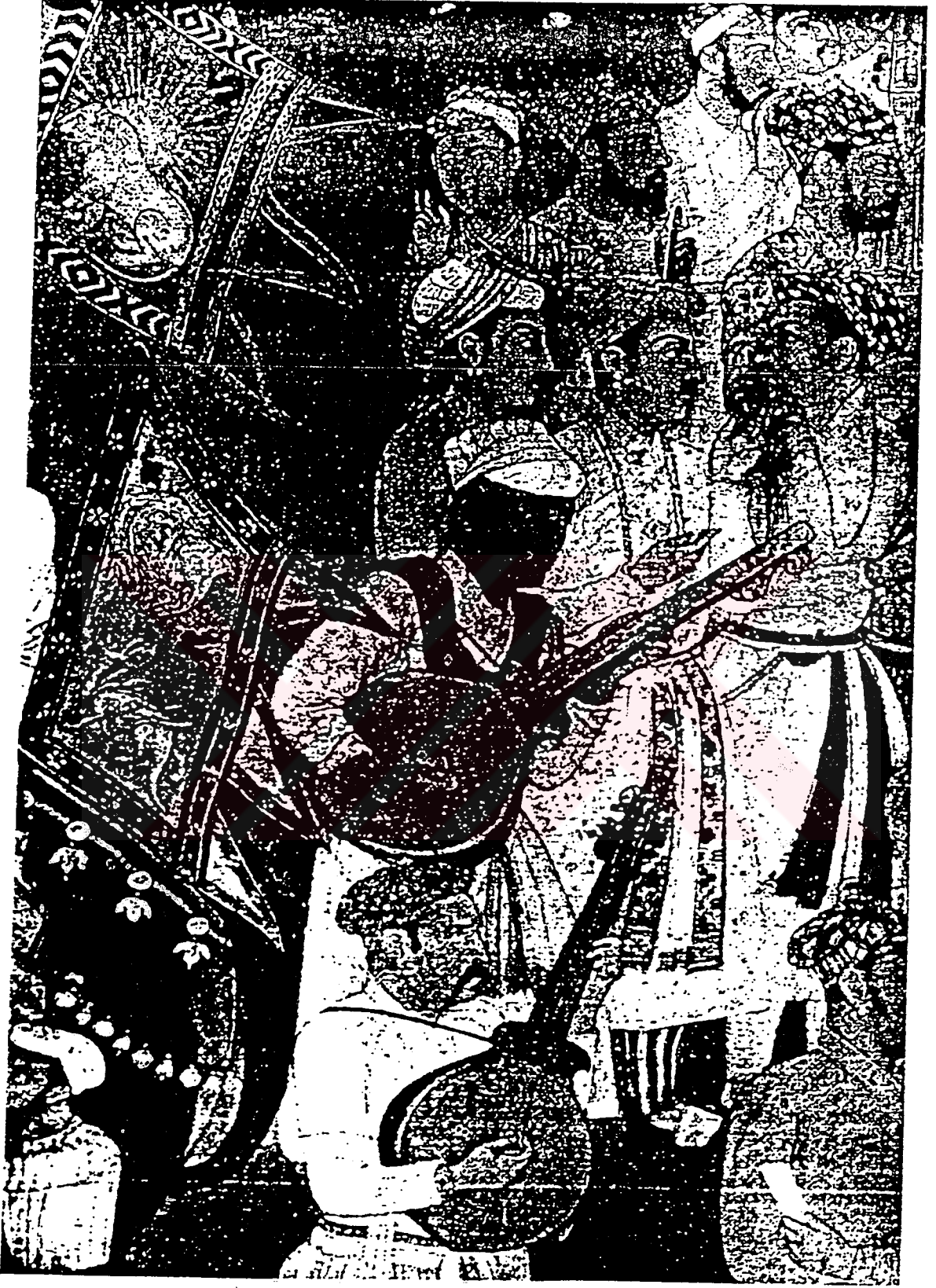
Ekber Dönemi File Binen Bir Prens
Türkler Ansiklopedisi C. IIIV s 887

Resim 26

kbername'den bir minyatür.16.yy.da Basavan ve Çatar tarafından çizilmiştir. Victoria ve Albert
Museumda'dır.

Roy R.Craven A Concise of Indian Art

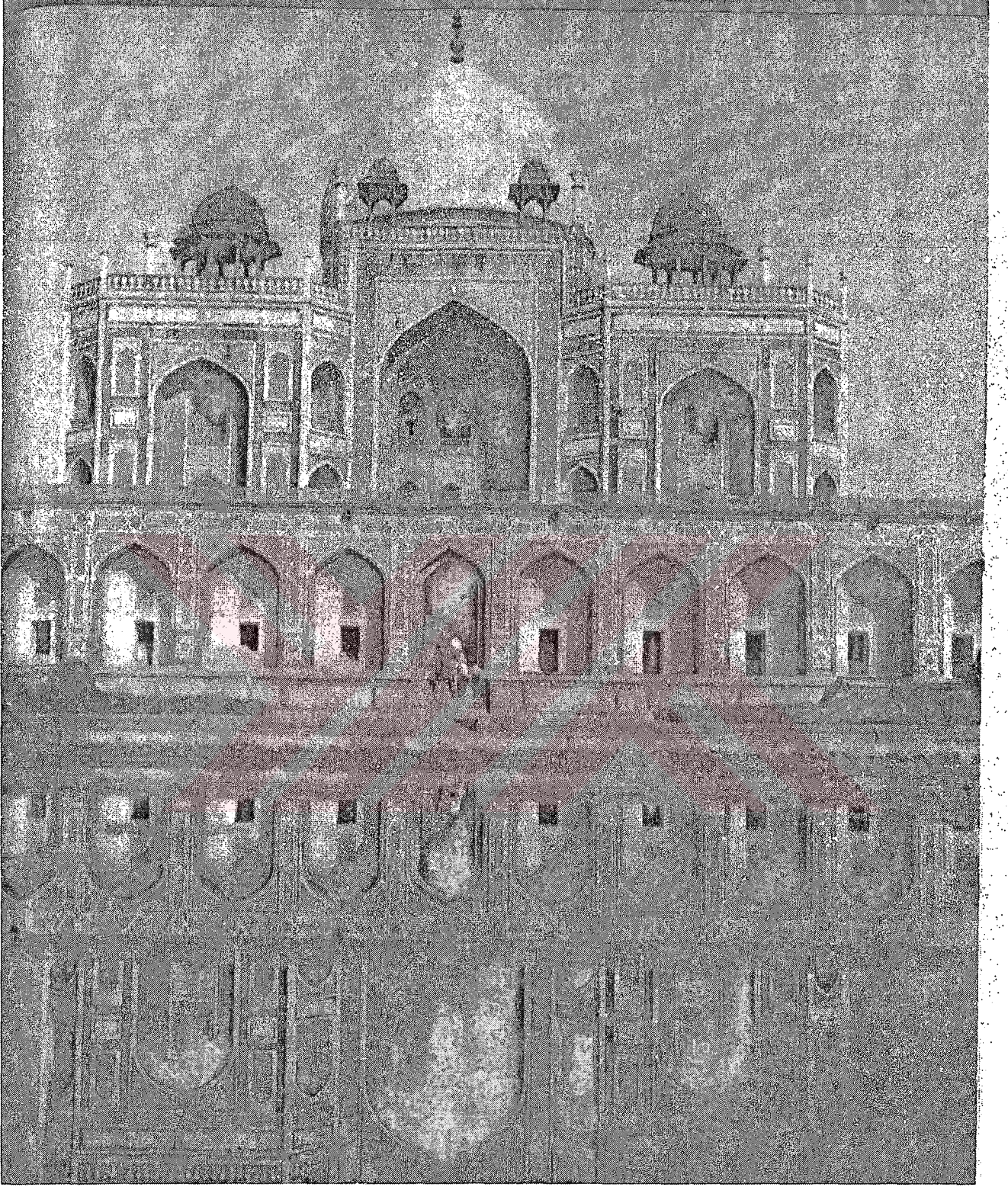
Resim 27

Ünlü müzisyen Miyān Tānsīn.

Res

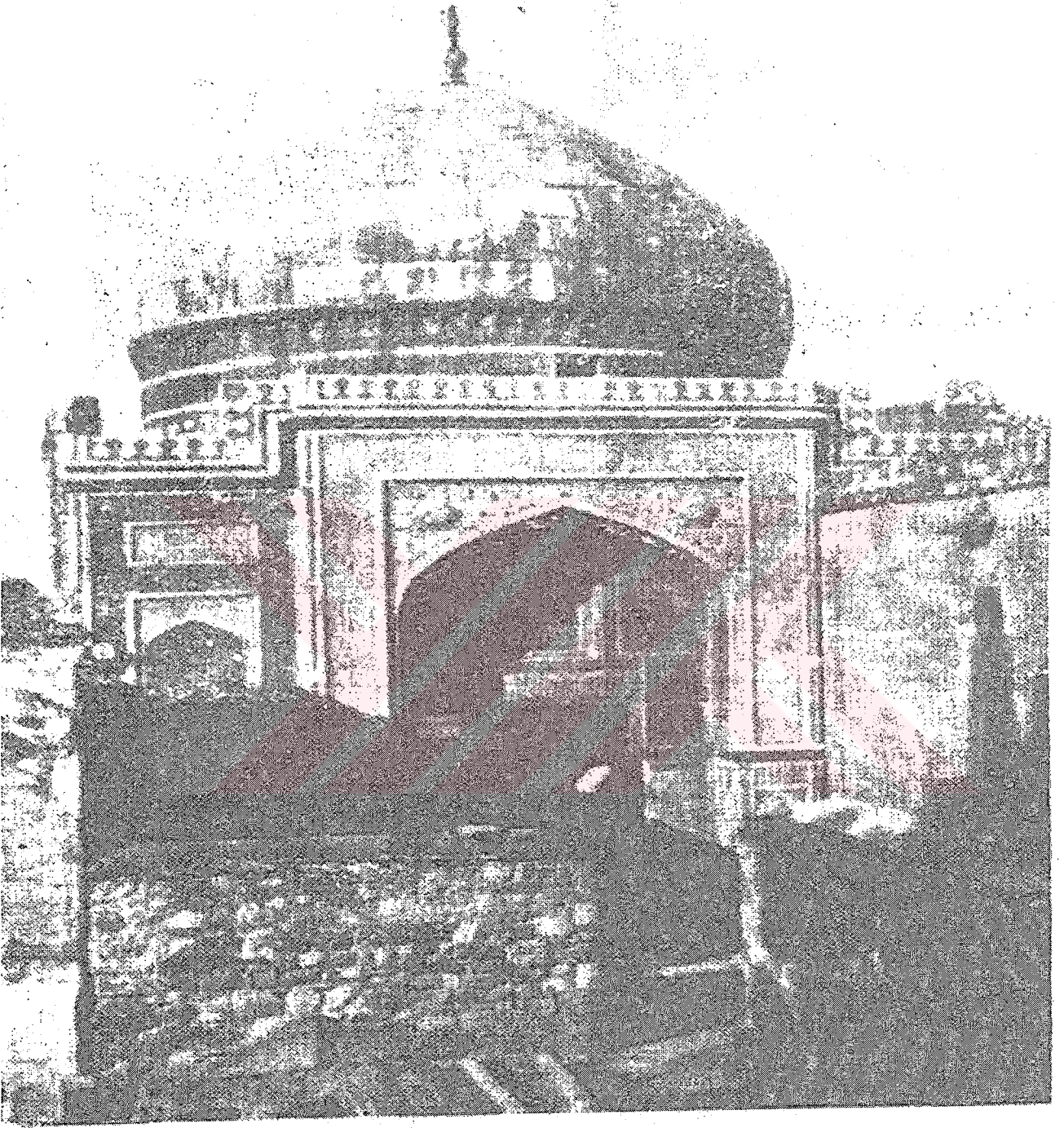
Roy R.Craven A Concise of Indian Art

Resim 29

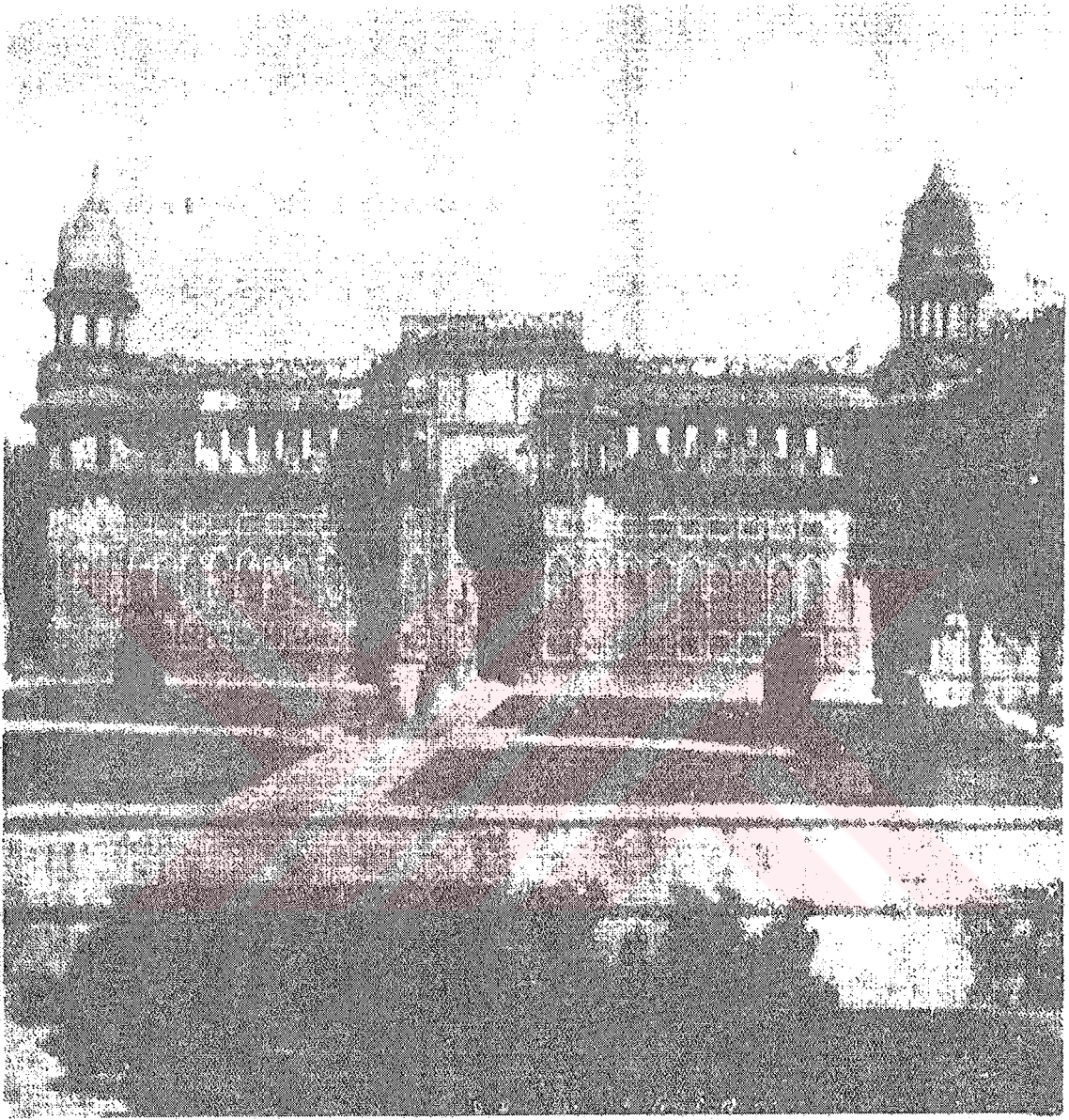
“Hümayun Türbesi”. Delhi’de bulunmaktadır.

Roy R.Craven A Concise of Indian Art

Delhi'de Ataka Han türbesi.

Resim 30
Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt

Agra Kalesinde Cihangirî Mahal.

Resim 31

Roy R.Craven A Concise of Indian Art

Cihangirî Mahal'in Avluya bakan yüzü (yerli üslûp).

Resim 32

Y.Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi c.II.

Delhi ; Kale-i Mualla'da Divan-ı Âm'ın içi.
(Solda taht yeri görünmektedir).

Resim 33

Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt

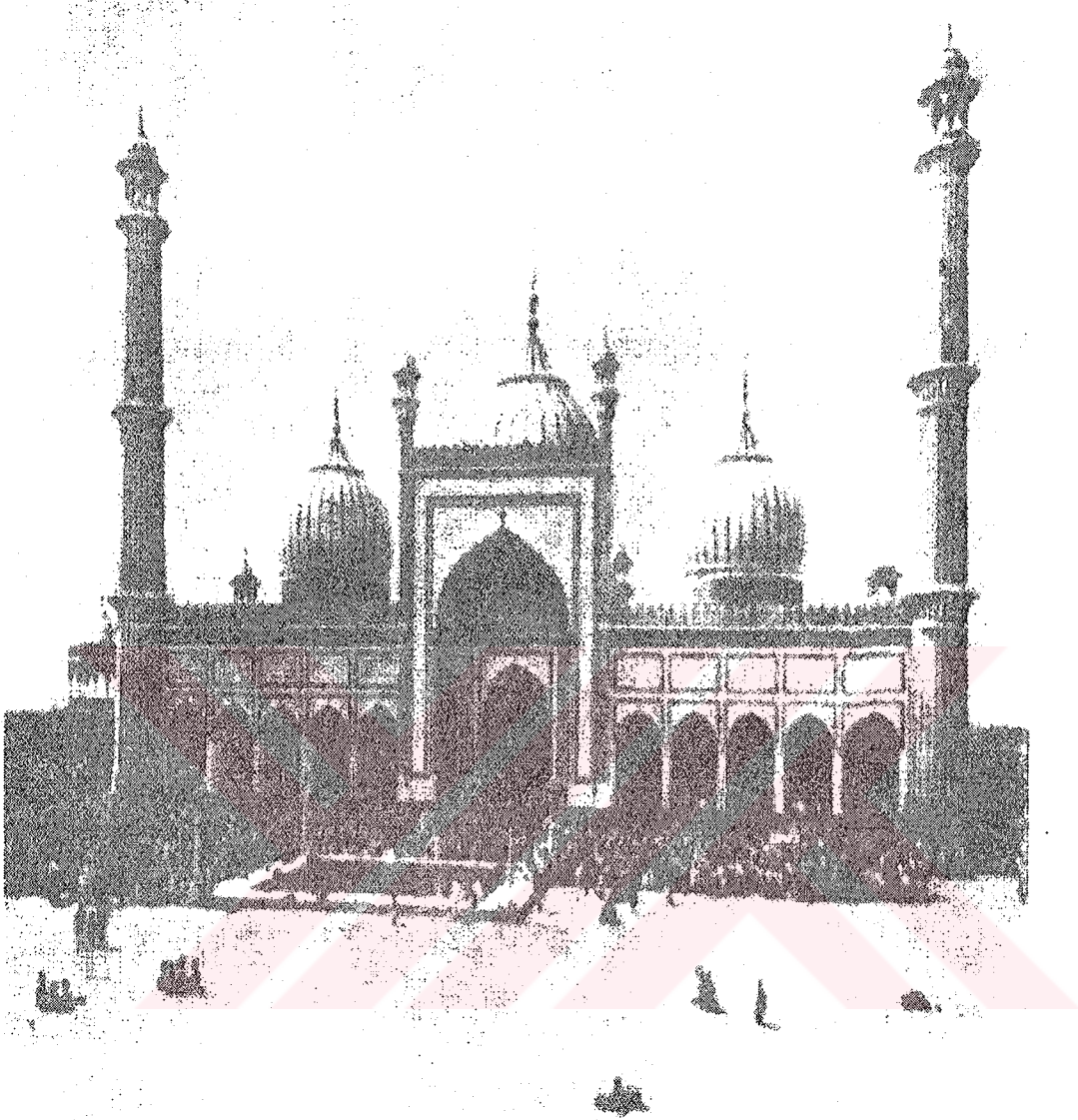
Delhi : Diyan-ı Âm'da taht yeri

Resim 34

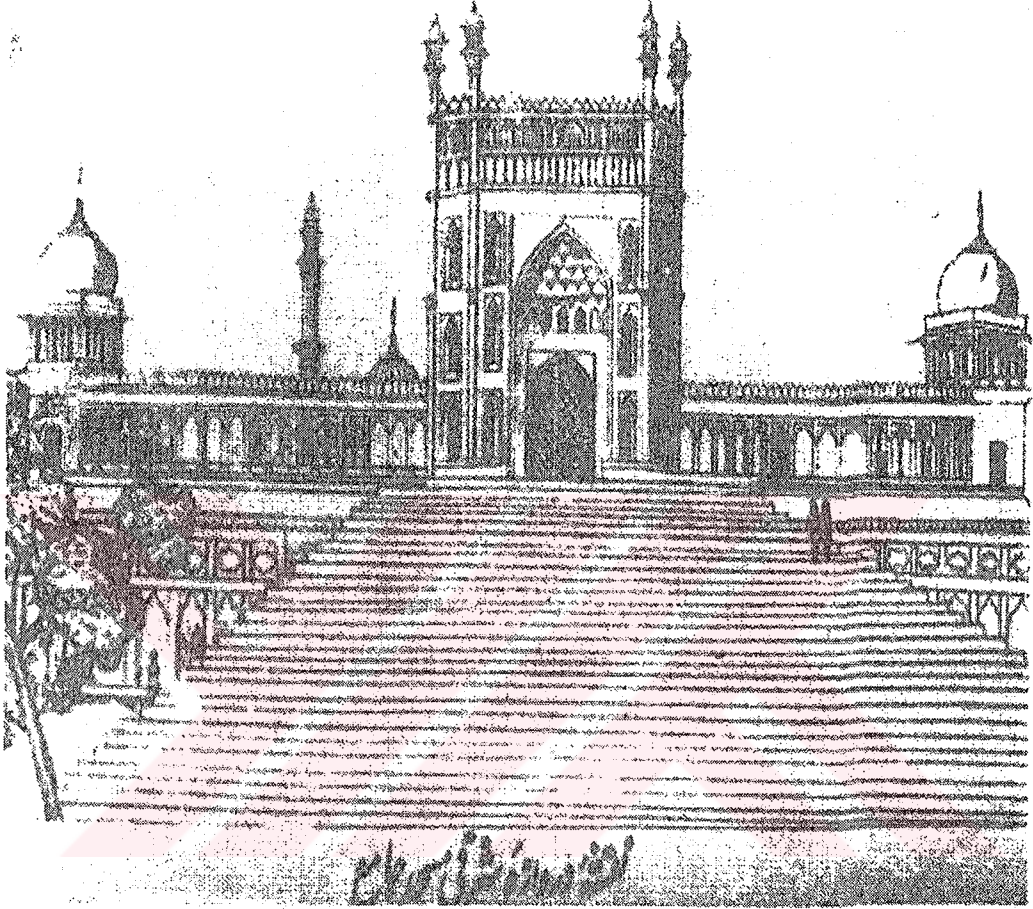
Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt

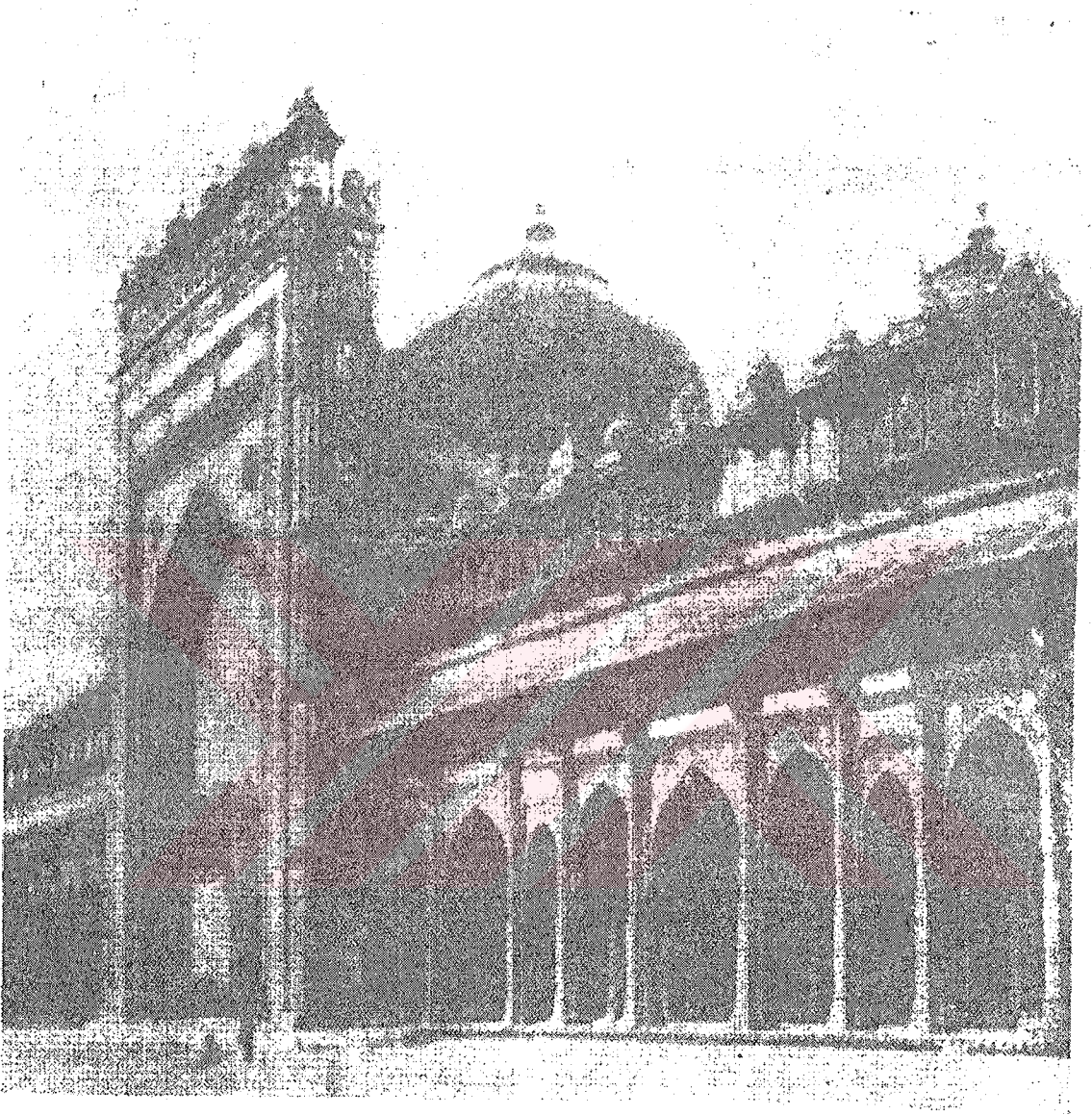
Lahor kalesi.
(İçerde sağda Şah Cihan'ın Divan-ı Has'ı ve Müsemmen
Bürc'ü görünüyor).

Delhi; Cami Mescid.
(Cemaatin bir kısmı avlu'ya taşmıştır)

Cami Mescid'in avlu'suna götüren doğu merdiveni (35 ayak)
ve kapı. Padişah cuma namazı için bu kapıdan girerdi.

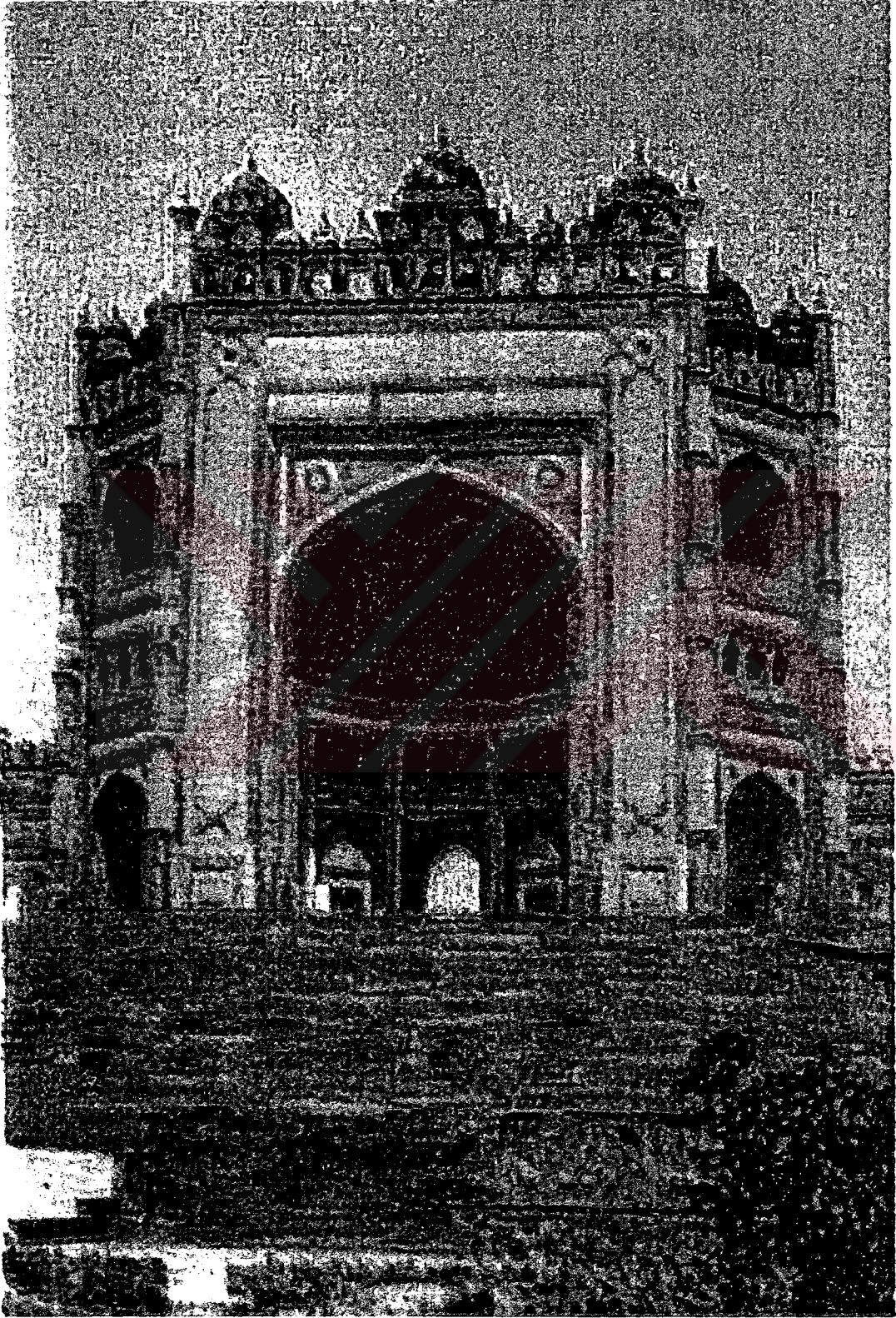

Resim 38

“Fetihpur Sikri’de Cami Mescid”

Türkisten üslubuna uygun şekildeir.

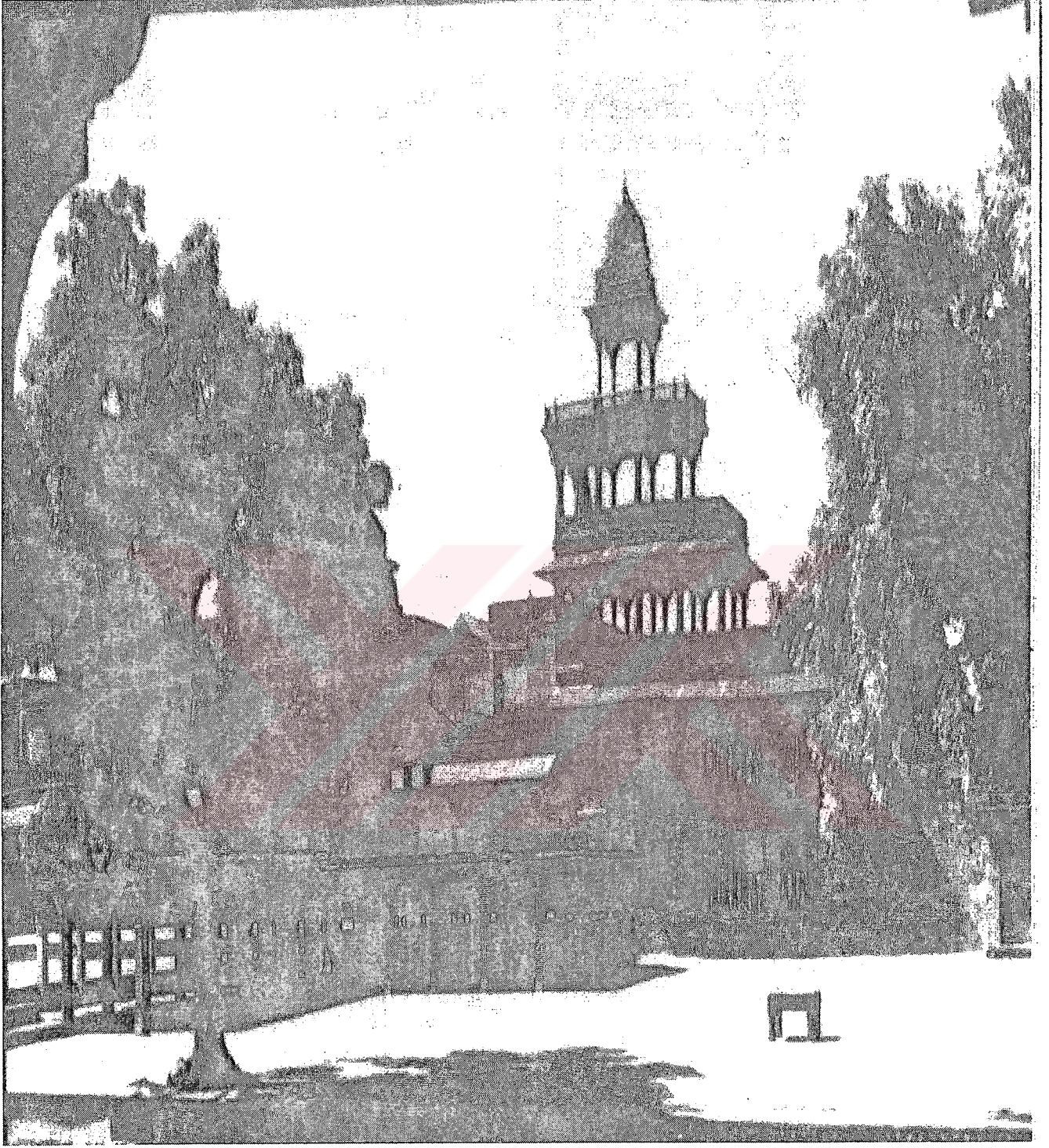
(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)

Resim 39

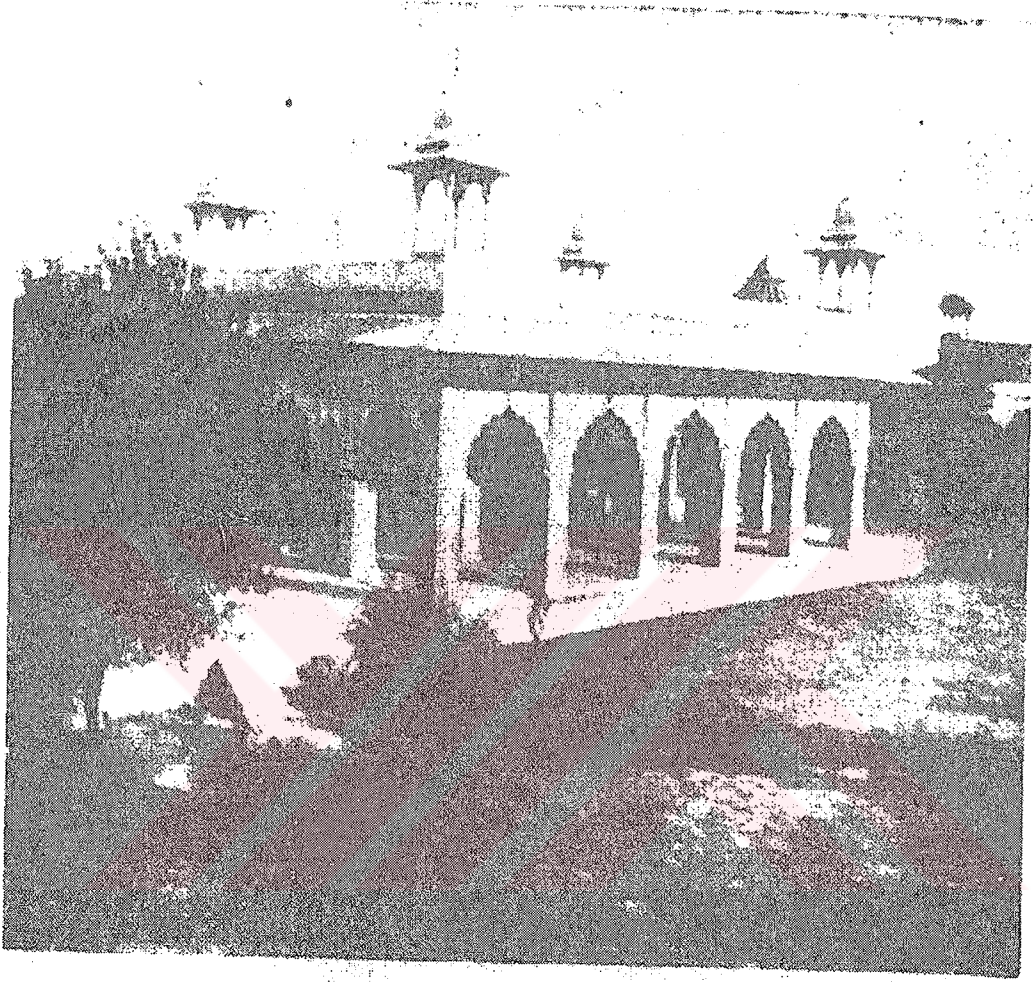
Agra, Bülend Darvaza (Zafer Kapısı)

Türkler Ansiklopedisi C. IIIV (Prof. Dr. İnci MACUN tarafından çekilmiştir.)

Resim 40

“Fethiye Sikri’de bulunan Panç Mahal “
Roy R.Craven A Concise of Indian Art

Delhi; Kale-i Muallâ'da Divan-ı Has.

Resim 41
"Divan-ı Has"

(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)

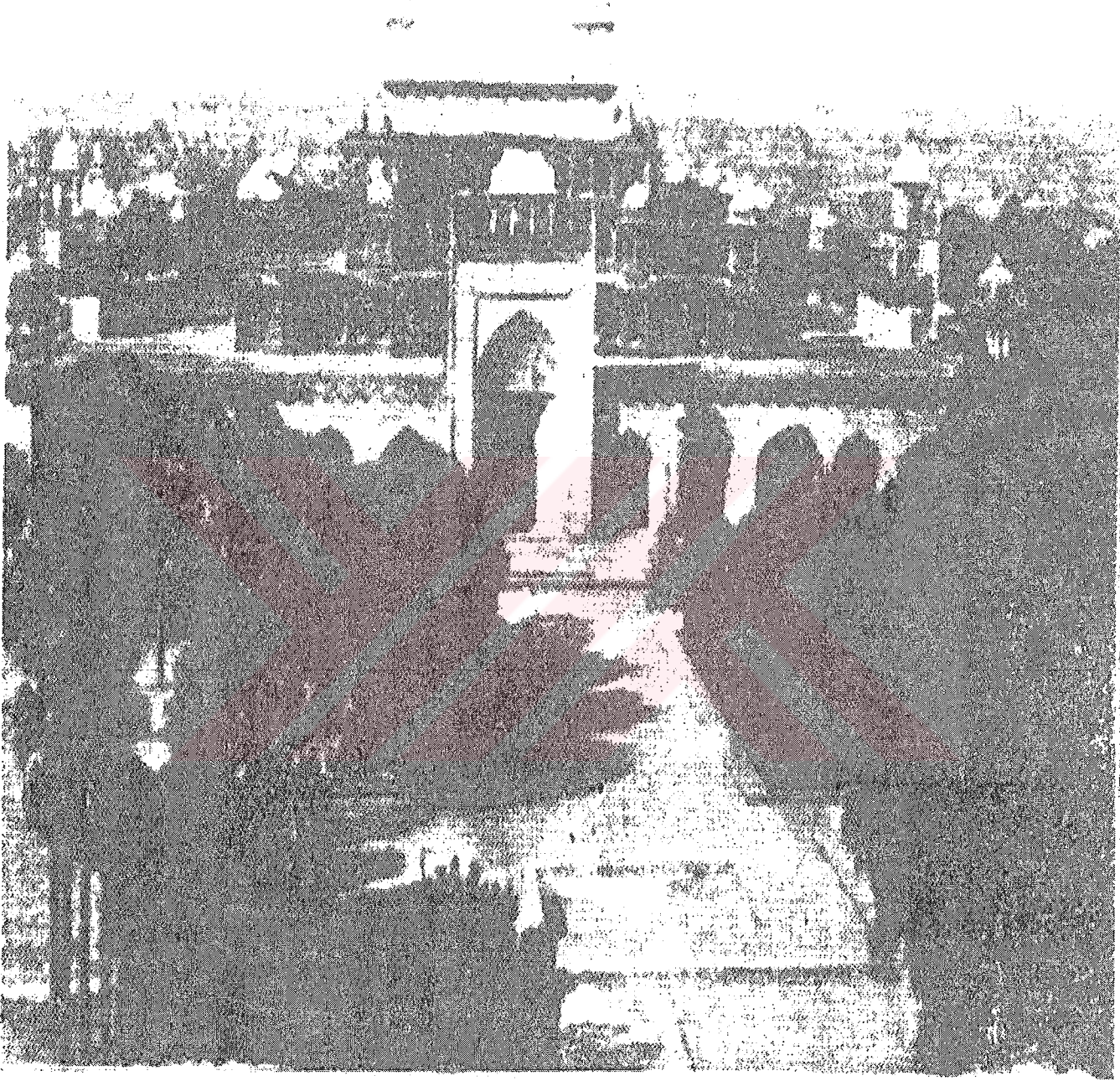
Agra kalesi: Has Mahal

Resim 42

(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)

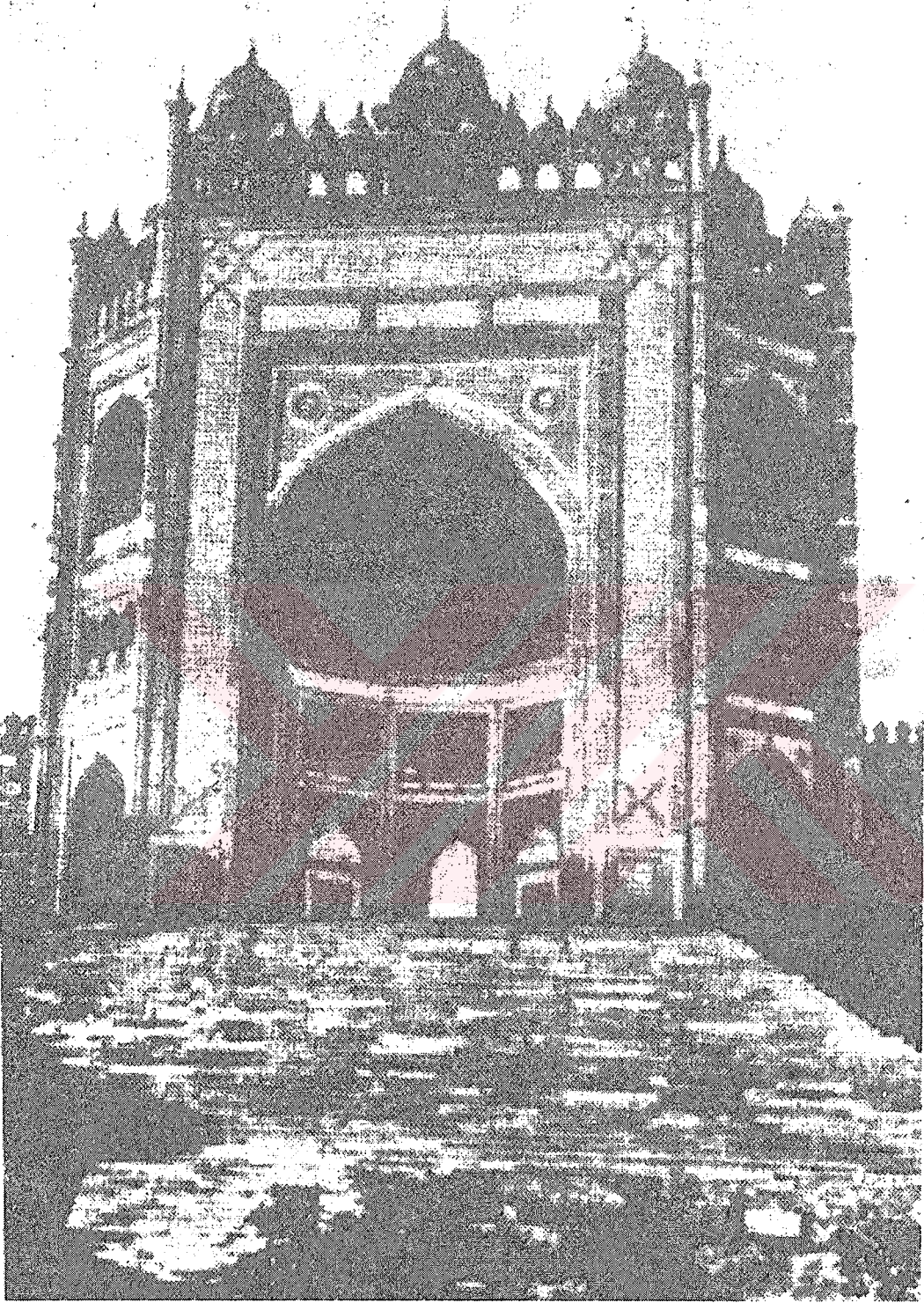
Resim 43
Fetihpur Sikri'de "Rumi (Osmanlı) Sultane'nin evi"
(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)

Resim 44

“Sikandara’da bulunan Ekber Türbesi”

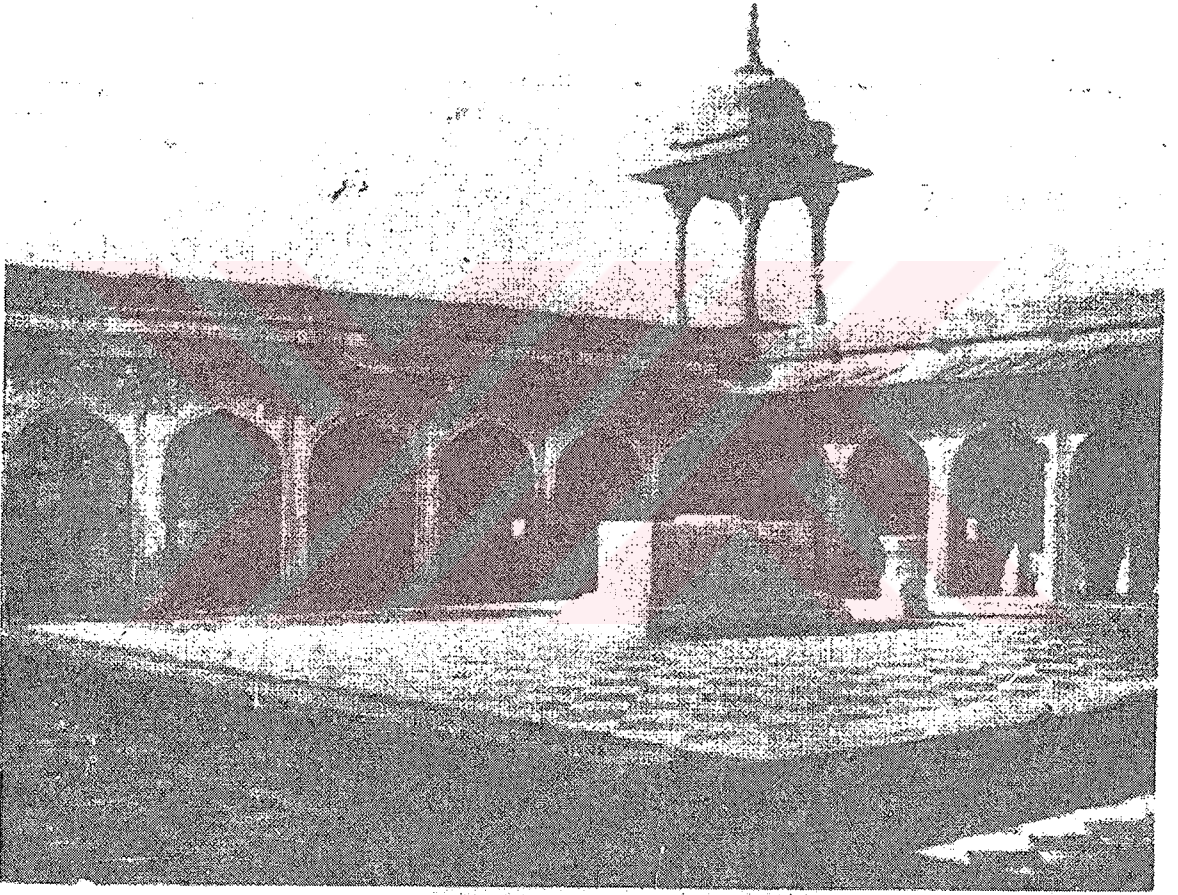
(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)

Resim 45

“Ekber Türbesinin bahçe girişi”

(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)

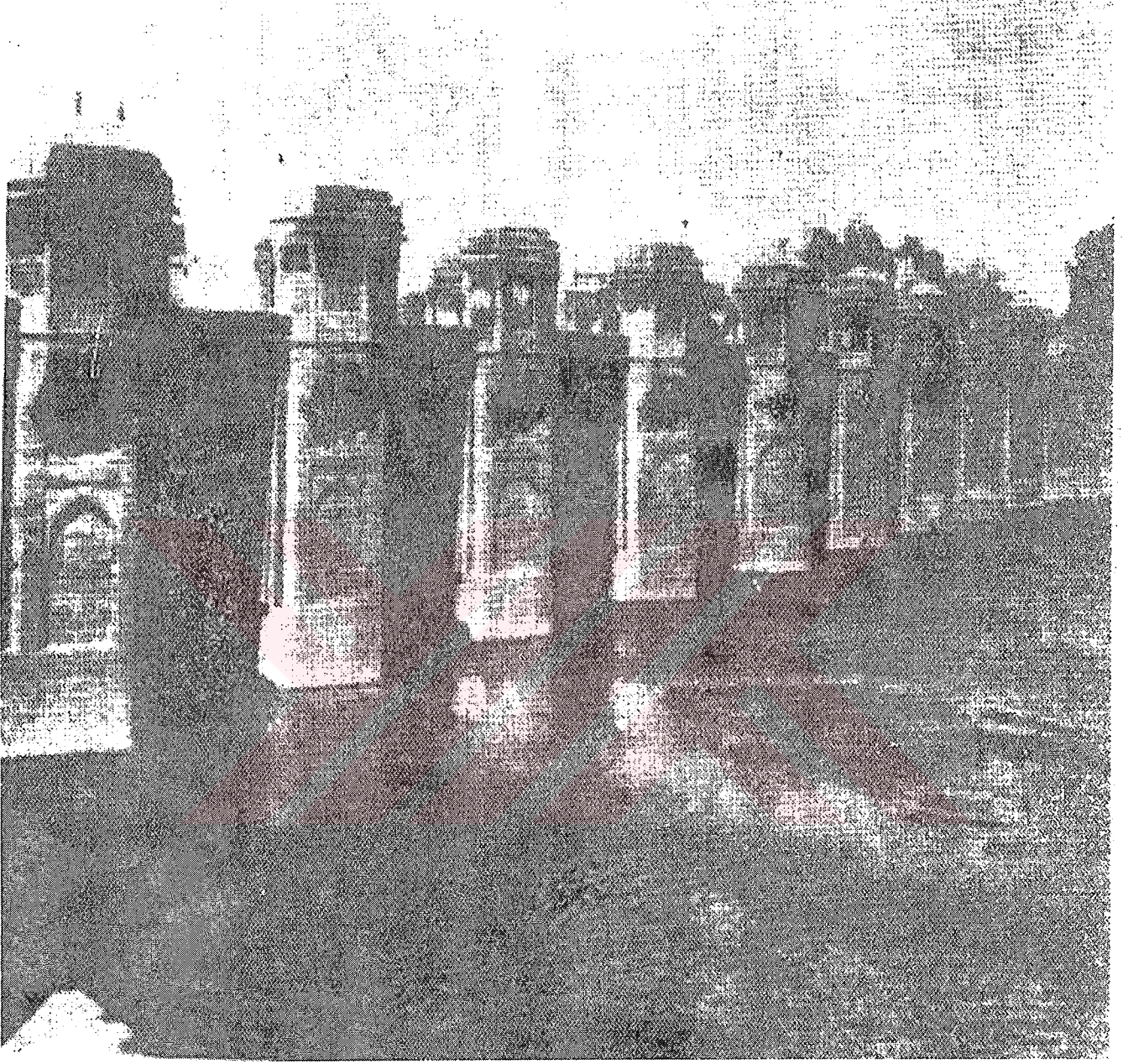
Ekberi'n sandukasının bulunduğu son kat.
(Baş taraftaki dikilitaşıta ünlü elmas «Kuh-i Nur» u kapsadığı
söylenen bir delik vardır).

— Gvalyor'da Muhammed Gavs türbesi.

Resim 47

Roy R.Craven A Concise of Indian Art

Resim 48

“Cevnpur’da Gumti üzerinde yapılmış olan bir köprü”
(Y.Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi II. Cilt)